

لک

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

گاهنامه تخصصی (شرعی- حقوقی)، سال بیست و ششم / شماره مسلسل ۲۲۳ / شعبان المعظم ۱۴۴۶ هـ. ق

آدرس: تاجیه ششم، افشار دارالامان، وزارت عدلیه، ریاست نشرات و ارتباط عامه، مدیریت عمومی مجله عدالت

هیأت تحریر

- ♦ مفتی احمد (الفجر)
- ♦ مفتی ضیاء الحق (ثاقب)
- ♦ مولوی محمد افضل (احمد)
- ♦ دکتور حسین احمد (حامد)
- ♦ مولوی عبدالبصیر (حنفی)
- ♦ محمد ادریس (برمک)
- ♦ قانونیار عبدالرحمن (سلیمی)
- ♦ قانونمل محمد رحیم (دقیق)

صاحب امتیاز

وزارت عدلیه امارت اسلامی افغانستان

مدیر مسئول

انصارالله ابراهیم خیل
(۰۷۴۴۶۶۲۸۲۸)

ویراستار

عبدالعظیم رحمانی

دیزاین جلد و صفحه آرای

انصارالله ابراهیم خیل

امور تایپ و حروف چینی

عبدالعظیم رحمانی

تیراژ چاپ (۵۰۰) نسخه

قیمت این شماره (۱۲۰) افغانی

وبسایت: www.moj.gov.af

چاپ: مطبعه (بهیر)

یاد آوری به نویسندگان

- (۱) مقاله در محیط ورد تایپ و یا با خط کاملاً خوانا نوشته شود.
- (۲) مقاله ارسالی کمتر از ۱۰ صفحه و بیشتر از ۲۵ صفحه تایپ شده A۴ نباشد.
- (۳) اصل مقاله همراه با فایل تایپ شده آن، در صورت امکان، برای درج در مجله فرستاده شود نه کاپی آن.
- (۴) مقاله باید دارای خلاصه، کلمات کلیدی و نتیجه گیری نهایی باشد. خلاصه باید به گونه‌ای نوشته شود که محتوای مقاله را به اختصار بیان کند.
- (۵) خلاصه در ی یا پشتو (حداکثر ۱۵۰ کلمه) و کلمات کلیدی بین سه تا هفت کلمه در اول مقاله آورده شود.
- (۶) توضیحات و ارجاع به منابع در پایان مقاله به قرار ذیل آورده شود:
الف. کتاب: نام و نام خانوادگی نویسنده/ نویسندگان، نام کتاب، نام مترجم، نوبت چاپ، محل نشر، نام ناشر، تاریخ نشر و شماره صفحه.
ب. مقاله: نام و نام خانوادگی نویسنده، «عنوان مقاله در داخل «مفصله»، نام نشریه، دوره/ سال، تاریخ نشر، شماره جلد و شماره صفحه.
ج. سایت اینترنتی: نام و نام خانوادگی نویسنده، تاریخ دریافت مطلب (از سایت)، «عنوان مطلب در داخل «مفصله»، نام سایت اینترنتی و بالاخره آدرس کامل سند در سایت مزبور.
د. هرگاه به منبع اشاره شود که قبلاً معرفی شده و تفاوتی حتا در صفحه مورد استفاده نداشته باشد، کلمه «همان» یا در زبان عربی (المصدر السابق) آورده شود.
ر. در صورتی که صفحه مورد استفاده تفاوت داشته باشد؛ کلمه «پیشین» در زبان عربی (المصدر السابق) و صفحه مورد استفاده آورده شود.
- (۷) معادل لاتین نام‌های خارجی و اصطلاحات مورد استفاده در نوشته در پایین صفحه آورده شود.
- (۸) هرگاه مقاله ارسالی ترجمه باشد، نام نویسنده و منبع مورد نظر ضروری است.
- (۹) نویسنده باید نام کامل، عنوان یا رتبه علمی را، همراه با نشانی دسترسی به وی، مثل شماره تلفن و یا ایمیل آدرس و غیره را با مقاله بفرستد.
- (۱۰) مجله در ویرایش مقاله آزاد است.
- (۱۱) مقالات ارسال شده پس فرستاده نمی‌شود.
- (۱۲) مقاله ارسالی نباید قبلاً در مجله؛ یا سایت اینترنتی دیگری نشر شده باشد.

ليکوالانو ته يادونه

- (۱) مقاله بايد په ورد فايل کې ټايپ شوې وي او يا مکمله واضحه ليکل شوې وي.
- (۲) وړاندې شوې مقاله بايد له ۱۰ مخونو څخه کمه او له ۲۵ ټايپ شويو A۴ مخونو څخه ډېره نه وي.
- (۳) د امکان په صورت کې اصلي مقاله (نه دهغې کاپي) د ټايپ شوي فايل سره يوځای په مجله کې د درجولو لپاره ولېږل شي.
- (۴) مقاله بايد لنډيز، کليدي کلمې او وروستی پايله ولري. لنډيز بايد په داسې ډول وليکل شي، چې د مقالې محتوا په لنډه توگه پکې بيان شوې وي.
- (۵) د مقالې په پيل کې بايد پښتو يا دري لنډيز حداقل (۱۵۰) کلمې وي او د درېو څخه تر اوو کلمو پورې کليدي کلمې هم ولري.
- (۶) د ماخذونو توضيحات او حوالې بايد د مقالې په پای کې په لاندې شکل ورکړل شي:
- الف. کتاب: د ليکوال نوم او تخلص/ ليکوالان، د کتاب نوم، د ژباړونکي نوم، د خپرېدو وار، د خپرېدو ځای، د خپروونکي نوم، د خپرېدو نېټه او د پاڼې شمېره.
- ب. مقاله: د ليکوال نوم او تخلص، «د مقالې سرليک په داخل د «مفصله» کې د خپرونې نوم، دوره/ کال، د خپرولو نېټه، د ټوک شمېره او د پاڼې شمېره.
- ج. ويب پاڼه: د ليکوال نوم او تخلص، دمطلب د ترلاسه کولو نېټه له ويب پاڼې څخه، (د مطلب سرليک، بايد په داخل د «مفصله» کې وي، د ويب پاڼې نوم او بالاخره د سند پوره پته په ذکر شوې ويب پاڼه کې.
- د. هرکله چې يوې سرچينې ته اشاره کوی، چې مخکې معرفي شوې وي او حتی په کارول شوې پاڼه کې تويير ونه لري، د «هماغه» يا په عربي ژبه کې د (المصدر السابق) کلمه راوړل شي.
- ر. که کارول شوې پاڼه تويير ولري؛ د "مخکينۍ" کلمه په عربي ژبه کې (المصدر السابق) او کارول شوې پاڼه راوړل شي.
- (۷) دلاتيني کلمو معادل بهرني نومونه او اصطلاحات چې په متن کې کارول کېږي بايد د پاڼې په پای کې راوړل شي.
- (۸) هرکله چې لېږل شوې مقاله ژباړه وي، د ليکوال نوم او د مطلوبې سرچينې ذکرکول اړين دي.
- (۹) ليکوال بايد د مقالې سره خپل بشپړ نوم، سرليک يا علمي رتبه، د هغه د لاسرسي پته، لکه د تليفون شمېره يا برېښنالیک را ولېږي.
- (۱۰) مجله د مقالې په تصحيح کې خپلواکه ده.
- (۱۱) لېږل شوي مقالې بېرته نه لېږل کېږي.
- (۱۲) لېږل شوې مقاله بايد مخکې په بله مجله يا ويب پاڼه کې نه وي خپره شوې.

فهرست

مقاله‌ها

- حقوق شوهر بالای همسر در شریعت اسلامی ❖ پوهنمل ذکی الله ذکی ۵
- په اسلامي شریعت کې د انساني نفس مقام او د هغه ساتنه ❖ پوهندوی عبدالوهاب طیب ۳۴
- اسباب اثبات احکام قضائی در نزد احناف ❖ پوهنمل عبدالمطلب بنوری ۶۴
- د ماشوم حقوق د اسلامي شریعت په رڼا کې ❖ دکتور رحمت الله عظیمي ۹۱

فعالیت های مهم وزارت

- ❖ داسلامي همکارۍ د سازمان له یوه هیأت سره د عدلیې وزارت محترم وزیر صاحب کتنه. ۱۱۵
- ❖ د عدلیې محترم وزیر: خبریه بنسټونه دې په اساسي او بنسټیزو کارونو اقدام وکړي. ۱۱۷
- ❖ وزیر محترم عدلیه: خلای قانون در افغانستان وجود ندارد... ۱۱۹
- ❖ د عدلیې وزیر د ترکیې هیواد د علما وو له یو پلاوي سره وکتل. ۱۲۱
- ❖ وزیر محترم عدلیه با رئیس شورای مهاجران ناروی برای افغانستان دیدار کرد. ۱۲۳
- ❖ د عدلیې محترم وزیر په افغانستان کې د اسلامي همکاريو د سازمان له سفير سره وکتل. ۱۲۴
- ❖ د عدلیې محترم وزیر په افغانستان کې د ترکیې له سفير سره وکتل ۱۲۵
- ❖ د اسلامي امارت د عدلیې محترم وزیر له یو شمېر سیاسي شنونکو سره وکتل. ۱۲۶
- ❖ وزیر محترم عدلیه بر تسريع روند قانون گذاری در کشور تأکید کرد. ۱۲۷
- ❖ په مکمه معظمه کې (د اسلامي مذهبونو ترمنځ د پل جوړولو) په نړیوال کنفرانس کې... ۱۲۹
- ❖ عدلیې وزارت د یو کال په اوږدو کې ۱۰۱ تقنیني سندونه تسوید او تدقیق کړي دي. ۱۳۲
- ❖ سومین نشست مشورتی و هماهنگی میان وزارت عدلیه و بنیادهای خبریه برگزار شد. ۱۳۴
- ❖ په عدلیې وزارت کې د دفاع وکالت د ستاژ برنامې له دویمې دورې څخه ۱۰۶ تنو فراغت. ۱۳۶
- ❖ فراغت ۷۸ تن از هفتمین دور برنامه ستاژ تقنینی وزارت عدلیه. ۱۳۸
- ❖ د عدلیې وزارت مسلکي معین د ناروې د کډوالو شورا له یو پلاوي سره... ۱۴۰

حقوق شوهر بالای همسر در شریعت اسلامی

﴿ پوهنمل ذکی الله ذکی ﴾

خلاصه

در این مقاله حقوق شوهر بالای همسر؛ یعنی وجایب و مکلفیت‌های زن نسبت به شوهرش مورد بحث و بررسی قرار گرفته، چنانچه قسمت عمده‌ای از استحکام پایه‌های زندگی، درگرو رعایت حقوق متقابل زن و شوهر است. در این زمینه لازم است که زن فقط و فقط، الله متعال و قیامت را لحاظ کند و از دستور گیری از دیگران نسبت به شوهرش و قبول دخالت اطرافیان، بپرهیزد. نفوذ پذیری و اثر گیری زن زیاد است، بنابراین به‌حالت طبیعی خود و امکان اشتباه و حسادت دیگران توجه عمیق داشته باشد. این تحقیق باهدف بررسی حقوق شوهر بالای همسر از منظر شریعت اسلامی انجام‌شده، در این مقاله روی شناخت مفهوم لغوی و اصطلاحی حق و بیان حقوق شوهر بالای همسر بحث گردیده. تحقیق حاضر به‌صورت تحلیلی و توصیفی با بهره‌گیری از روش کتابخانه‌ای با مراجعه به آیات و احادیث و اقوال فقهاء و دانشمندان اسلامی بحث و بررسی صورت گرفته است و از بعضی رموز استفاده شده است مانند: بی‌نا به معنی (بدون ناشر) و بی‌تا به معنی (بدون تاریخ انتشار). حاصل این تحقیق نشان می‌دهد، که حقوق شوهر بالای همسر؛ اطاعت و فرمان‌برداری از شوهر به شیوه پسندیده، نگه‌داشتن حیثیت و آبروی شوهر، مراعات احساسات شوهر، آراستن برای شوهر، نیکی به خانواده و نزدیکان و خویشاوندان شوهر، عدم اجازه دیگران به خانه‌ی شوهر، مواظبت کردن از دارایی شوهر، بدون اجازه شوهر روزه نفلی را نگرفتن، به کم راضی شدن و به آنچه موجود است قناعت کردن، فرزندان را به‌خوبی تربیت کردن، عدم افشای راز شوهر، بی‌مورد از شوهر تقاضای طلاق نکردن، عدم بیرون شدن از خانه‌ی شوهر بدون اجازه وی، خدمت به شوهر و انجام کارهای منزل است.

کلمات کلیدی: حقوق، شوهر، همسر، اطاعت و شریعت اسلامی.

مقدمه

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين و على آله و اصحابه اجمعين.

أما بعد: دين مقدس اسلام برای هر کدام از زوجين (زن و شوهر) وظائف و مسئوليتهاى در قبال شريك زندگى اش وضع نموده كه از هر حيث كامل و جامع، صريح و روشن است به نحوى كه جاى هيچ گونه جدال و كشمكش باقى نمى گذارد.

چنانچه زن و شوهر، تكاليف و وظائفى كه نسبت به همدى گر دارند را مطابق دستوراتى كه اسلام آنها مشخص كرده ادا نمايند و از زير بار مسئوليتهايشان شانه خالى نكنند، نتيجه اين خواهد شد كه آرامش و آسايش، سعادت و كاميابى در زندگى مشترك زناشويى (زواج) كامل شده و غم مشكلات و اتفاقاتى كه روزانه رخ مى دهد، صفايى زندگى خانواده آنها را تيره و تار نخواهد كرد در اين مقاله به ذكر حقوق و وجايب شوهر بر همسر اكتفا مى شود.

اين بحث داراى اهميت زياد است؛ بايد برادران و خواهران مسلمان از آن معلومات داشته باشند و اين حقوق را بدانند، پس در اداى آنها بكوشند و كوتاهى نكنند؛ چراكه رعايت اين حقوق، اسباب خوشبختى زندگى زناشويى و آرامش خانوادگى را تضمين و فراهم كرده و مشكلاتى را كه باعث سلب آرامش و محبت و مهربانى مى شود، از بين مى برد؛ چون با اين كار، زندگى مشترك بين آنها با خوبى و خوشبختى تداوم پيدا مى كند. بنابر اين بحث اطراف و جوانب اين موضوع براى همى مسلمانان داراى اهميت زياد است.

۱- مفاهیم

در این جا به مفهوم لغوی و اصطلاحی حقوق اشاره می شود:

۱-۱- مفهوم حقوق

مفهوم حقوق از لحاظ لغت و اصطلاح که از جانب علما و دانشمندان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است در ذیل به آن پرداخته می شود:

۱-۱-۱- مفهوم لغوی حقوق

حقوق جمع حق است، لفظ حق در لغت دارای معانی فراوانی است از جمله:

خلاف باطل، نصیب و حصه، ثبوت و وجوب و یقین چنانچه گفته می شود، که «یحق علیک أن تفعل کذا»؛ «یعنی بر تو واجب است، که این کار را انجام دهی». همچنین گفته می شود: «أحق الله الحق»؛ «خداوند آن را برای مردم آشکار و اثبات کرده است». یا «استحق الشيء يستحقه»؛ «مستوجب چیزی گردید». شایسته، «هو حق بكذا» او شایسته‌ی به آن چیز است، حقوق مدنی، «الحق المدني» مجموعه قوانین مدنی، به درستی، در واقع، در حقیقت.^(۱)

کلمه حق در قرآن کریم فراوان ذکر گردیده و واضح است، که مراد دقیق آن بستگی به سیاق و سباق و محل ورود آیات متفاوت است، اما دلالت کلی از آن خالی از معانی ثبوت و مطابقت با واقع نیست.^(۲)

کلمه حق در قرآن کریم به معنی و مفهوم ذیل به کار رفته است:

- حق به معنای «الله جل جلاله» آمده است: ﴿وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ﴾^(۳) «اگر پیروی کند رب برحق از خواهش‌هایشان، فاسد می شوند آسمانها و زمین و هر کس که در آنها هست».^(۴)

۱- ابن منظور، محمد بن مکرم بن علی، لسان العرب، ناشر: دار صادر- بیروت، ط ۳، ۱۴۱۴هـ، ج ۱۰، ص ۴۹.

۲- زیدان، داکتر عبدالکریم، حقوق و تکالیف زن در اسلام، مترجم: سهیلا رستمی، تاریخ نشر: ۱۳۹۴ هـ، ش، ص ۲۶.

۳- سورة المؤمنون، آیه ۷۱.

۴- عثمانی، محمد شفیع، تفسیر معارف القرآن، مترجم: مولانا محمد یوسف حسین پور، چاپ پنجم، ۱۳۸۷هـ.ش، انتشارات شیخ الاسلام احمد جام، ج ۹، ص ۳۸۲.

- حق به معنای «قرآن کریم» آمده است: ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِجٍ﴾^(۱) «نه، بلکه حق (قرآن) را، دروغ شمردند، وقتی بر ایشان آمد، پس آنان در کاری سر در گم اند.»^(۲)
- حق به معنای «اسلام»: ﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾^(۳) «و بگو آمد حق و بیرون رفت دروغ، یقیناً دروغ است بیرون رونده.»^(۴)
- حق به معنای «صدق، راست و حقیقت» ﴿وَيَسْتَنْبِئُكَ أَخَقُّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ﴾^(۵) «و از شما سؤال می کنند که آیا راست است این سخن، بگو قسم به پرودگارم که این راست است»^(۶)
- حق به معنای «ثابت» ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خُسرِينَ﴾^(۷) «اینها کسانی هستند که ثابت شده بر آنها قول عذاب در جمع گروهایی که گذشته اند، پیش از آنها از جن و انس، یقیناً آنها بودند زیانکار.»^(۸)
- حق به معنای «نقیض و عکس باطل»: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنْ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾^(۹) «این به این خاطر (گفت) که الله او بر حق است و کسی را که می خوانید به جز او دروغ است و الله اوست از همه بالاتر بزرگ.»^(۱۰)
- حق به معنای «مال» ﴿وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ﴾^(۱۱) «و املا کند آن کسی که بر او قرض (مال) هست.»^(۱۲)

۱- سورة ق، آیه ۵.

۲- محلی، جلال الدین، سیوطی، جلال الدین، تفسیر جلالین، مترجم: مسعود قادر مرزی، ناشر: مؤسسه انتشارات حسینی، چاپ اول، سال ۱۳۸۵ هـ. ش، ج ۶، ص ۵۱۸.

۳- سورة الإسراء، آیه ۸۱.

۴- تفسیر معارف القرآن، ج ۸، ص ۲۶۷.

۵- سورة یونس، آیه ۵۳.

۶- تفسیر معارف القرآن، ج ۶، ص ۴۷۷.

۷- سورة الأحقاف، آیه ۱۸.

۸- تفسیر معارف القرآن، ج ۱۲، ص ۴۳۲.

۹- سورة لقمان، آیه ۳۰.

۱۰- تفسیر معارف القرآن، ج ۱۰، ص ۵۰۵.

۱۱- سورة البقرة، آیه ۲۸۲.

۱۲- تفسیر معارف القرآن، ج ۲، ص ۴۶۶.

- حق به معنای «سهم و حصه» ﴿وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ﴾^(۱) «و آنان که در مالشان سهم مقرر است»^(۲).

۲-۱-۱- مفهوم اصطلاحی حقوق

علماء و دانشمندان اسلامی کلمه حق را بر پایه معنای لغوی آن بکار برده اند. علامه ابن نجیم رحمه الله به نقل از صاحب منار حق را چنین تعریف کرده اند: «الْحَقُّ هُوَ الشَّيْءُ الْمَوْجُودُ مِنْ كُلِّ وَجْهٍ، وَلَا رَيْبُ فِي وُجُودِهِ»^(۳) «حق، چیزی است که از هر جهت موجود باشد و هیچ شکی در وجود آن نباشد».

علامه بدر الدین عینی رحمه الله چنین تعریف کرده است: «وهو ما يستحقه الرجل»^(۴). «حق، چیزی است که انسان آن را مستحق باشد».

حق به این معنا دستاوردی است که یک فرد بر دیگری دارد و در اینجا به همین معنا مورد بحث و بررسی قرار گرفته است؛ زیرا هدف بیان، حقوق مشروع شوهر بر همسر است. علماء قانون، حق را چنین تعریف کرده اند: «وقوع مقدار مشخصی از قیمت بر اساس قانون؛ در نتیجه، برای این فرد قدرت‌های مشخصی تعلق می‌گیرد که قانون بر اساس منافع شایسته و مورد رعایت قرار داده است»^(۵).

در این جا مراد از حق، وجایب و مکلفیت‌های زوجه نسبت به شوهر است که در ذیل به آن پرداخته می‌شود:

۲- حقوق شوهر بر همسر

شوهر بالای همسر خویش دارای یک سلسله حقوق و امتیازاتی است که مهم‌ترین آن عبارت از ریاست و سرپرستی خانواده، اطاعت زوجه از اوامر مشروع شوهر، سکونت زوجه در

۱- سورة المعارج، آية ۲۴.

۲- همان، ج ۱۴، ص ۱۸۸.

۳- ابن نجیم، زين الدين بن ابراهيم، (ت: ۹۷۰ هـ) البحر الرائق، بی‌نا، ط ۳، بی‌تا، ج ۶، ص ۱۴۸.

۴- عینی، محمود بن احمد بن موسی، (ت: ۸۵۵ هـ) بنایه شرح هدایه، ناشر: دار کتب علمی، بیروت- لبنان، ط ۱، ۱۴۲۰ هـ، ج ۸، ص ۳۰۱.

۵- دکتر عبدالمنعم، فرج صدر، أصول القانون، صص ۲۷۷-۲۷۹.

منزل انتخابی شوهر، توجه و مراقبت همسر از امور خانه و غیره است که در ذیل به تفصیل آن پرداخته می‌شود:

۱-۲- ریاست و سرپرستی خانواده

در هر جامعه‌ای که انسان‌ها در آن زندگی می‌کنند، به دلیل تفاوت در سلیقه‌ها و تمایلات نفسانی، بروز تنش‌ها و چالش‌ها امری اجتناب‌ناپذیر است. در صورت عدم اتخاذ تدابیر مشخص و عملی برای پیشگیری از این کشمکش‌ها، بی‌نظمی بر جامعه حاکم شده و نظام اجتماعی آن دچار تزلزل خواهد شد، که در نهایت، تمامی اعضای جامعه از پیامدهای منفی آن آسیب خواهند دید.

خانواده نیز به عنوان یک نهاد اجتماعی اساسی از این قاعده مستثنا نیست. از این رو، دین مبین اسلام برای پیشگیری از اختلافات و منازعات خانوادگی، مجموعه‌ای از تدابیر حکیمانه وضع کرده است. یکی از این تدابیر، تعیین ریاست خانواده و واگذاری آن به شوهر است. بر این اساس، همسر و سایر اعضای خانواده موظف‌اند، در صورتی که دستورات و راهنمایی‌های رئیس خانواده در راستای تأمین مصلحت اعضای خانواده و مطابق شریعت اسلام باشد، از آن تبعیت و پیروی کرده و به اصول همگرایی و هماهنگی پایبند باشند.

خداوند سبحان در این مورد می‌فرماید: ﴿الرَّجُلُ قَوْلُهُ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾^(۱) «مردان حاکم اند بر زنان (به دو وجه، یکی) به سبب این که الله تعالی بعضی را (یعنی مردان) بر بعضی (یعنی بر زنان طبعاً) فضیلت داده است (این امری است وهبی) و (دوم) به سبب این که مردان (بر زنان) از مال خود (در مهر، نان و نفقه) خرج کرده‌اند (و دست خرج کننده بالا و بهتر خواهد بود به نسبت آنکه بر او خرج کرده می‌شود و این امر کسی است)»^(۲).

۱- سورة النساء، آیه ۳۴.

۲- عثمانی، تفسیر معارف القرآن، پیشین، ج ۳، صص ۴۸۷-۴۸۸.

خداوند متعال به خاطر خصوصیات بارزی مثل نیرو و تعقل، حق سرپرستی و نگهداری خانواده را در دست مرد قرار داده و او را مکلف ساخته که بار هزینه و خرج خانواده را تأمین نموده و عهده‌دار آن باشد.

۲-۲- وجوب اطاعت از شوهر

در دین اسلام، خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. برای حفظ استحکام این نهاد، اسلام وظایف و حقوقی را برای هر یک از زن و شوهر تعیین کرده است. همان‌طور که مردان وظیفه دارند حقوق همسران خود را رعایت کنند، زنان نیز مسئولیت‌هایی در برابر شوهران خود دارند. یکی از مهم‌ترین این مسئولیت‌ها، اطاعت از شوهر در اموری است که با دستورات الهی مغایرت نداشته باشد.

۲-۲-۱- اطاعت زن از شوهر در قرآن و حدیث

در این جا به اطاعت زن از شوهر در کتاب الله (قرآن‌کریم) و سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم اشاره می‌شود.

۲-۲-۱-۱- فرمان برداری زنان در قرآن کریم

خداوند متعال می‌فرماید: ﴿فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ﴾^(۱)

«پس زنانی که نیکوکاراند (آنان به سبب این فضایل و حقوق از مردان) اطاعت می‌کنند».^(۲)

خداوند متعال با کلمات ﴿فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ﴾ یعنی زنان درستکار، فرمان‌بردارند، به اطاعت زنان صالح از همسرانشان اشاره کرده است و آن را نشانگر خوب و شایسته بودن زنان بیان کرده و با اضافه شدن «ال» بر «صالحات» همه زنان صالح را تحت عمومیت خویش قرار داده و شایستگی آنان را به قنوت و اطاعت مقید کرده است.

۱- سوره النساء، آیه ۳۴.

۲- عثمانی، تفسیر معارف القرآن، پیشین، ج ۳، ص ۴۸۸.

علامه زمخشری رحمه الله «قنوت» را انجام دادن حقوقی دانسته که به عهده زنان است؛^(۱)

علامه سیوطی رحمه الله با بیان احادیثی شایستگی زنان را در صالح و مطیع بودن زن و خوش خلقی و... دانسته است؛^(۲) علامه قرطبی رحمه الله صالح بودن همسر را به قیام حق شوهر دانسته؛^(۳) و علامه آلوسی رحمه الله صفت قنوت و اطاعت را یکی از حالات صلاح زنان دانسته است که صفت صلاح منشأ باقی صفات است؛ زیرا کسی که اطاعت از خدا و به تبع آن اطاعت از همسر را سر لوحه ای اعمال خویش قرار دهد می تواند به تمامی وظایف خود عمل کند.^(۴)

۲-۱-۲-۲- اهمیت اطاعت زن از شوهر در حدیث

پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم فرمودند: «لو كنت أمراً أحداً أن يسجد لغير الله، لأمرت المرأة أن تسجد لزوجها، والذي نفس محمد بيده لا تؤدي المرأة حق ربها حتى تؤدي حق زوجها، ولو سألها نفسها وهي على قتب لم تمنعه».^(۵)

ترجمه: «اگر امر می کردم کسی را که برای غیر الله سجده کند، همانا زن را امر می کردم تا برای شوهرش سجده کند، قسم به ذات که نفس محمد (صلی الله علیه وسلم) به دست او است زن نمی تواند حق پروردگارش ادا کند، مگر این که حق شوهرش را ادا کرده باشد، اگر شوهر او را طلب کرده و او بر شتری سوار بود باید وی را از خود منع نکند». این حدیث بیانگر جایگاه ویژه ی اطاعت از شوهر در اسلام است و نشان می دهد که رعایت حقوق همسر، از وظایف اصلی زنان محسوب می شود.

-اطاعت از شوهر، معادل جهاد در راه خدا

از حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما روایت شده است که فرمود: «جاءت امرأة إلى النبي

۱- زمخشری، محمود بن عمر، تفسیر الکشاف عن حقائق الغوامض التنزیل وعیون التأویل فی وجوه التأویل، دار الکتب العربی، لبنان، ۱۴۰۷ هـ، ج ۱، ص ۵۰۶.

۲- سیوطی، عبدالرحمن بن أبی بکر، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، چاپ ایران، ۱۴۰۴ هـ. ق، ج ۲، صص ۱۵۱-۱۵۴.

۳- قرطبی، محمد بن احمد، الجامع لأحكام القرآن، دار احیاء التراث العربی، بیروت - لبنان، ۱۳۶۳ هـ. ش، ج ۵، ص ۱۷۰.

۴- آلوسی، محمود بغدادی، روح المعانی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ چهارم، ۱۴۰۵ هـ. ق، ج ۵، ۲۴.

۵- ابن ماجه محمد بن یزید قزوینی، (ت: ۲۷۳ هـ) سنن ابن ماجه، ناشر: دار احیا کتب عربی، بی تا، ج ۱، ص ۵۹۵. محمد فؤاد عبد الباقي گفته: صحیح الإسناد است.

صلی الله علیه وسلم فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي وَافِدَةٌ لِلنِّسَاءِ إِلَيْكَ هَذَا الْجِهَادُ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى الرِّجَالِ فَإِنْ يَصِيبُوا أُجْرُوا، وَإِنْ قُتِلُوا كَانُوا أَخْيَاءَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ وَتَحْنُ مَعَاشِرَ النِّسَاءِ تَقُومُ عَلَيْهِمْ فَمَا لَنَا مِنْ ذَلِكَ؟ قَالَ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أُبْلِغِي مَنْ لَقِيتِ مِنَ النِّسَاءِ أَنَّ طَاعَةَ الرَّوْجِ وَاعْتِرَافًا بِحَقِّهِ يَغْدِلُ ذَلِكَ وَقَلِيلٌ مِنْكَ مَنْ يَقْعَلُهُ»^(۱).

ترجمه: «زنی به خدمت پیامبر صلی الله علیه وسلم آمد و گفت: ای رسول خدا صلی الله علیه وسلم، من نماینده زنان به سوی شما هستم. جهاد بر مردان واجب شده است. اگر آنان در جهاد موفق شوند، پاداش می‌برند و اگر کشته شوند، نزد پروردگارشان زنده هستند و روزی می‌خورند. ما زنان هم در کنار آنان هستیم. پس برای ما چه چیزی وجود دارد؟ پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: به زنانی که می‌بینی بگو که اطاعت از شوهر و شناخت حق او معادل با جهاد است و بسیار کم از شما زنان این کار را انجام می‌دهید».

جهاد در اسلام از بزرگ‌ترین عبادات به شمار می‌آید و این حدیث نشان می‌دهد که اطاعت زن از شوهر تا چه اندازه در پیشگاه خداوند ارزشمند است.

-اطاعت از شوهر، راهی برای ورود به بهشت:

پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم فرمودند: «إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ حَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الْجَنَّةَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتَ»^(۲).

ترجمه: «اگر زن نمازهای پنج‌گانه را بجا آورد و روزه رمضان را بگیرد و از زنا دوری کرده و از شوهرش اطاعت کند، به او گفته می‌شود که از هر دری از درهای بهشت که می‌خواهی وارد بشو».

این حدیث نشان می‌دهد که اطاعت از شوهر، در کنار انجام واجبات دینی، راهی برای رسیدن به سعادت ابدی است.

-نافرمانی از شوهر، موجب خشم خداوند می‌شود:

۱- بزار، ابوبکر أحمد بن عمرو (ت: ۲۹۲هـ) مسند البزار، ناشر: مکتبه علوم و حکم، مدینه منوره، ط ۱، ۱۹۸۸ م، ج ۱، ص ۳۷۷، شماره حدیث: ۵۲۰۹، هیشمی در مجمع الزوائد (۳۰۵/۴) می‌گوید: آن را بزار روایت کرده است و در سلسله سند آن رشدین بن کریب وجود دارد، و او ضعیف است.

۲- شیبانی، احمد بن حنبل، (ت: ۲۴۱هـ) مسند الإمام أحمد بن حنبل، ناشر: موسسه رسالت، ط ۱، ۱۴۲۱هـ، ج ۳، ص ۱۹۹، شماره حدیث: ۱۶۶۱. حدیث حسن لغیره، نگاه: صَحِيحُ الْجَامِعِ: ۶۶۰، صَحِيحُ التَّرْغِيبِ وَالتَّرْهِيْبِ: ۱۹۳۱.

رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمودند: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَتَأْتِي عَلَيْهِ إِلَّا كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاطِطًا عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَى عَنْهَا».^(۱)

ترجمه: «قسم به ذاتی که نفس من در دست اوست، هیچ مردی نیست که همسرش را به بستر خود دعوت کند و او از این کار امتناع ورزد، مگر این که ذاتی که در آسمان است بر او خشمگین خواهد بود تا این که شوهرش از او راضی شود».

از این حدیث درمی یابیم که نافرمانی زن نسبت به خواسته های مشروع شوهر، نه تنها موجب نارضایتی همسر، بلکه باعث خشم الهی نیز خواهد شد.

۲-۲-۲- عظمت حق شوهر بر زن

رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمودند: «حق الزوج على زوجته: أن لو كانت به قرحة فلعستها ما أدت حقه».^(۲)

ترجمه: «حق شوهر بر همسرش آن قدر است که اگر زخمی بر شوهرش باشد آن را با زبانش پاک کند باز هم حق او را ادا نکرده است».

۱- نیشاپوری، مسلم بن حجاج، (ت: ۲۶۱ هـ) صحیح مسلم، ناشر: دار احیاء تراث عربی، بیروت، بی تا، ج ۲، ص ۱۰۶۰، شماره حدیث: ۱۲۱.

۲- نیشاپوری، حاکم محمد بن عبدالله بن محمد، (ت: ۴۰۵ هـ) المستدرک علی الصحیحین، ناشر: دار کتب علمیه- بیروت، ط ۱، ۱۴۳۵ هـ، ج ۲، ص ۲۰۵، این حدیث را حاکم نیشاپوری رحمه الله تصحیح کرده و فرموده است: «این حدیث دارای اسنادی صحیح است و امام بخاری و امام مسلم در صحیحین تخریج نکرده اند». همچنان امام منذری رحمه الله در کتاب «الترغیب والترهیب» (ج ۳، ص ۳۵) اسناد آن را قوی گفته است، و ابن حبان آن را صحیح دانسته است. اما انکار آن توسط ذهبی رحمه الله در «تلخیص» با استناد به گفته ابوحاتم رازی رحمه الله که ربیعہ بن عثمان را منکر الحدیث دانسته، قابل قبول نیست؛ زیرا ربیعہ از سوی ابن معین، ابن نمیر، واقدی و حاکم در «سؤالات مسعود السجری» توثیق شده است. ابو زرعہ نیز در مورد او گفته است: «او به صدق نزدیک است، ولی خیلی قوی نیست». منذری پس از نقل آن می فرماید: این حدیث را بزّار با سندی خوب نقل کرده است که راویان آن موثق و مشهور هستند، و همچنین ابن حبان آن را در صحیح خود آورده است. نگا: منذری، عبد العظیم بن عبد القوی، الترغیب و الترہیب، بیروت: دار الکتب العلمیة، ط ۱، ۱۴۱۷ هـ، ج ۳، ص ۳۵.

۲-۲-۳- عواقب نافرمانی زن از شوهر

- خشم خداوند متعال: پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم فرمودند: «اگر زن از شوهرش نافرمانی کند، خداوند بر او خشمگین خواهد بود تا زمانی که شوهرش از او راضی شود.»
- اکثریت ساکنان جهنم، زنان ناسپاس هستند:

در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه وسلم آمده است: «أُرِيتُ النَّارَ فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ يَكْفُرْنَ، قِيلَ: أَيْ كَفَرْنَ بِاللَّهِ؟ قَالَ: يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ، لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِخْدَاهُنَّ اللَّيْلَ لَمَّا رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ»^(۱).

ترجمه: «به من جهنم نشان داده شد و دیدم که بیشتر ساکنان آن زنان هستند؛ چون کفر می‌ورزند. گفته شد: آیا آنان به خدا کافرند؟ فرمود: آنان به خانواده (شوهر) و احسان و نیکی‌های او کفر می‌ورزند. اگر تو به یکی از آن‌ها در طول عمرت احسان کنی و سپس از تو چیزی ببیند، می‌گوید: هیچ خیری از تو ندیدم.»

پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم فرمودند که بیشتر ساکنان جهنم، زنان هستند، زیرا برخی از آن‌ها قدرشناسی نسبت به شوهرانشان ندارند و حقوق آنان را نادیده می‌گیرند.

۲-۲-۴- محدودیت‌های اطاعت از شوهر

هرچند اطاعت از شوهر یک وظیفه شرعی است، اما این اطاعت محدود به امور مشروع بوده و نباید برخلاف دستورات الهی باشد.

رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمودند: «لَا طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ إِمَّا الطَّاعَةِ فِي الْمَعْرُوفِ»^(۲).

ترجمه: «هیچ فرمان‌برداری در معصیت خدا جایز نیست. فرمان‌برداری تنها در کار نیک شایسته است.»

بر این اساس، اگر شوهر، زن را به گناه، ظلم یا ترک واجبات شرعی دعوت کند، اطاعت از او واجب نیست.

۱- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، ناشر: دارطوق نجات، ط ۱، ۱۴۲۲ هـ، ج ۱، ص ۱۵، شماره حدیث ۲۹.

۲- بخاری، صحیح بخاری، پیشین، ج ۹، ص ۸۸، شماره حدیث: ۷۲۵۷.

اطاعت زن از شوهر یکی از ارکان مهم زندگی زناشویی (ازدواج) در اسلام است که در قرآن و احادیث بر آن تأکید شده است. این اطاعت، نه به معنای سلطه‌پذیری مطلق زن، بلکه نشانه‌ای از مسئولیت‌پذیری و پابندی به ارزش‌های اسلامی است. رعایت حقوق شوهر، موجب استحکام خانواده، افزایش محبت میان زوجین و جلب رضایت الهی می‌شود.

با این حال، اطاعت زن از شوهر تنها در چارچوب احکام اسلامی معنا دارد و نباید منجر به انجام کارهای حرام یا ترک واجبات دینی شود. زن مسلمان با شناخت این حقوق و مسئولیت‌ها می‌تواند زندگی مشترک خود را بر پایه‌ی رضایت خداوند و سنت پیامبر صلی الله علیه وسلم استوار سازد.

۲-۳- موارد که فرمان برداری از شوهر نباید صورت گیرد

در این بحث، موضوعات یاد آوری خواهد شد که فرمان برداری از شوهر نباید صورت گیرد.

۲-۳-۱- چیدن ابروها

از جمله موارد فرمان برداری زن از شوهر در معصیت و نافرمانی خداوند متعال به شمار می‌آید این است که زن در هنگام آرایش برای شوهر، در چیدن ابروها از شوهر اطاعت کند، چون الله متعال و پیامبر صلی الله علیه وسلم زنانی را که ابروهای زنان دیگر را می‌گیرند و زنان که ابروهای شان کنده می‌شود را لعنت کرده اند، عبد الله بن مسعود رضي الله عنه در حدیثی می‌فرماید: «لَعَنَ اللهُ الْوَأَشْمَاتِ، وَالْمُتَوَشَّمَاتِ، وَالْمُتَنَمِّصَاتِ وَالْمُتَغَلِّبَاتِ لِلْخُسْنِ، الْمُغَيَّرَاتِ خَلْقَ اللهِ».^(۱)

«خداوند لعنت کرده است زنانی را که خال کوبی می‌کنند و خال کوبی برای دیگران انجام می‌دهند، و زنانی که ابروهای خود را نازک می‌کنند، و زنانی که برای زیبایی دندان‌های خود را فاصله می‌اندازند، آنان که آفرینش الهی را تغییر می‌دهند».

البته درحالتی که موی صورت به طور غیر عادی بوده و سبب نفرت شوهر از زن شود، حکم آن از حالت فوق جدا است.^(۲)

۱- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، پیشین، ج ۶، ص ۱۴۷.

۲- ابن عابدین، رد المحتار، ناشر: دارالفکر بیروت، ج ۶، ص ۳۷۳.

۲-۳-۲- بر داشتن روسری و حجاب هنگام بیرون شدن از خانه

اسلام به عنوان یک دین جامع و کامل، نظام خانواده را بر پایه حقوق و تکالیف متقابل بنا نهاده است. در این چارچوب، اگرچه اطاعت زن از شوهر در امور خانوادگی و زناشویی از اصول مهم شمرده شده است، اما این اطاعت مطلق و بی‌قید و شرط نیست، بلکه مشروط به مشروعیت دستورات شوهر و عدم تعارض آن‌ها با احکام الهی است. در این راستا، دو مورد از مواردی که زن نباید از شوهر اطاعت کند، به شرح زیر بررسی می‌شود:

حجاب در اسلام یکی از احکام شرعی مؤکد است که رعایت آن برای زنان مسلمان واجب بوده و ترک آن موجب گناه می‌شود. بر این اساس، اگر شوهری از همسرش بخواهد بدون رعایت پوشش اسلامی از خانه خارج شود، زن شرعاً موظف به اطاعت از او نیست، زیرا چنین درخواستی برخلاف حکم صریح الهی است.

یکی از آیاتی که به وضوح بر لزوم رعایت حجاب تأکید دارد، آیه (۵۹) از سورة احزاب است:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجَكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾^(۱)

ترجمه: «ای پیامبر صلی الله علیه وسلم، به همسران و دختران و زنان مؤمن بگو که چادرهایشان را بر خود فرو افکنند. این کار برای آنکه (به عفت و متانت) شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند، مناسب‌تر است. و خداوند آمرزنده و مهربان است».

این آیه به روشنی بیان می‌کند که فلسفه اصلی حجاب، محافظت از زنان در برابر اذیت و آزار افراد ناپاک و ایجاد تشخص و احترام برای آنان است. وقتی زن با حجاب مناسب در جامعه ظاهر می‌شود، نشانه‌ای از وقار، عفت و دینداری را به همراه دارد و همین امر باعث می‌شود که از نگاه‌های ناپاک و رفتارهای توهین‌آمیز افراد ناهنجار در امان باشد.

۱- سورة الأحزاب، آیه ۵۹.

آیه (۳۱) سوره نور نیز حکم حجاب را با جزئیات بیشتری بیان کرده است:

﴿وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ﴾^(۱)

ترجمه: «و به زنان مؤمن (نیز) بگو چشمان خود را (از نگاه به نامحرم) فروگیرند و پاکدامنی ورزند و زیور (و آرایش) خود را آشکار نکنند؛ مگر آنچه (به صورت طبیعی) نمایان است؛ و باید روسری خود را بر سینه بپندازند (تا موها و چهره‌ها و سینه‌هایشان پوشیده گردد).

با توجه به استدلالات قرآنی، روشن است که حجاب نه یک قید و بند، بلکه یک دستور الهی برای حفاظت از کرامت و شخصیت زن مسلمان است. زن مؤمن در رعایت این حکم شرعی، نه تنها به رشد فردی و معنوی خود کمک می‌کند، بلکه به اصلاح و سالم‌سازی جامعه نیز یاری می‌رساند.

بنابراین، رعایت حجاب وظیفه‌ای شرعی است که ترک آن نه تنها موجب گناه می‌شود، بلکه ممکن است پیامدهای ناگواری برای فرد و جامعه به همراه داشته باشد. از این رو، هر زنی که به دین اسلام پایبند است، باید این حکم الهی را با افتخار و ایان کامل رعایت کند.

در حدیث نبوی آمده است: «صِنْفَانِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا: قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَدْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَّاتٌ مُمِيلَاتٌ مَائِلَاتٌ، رُؤُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ لَا يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ، وَلَا يَجِدْنَ رِجْلَهَا، وَإِنَّ رِجْلَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا»^(۲).

ترجمه: «دو گروه از اهل دوزخ‌اند که من هنوز آن‌ها را ندیده‌ام: گروهی که تازیانه‌هایی مانند دم‌های گاو دارند و با آن مردم را می‌زنند، و زنانی که در عین داشتن لباس، برهنه‌اند؛ خود منحرف‌اند و دیگران را نیز منحرف می‌کنند. سرهایشان مانند کوهان شتر بختی مایل است. آن‌ها نه به بهشت وارد می‌شوند و نه بوی آن را استشمام می‌کنند، درحالی که بوی آن از فاصله‌ی

۱ سوره النور، آیه ۳۱.

۲- نیشاپوری، صحیح مسلم، پیشین، ج ۳، ص ۱۶۸۰، شماره حدیث ۱۲۵.

بسیار دور احساس می‌شود».

این حدیث، زنان بد حجاب و بی‌حجاب را از جمله کسانی معرفی می‌کند که از رحمت الهی محروم‌اند. بنابراین، حفظ حجاب نه تنها یک تکلیف شرعی است، بلکه عاملی برای حفظ پاکی جامعه و سلامت اخلاقی آن نیز به شمار می‌آید. از این رو، زن نه تنها ملزم به پیروی از خواسته‌ی نادرست شوهر در این زمینه نیست، بلکه باید او را به رعایت تقوای الهی و پایبندی به احکام شرعی دعوت کند.

۲-۳-۳- آمیزش جنسی غیر مشروع

یکی از حقوق متقابل زوجین در زندگی زناشویی (ازدواج)، بهره‌مندی مشروع از یکدیگر در چارچوب حدود شرعی است، اما این حق، محدود به روابطی است که از نظر شریعت مجاز شمرده شده‌اند. اگر شوهری از همسر خود در خواست آمیزش در حال قاعدگی یا از طریق غیر مشروع (مانند دخول از دبر) داشته باشد، زن موظف به اطاعت نیست؛ زیرا چنین اموری از نظر شریعت حرام است.

پیامبر صلی الله علیه وسلم در این باره فرموده‌اند: «مُلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا».^(۱)

ترجمه: «کسی که با همسرش از عقب (دبر) هم‌بستری کند، ملعون است».

در حدیث دیگر آمده است: «لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى رَجُلٍ أَتَى رَجُلًا، أَوْ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا».^(۲)

ترجمه: «خداوند به مردی که با مرد دیگر لواط کند، یا با زنی از عقب (دبر) هم‌بستری کند،

(به نظر رحمت) نگاه نمی‌کند».

این احادیث نشان‌دهنده‌ی شدت حرمت این عمل و عواقب سخت آن در آخرت است. از نظر فقهی، رابطه جنسی از دبر از جمله محرمات قطعی است که حتی اگر زن به آن رضایت دهد، همچنان گناه محسوب می‌شود. همچنین، آمیزش در دوران قاعدگی از نظر شرعی حرام بوده و

۱- سجستانی، سلیمان بن اشعث، (ت: ۲۷۵هـ) سنن ابو داود، ناشر: دار رسالت، ط ۱، ۱۴۳۰هـ، ج ۳، ص ۴۹۰، شماره حدیث: ۲۱۶۲.

۲- ابن ماجه قزوینی، ابن ماجه، پیشین، ج ۱، ص ۶۱۹، شماره حدیث: ۱۹۲۳. محمد فؤاد عبد الباقي می‌گوید: سندش صحیح است.

برای پاکی دل‌های شما و دل‌های آنان بهتر است.»^(۱)

پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «إِيَّاكُمْ وَالْذُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَرَأَيْتَ الْخَمُوءَ قَالَ: الْخَمُوءُ الْمَوْتُ».^(۲)

ترجمه: «از داخل شدن بر زنان بپرهیزید، گفته شد ای رسول خدا! نظرت درباره خمو (نزدیکان شوهر مانند برادر و پسر برادر و کاکا و پسر کاکا و مانند آنها)^(۳) چیست؟ فرمود: خمو مرگ است».

پس هر چیزی را که مخالف شریعت پروردگار است بر این قیاس کن، لذا به آنچه تو را شوهر به اطاعت و فرمانبرداری به آن مجبور می‌کند فریب مخور، طوری که در گناه هم از او پیروی کنی، چون اطاعت در معروف است و در نافرمانی خالق نباید از مخلوق پیروی شود.

۲-۴- نگاه داشتن حیثیت و آبروی شوهر

یکی از صفات نیک زنان در قرآن، حفاظت اسرار همسر است که خداوند متعال می‌فرماید:

﴿فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ﴾^(۴)

ترجمه: «پس زنانی که نیکوکارانند (آنان به سبب این فضایل و حقوق از مردان) اطاعت می‌کنند (و) در صورت عدم وجود مرد (هم) به حفاظت (و توفیق) الهی (آبرو و مال او را) حفظ می‌کنند».^(۵)

آیه یاد شده به وظیفه مهم زنان در برابر مردان و خانواده خود اشاره فرموده که باید در برابر همسرشان صالح، درستکار، خاضع و متعهد باشند و نه تنها در حضور شوهر؛ بلکه در غیاب او مرتکب خیانت، چه از نظر مال و چه از نظر ناموس و چه از نظر حفظ شخصیت شوهر و اسرار

۱- عثمانی، تفسیر معارف القرآن، پیشین، ج ۱۱، ص ۱۵۲.

۲- بخاری، صحیح بخاری، پیشین، ج ۷، ص ۳۷.

۳- الباجی، سلیمان بن خلف، المنتقى شرح الموطا، ناشر: مطبعة سعادت، ط ۱، ۱۳۳۲هـ، ج ۷، ص ۲۵۳.

۴- سورة النساء، آیه ۳۴.

۵- عثمانی، محمد شفیع، تفسیر معارف القرآن، پیشین، ج ۳، ص ۴۸۸.

خانواده، نشوند و در برابر حقوقی که خداوند برای آن ها قایل شده، وظایف و مسئولیت های خود را به خوبی انجام دهند.

و پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «وَالْمَرْأَةُ زَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا»^(۱).

ترجمه: «و زن در خانه شوهرش نگهدار و در برابر زیردستانش مسئول است».

بهترین زن آن است که مال و آبروی شوهر را حفظ کند.

پیامبر صلی الله علیه وسلم می فرماید: «لَا أُخْرِكَ بِخَيْرٍ مَا يَكْثُرُ الْمَرْءُ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّهُهُ وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِذَا عَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ»^(۲).

ترجمه: «آیا شمارا از ارزشمندترین گنج یک شخص باخبر نه کنم؟ آن زن نیکو و درستکاری است که هر گاه شوهر نگاهش کند، مسرور و شادمان می شود و هنگامی که او را به کاری امر می کند، اطاعت می نماید و در نبود همسرش مال و ناموسش را حفظ می کند».

لازم است زنان از حرمت منزل خانوادگی محافظت کنند و در غیاب همسر از ثروت و ناموس او پاسداری نمایند جز به اجازه شوهر کسی را به منزل راه ندهند؛ زیرا رسول خدا صلی الله علیه وسلم می فرماید: «فَحَقُّكُمْ عَلَيْهِمْ أَنْ لَا يُوطِئَ فُرْشَكُمْ مِنْ تَكْرَهُونَ، وَلَا يَأْذَنَ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ»^(۳).

ترجمه: «حق شما بر آنان این است که بر فرش شما کسانی را نشانند که از آن ها بد می برید و در خانه ی تان به کسی اجازه ی ورود ندهند که شما از آنان متنفرید».

۲-۵ - همسر، خود را برای شوهرش بیاراید

حق دیگری شوهر بالای همسرش این است که زن خود را برای شوهرش بیاراید و همیشه در رویش بخندد و عبوس نباشد و خود را طوری نشان ندهد که شوهرش از او بدش بیاید،

۱- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، پیشین، ج ۲، ص ۵، شماره حدیث: ۸۳۹.

۲- سجستانی، سلیمان بن اشعث، سنن ابو داود، پیشین، ج ۳، ص ۹۷، شماره حدیث: ۱۶۶۴.

۳- ترمذی، محمد بن عیسی، (ت: ۲۷۹هـ)، سنن ترمذی، ناشر: مکتبه البابی حلبی، مصر، ط ۲، ۱۳۹۵هـ، ج ۳، ص ۴۵۹، شماره حدیث: ۱۱۶۲، امام ترمذی می گوید: این حدیث حسن صحیح است.

مستحب است برای زن، که خویش را به گونه شایسته برای شوهرش آراسته نماید؛ چراکه آرایش کمال، زیبایی، نظافت و پاکیزگی را به دنبال دارد، اما شایسته است که هیچ گونه زیاده روی در آن انجام نگیرد و به عنوان یک امر بسیار مهم و یک شغل روزانه قرار نگیرد.

از جمله موارد زینت می توان به از بین بردن موهای زائد بدن، تمیز نمودن دندان ها، کوتاه کردن ناخن ها اشاره نمود.

همچنین از دیگر موارد زینت می توان از بین بردن و تراشیدن موی های زیر بغل و یا موی زیر ناف را نام برد که موجب محبت بیشتر زن در نزد شوهرش می گردد و شوهرش به او نزدیک تر می شود و ارتباط بهتری با یکدیگر برقرار می نمایند و این امر موجب سعادت گردیده و سختی ها و ناراحتی ها را از بین می برد.

آرایش و آراستگی همسران برای یکدیگر مطلوب است و شوهر حق دارد از زنش بخواهد که پوشش و لباس مورد علاقه او را بر تن کند و زن نیز حق دارد چنین انتظاری را از شوهرش داشته باشد؛ زیرا توجه به علاقه و خواست متقابل، محبت و تفاهم بیشتری را در جمعیت خانواده به وجود می آورد و از توجه زن و شوهر به مردان و زنان دیگر پیشگیری می نماید.

از جابر بن عبد الله رضی الله عنه روایت است که پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمود: «إِذَا دَخَلْتَ لَيْلًا، فَلَا تَدْخُلِي عَلَى أَهْلِكَ، حَتَّى تَسْتَجِدَّ الْمُغِيبَةَ، وَتَمْتَسِطَ الشَّعْثَةَ».^(۱)

ترجمه: «اگر شب به خانه ات وارد شدی، بر خانواده ات وارد نشو تا همسرت خود را بیاراید و موهایش را شانه کند».

طبرانی از عبدالله بن سلام رضی الله عنه روایت کرده که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «خَيْرُ النِّسَاءِ تَسْرُكُ إِذَا أَبْصَرَتْ، وَتُطِيعُكَ إِذَا أَمَرَتْ، وَتَحْفَظُ عَنِّيكَ فِي نَفْسِهَا وَمَالِكَ».^(۲)

ترجمه: «بهترین زنان، زنی است که وقتی به او نگاه کنی، تو را خوشحال و وقتی به او امر

۱- بخاری، صحیح بخاری، پیشین، ج ۵، ص ۲۰۰۸، شماره حدیث: ۴۹۴۸.

۲- حاکم نیشاپوری، مستدرک حاکم، پیشین، ج ۲، ص ۱۷۵. تعلیق - من تلخیص الذهبی، صحیح به شرط مسلم است.

کنی تو را اطاعت کند و در غیاب تو حافظ خود و مال شما باشد».

جای بسیار تعجب است که زن در خانه و در کنار همسرش به سر و صورت خود رسیدگی نکند ولی وقتی که از خانه بیرون شود خود را آرایش و آراسته کند این کار نا درست و حرام است.

۲-۶- محافظت از مال و دارایی شوهر

حق دیگر شوهر بر همسرش این است که از دارایی شوهرش مواظبت نموده و بدون اجازه وی آن را مصرف نکند، همسر باید از اموال شوهرش محافظت کند و از اسراف و تبذیر آن پرهیز کرده و بدون اجازه شوهرش آن را به مصرف نرساند و مال وی را فقط با رضایتش به دیگری ببخشد.

پیامبر صلی الله علیه وسلم در این مورد می‌فرماید: «لَا تُنْفِقُ امْرَأَةٌ شَيْئًا مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إِلَّا بِإِذْنِ زَوْجِهَا قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا الطَّعَامُ قَالَ ذَاكَ أَفْضَلُ أَمْوَالِنَا»^(۱)

ترجمه: «زن نباید از مال شوهرش مصرف کند، مگر این که شوهرش به او اجازه دهد، گفته شد حتی غذا؟ فرمود: آن بهترین اموال ما است.

۲-۷- زن بدون اجازه شوهر روزه نفلی نگیرد

حق دیگری شوهر بر بالای همسرش این است که در حضور شوهر بدون اجازه او، روزه نفلی نگیرد.

باید خاطر نشان ساخت که روزه گرفتن ماه مبارک رمضان بر بالای همه مسلمانان فرض است و زوجه در گرفتن روزه رمضان به اجازه ای شوهر نیاز ندارد، اما در گرفتن روزهی مستحب زن باید اجازه ی شوهر را اخذ کند؛ زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ»^(۲)

۱- ابن ماجه قزوینی، سنن ابن ماجه، پیشین، ج ۲، ص ۷۷۰، شماره حدیث: ۲۲۹۵، حدیث حسن است.

۲- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، پیشین، ج ۷، ص ۳۰، شماره حدیث: ۱۵۹۵.

ترجمه: «برای زن، جایز نیست که هنگام حضور شوهر، بدون اجازه‌اش روزه (نفلی) بگیرد». اگر زن بی‌اجازه‌ی شوهر روزه گرفت، شوهر اگر بخواهد می‌تواند روزه‌ای او را بشکند؛ و بعداً هر وقتی که شوهر اجازه داد قضای آن را بگیرد؛ زیرا که حق شوهر واجب است و بر روزه‌ای نفلی مقدم است.^(۱)

۲-۸- زن به داشته‌های شوهر قناعت کند

حق دیگری شوهر بر همسر این است که به کم راضی شود و به آنچه موجود است قناعت کند و چیزی را که خارج از توان شوهر است، از او نخواهد.

خداوند متعال می‌فرماید: ﴿لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦٓ وَمَن قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا ءَاتَاهُ اللَّهُ لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مِمَّا ءَاتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾^(۲)

«باید انفاق کند توانا به اندازه‌ی توان خود و هر کسی که تنگ شده بر او رزق، انفاق کند از آنچه داده به او الله متعال، خداوند متعال مکلف نمی‌کند کسی را مگر به آنچه به او داده، به زودی می‌آورد بعد از سختی آسانی».^(۳)

۲-۹- زن فرزندان را به خوبی تربیت کند

از حقوق شوهر بر همسر این است که زن فرزندان را به خوبی تربیت کند و در حضور شوهرش از فرزندان ناراحت نشود و بر آن‌ها دعای بد نکند و آن‌ها را دشنام ندهد چون این کار باعث ناخواری شوهرش می‌شود.

پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «لَا تُؤْذِي امْرَأَةً زَوْجَهَا فِي الدُّنْيَا إِلَّا قَالَتْ زَوْجَتُهُ مِنَ الْخَوَرَالْعَيْنِ لَا تُؤْذِيهِ قَاتِلُكَ اللَّهُ، فَإِنَّمَا هُوَ عِنْدَكَ دَخِيلٌ يُؤْشِكُ أَنْ يُفَارِقَكَ إِلَيْنَا».^(۴)

۱- الموسوعة الفقهية الكويتية، پیشین، ج ۱، ص ۴۹۹.

۲- سورة الطلاق، آیه ۷.

۳- عثمانی، تفسیر معارف القرآن، پیشین، ج ۱۴، ص ۶۳.

۴- ترمذی، سنن ترمذی، پیشین، ج ۱۲۰۸، ص ۳، ج ۳، ص ۳۰.

«هیچ زنی شوهرش را در دنیا اذیت نمی‌کند، مگر اینکه همسرش از حورالعین می‌گوید: خدا ترا بکشد او را اذیت مکن، او مهان تو است و زود است از تو جدا گشته به ما بپیوندد».

۲-۱۰- هرگاه شوهر همسرش را به بستر فراخواند امتناع نوزد

حق دیگری شوهر بر همسرش این است، که هرگاه شوهر همسرش را به بستر فراخواند، امتناع نوزد.

پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَلَمْ تَأْتِهِ فَبَاتَ غَضَبًا عَلَيْهَا لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ»^(۱).

وفي رواية لمسلم: «إِذَا بَاتَتْ الْمَرْأَةُ هَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ»^(۲).

وفي رواية قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَتَأْتِيهِ عَلَيْهِ إِلَّا كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاحِطًا عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَى عَنْهَا»^(۳).

«هرگاه شخصی زنش را به بستر خود بطلبد و او با وی هم‌بستر نشود و شوهرش باحالتی خشمناک بخوابد، فرشتگان تا صبح او را لعنت می‌کنند».

و در روایت مسلم آمده: «هرگاه زن در حالی بخوابد که بستر شوهر خود را ترک نموده فرشتگان تا صبح او را لعنت می‌کنند».

و در روایتی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود: «سوگند به خدایی که نفس من در دست اوست هیچ مردی نیست که همسرش را به بسترش بطلبد و زن امتناع ورزد، مگر اینکه ذاتی که در آسمان است بر وی خشمگین است تا که شوهرش را راضی سازد».

۱- نیشاپوری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، پیشین، ج ۲، ص ۱۰۶۰، شماره حدیث: ۱۲۲.

۲- صحیح مسلم، ج ۲، ص ۱۰۵۹، شماره حدیث: ۱۲۰.

۳- صحیح مسلم، ج ۲، ص ۱۰۶۰، شماره حدیث: ۱۲۱.

۲-۱۱- حفظ اسرار خانوادگی

حق دیگری شوهر بر زن این است، که از افشای اسرار خانوادگی خود داری کند، از مهم‌ترین اسراری که زنان در پوشیده نگه داشتن آن سهل‌انگاری و آن را فاش می‌کنند اسرار بستر و کارهای است که زن و مرد در بستر انجام می‌دهند، درحالی‌که پیامبر صلی الله علیه وسلم از این کار نهی کرده است: از اسماء بنت یزید رضي الله عنها روایت است که گفت: نزد پیامبر صلی الله علیه وسلم بودم و زنان و مردان هم دور او نشسته بودند پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «لَعَلَّ رَجُلًا يَقُولُ مَا يَفْعَلُ بِأَهْلِهِ وَلَعَلَّ امْرَأَةً تُخْبِرُ بِمَا فَعَلَتْ مَعَ زَوْجِهَا فَأَرَمَ الْقَوْمُ فَقُلْتُ إِي وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُمْ لَيَفْعَلْنَ وَإِنَّهُمْ لَيَفْعَلُونَ قَالَ فَلَا تَفْعَلُوا فَإِنَّمَا ذَلِكَ مِثْلُ الشَّيْطَانِ لَتَي شَيْطَانُهُ فِي طَرِيقِ فَعَشِيهَا وَالتَّاسُ يَنْظُرُونَ»^(۱).

«شاید در میان شما مردی باشد که آنچه را با زنش انجام داده بگوید و یا زنی باشد که آنچه را که با شوهرش انجام داده تعریف کند؟ مردم ساکت شدند، گفتم: به خدا قسم ای رسول الله صلی الله علیه وسلم! زنان این کار را می‌کنند و مردان نیز، پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: این کار را نکنید چون این کار مانند کار شیطانی تری است که شیطان ماده‌ی را در راه می‌بیند در حالی که مردم به آن‌ها نگاه می‌کنند با او آمیزش می‌کند».

۲-۱۲- بی‌مورد از شوهر تقاضای طلاق نکند

حق دیگر مرد بر زن این است که بر تداوم و گذرانیدن زندگی با او حریص باشد و بی‌مورد از او تقاضای طلاق نکند.

از ثوبان رضي الله عنه روایت است که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ اخْتَلَعَتْ مِنْ زَوْجِهَا مِنْ غَيْرِ بَأْسٍ لَمْ تَرْخُ زَانِيَةً الْجَنَّةِ»^(۲).

ترجمه: «هر زنی که بدون هیچ دلیلی از شوهرش تقاضایی جدایی (خلع یا فراق) را نماید، بوی بهشت را استشمام نخواهد کرد».

۱- شبیبانی، احمد بن حنبل، مسند احمد بن حنبل، پیشین، ج ۶، ص ۴۵۶، شماره حدیث: ۲۷۶۲۴، تعلیق شعیب الأرنبوط: إسناده ضعيف لضعف شهر بن حوشب.

۲- ترمذی، سنن ترمذی، ج ۳، ص ۴۸۴، شماره حدیث: ۱۱۸۶، حدیث صحیح است.

در حدیث دیگر می‌فرماید: «الْمُخْتَلِعَاتُ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ».^(۱)

ترجمه: «زنانی که خلع می‌کنند (تقاضای طلاق می‌کنند) منافق‌اند».

یعنی زنانی که بدون هیچ دلیلی از شوهران خود درخواست جدایی می‌کنند، منافق‌اند و این نفاق عملی است.^(۲)

۲-۱۳- همسر بدون اجازه شوهر از خانه بیرون نشود

حق دیگر مرد بر همسرش آن است که در خانه بماند و بدون اجازه شوهرش خارج نشود.

به دلیل فرموده خداوند متعال: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾^(۳)

«و قرار بگیرید در خانه‌های خود و نشان داده نگردید هم چنان که مروج بودن نشان دادن در زمان جاهلیت و برپا دارید نماز را و بدهید زکات را و در اطاعت خدا و رسول او باشید. الله می‌خواهد تا دور کند از شما چیزهای پلید را اهل خانه نبی و پاکیزه کند شما را یک نوع پاکیزه».^(۴)

«ابن عباس رضی الله عنهما در مورد آیه ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ می‌گوید: منظور حجاب است، یعنی پوشش و لزوم ماندن در خانه. مقاتل بن سلیمان رحمه الله می‌گوید: آنان نباید از خانه خارج شوند. و مقاتل بن حیان رحمه الله می‌گوید: باید در خانه‌هایشان مستقر شوند».^(۵)

پیامبر صلی الله علیه و سلم می‌فرماید: «الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ، فَإِذَا خَرَجَتْ، اسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ».^(۶)

ترجمه: «زن عورت است و هنگامی که خارج می‌شود، شیطان او را پذیرایی می‌کند».

۱- سنن ترمذی، ج ۳، ص ۴۸۴، شماره حدیث: ۱۱۸۶.

۲- مناوی، زین الدین محمد عبد الرؤوف بن تاج العارفین، التفسیر بشرح الجامع الصغیر، ناشر: مکتبه امام شافعی، ط: ۳، ۱۴۰۸ هـ، ج ۲، ص ۴۵۴.

۳- سورة الأحزاب، آیه ۳۳.

۴- عثمانی، تفسیر معارف القرآن، پیشین، ج ۱۱، ص ۵۹.

۵- واحدی، علی بن احمد بن محمد، التفسیر البسیط، ناشر: عیادة البیث العلمی، ط: ۱، ۱۴۳۰ هـ، ج ۱۸، ص ۲۳۵.

۶- سنن ترمذی، ج ۳، ص ۳۰، شماره حدیث: ۱۲۰۷، این حدیث صحیح است.

در حدیثی دیگری پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: «صَلَاةُ الْمَرْأَةِ فِي بَيْتِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي حُجْرَتِهَا، وَصَلَاتُهَا فِي مَحْدَعِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي بَيْتِهَا».^(۱)

ترجمه: «نماز زن در خانه‌اش بهتر از نماز او در اتاقش است، و نماز او در مکان خصوصی‌اش بهتر از نماز او در خانه‌اش است».

۲-۱۴- خدمت به شوهر و انجام کارهای منزل

و حق دیگر شوهر بر همسرش این است که به شوهرش خدمت نموده و کارهای منزل را انجام دهد، اسلام یک نظام همکاری دوجانبه بین مرد وزن برقرار کرده است؛ به گونه که مرد در خارج از خانه به تلاش و کوشش و کسب‌وکار می‌پردازد و زن به اداره خانه و تربیت فرزندان می‌پردازد و اسباب راحتی و آرامش را مهیا می‌کند.

در این رابطه بجا است که از اساء دختر صدیق اکبر رضی الله عنهما بشنویم اساء رضی الله عنهما می‌گوید: «زَوَّجَنِي الزُّبَيْرُ، وَ مَا لَهُ فِي الْأَرْضِ مِنْ مَالٍ وَلَا مَمْلُوكٍ، وَلَا شَيْءٍ غَيْرَ نَاضِحٍ وَغَيْرِ فَرَسِهِ. فَكُنْتُ أَعْلِفُ فَرَسَهُ، وَأَسْتَقِي الْمَاءَ، وَأُخْرِزُ غَزْبَهُ وَأُغْنِي، وَلَمْ أَكُنْ أُخْبِرُ، وَكَانَ يُخْبِرُ جَارَاتِي مِنَ الْأَنْصَارِ، وَكَانَ يَسْوِّهُ صِدْقِي، وَكُنْتُ أَثْقُلُ النَّوَى مِنْ أَرْضِ الزُّبَيْرِ الَّتِي أَقْطَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَأْسِي، وَهِيَ مِثِّي عَلَى ثُلْثِي فَرْسَخٍ، فَجِئْتُ يَوْمًا وَالنَّوَى عَلَى رَأْسِي، فَلَقِيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ نَقَرٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَدَعَانِي، ثُمَّ قَالَ: «إِخْ إِيحْ» لِيُخْلِمَنِي خَلْفَهُ، فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أُسِيرَ مَعَ الرِّجَالِ، وَذَكَرْتُ الزُّبَيْرَ وَغَيْرَتَهُ، وَكَانَ أَغْيَرَ النَّاسِ، فَعَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي قَدْ اسْتَحْيَيْتُ فَمَضَى، فَجِئْتُ الزُّبَيْرَ فَقُلْتُ: لَقِينِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى رَأْسِي النَّوَى، وَمَعَهُ نَقَرٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَأَنَاحَ لِأَرْكَبَ فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ، وَعَرَفْتُ غَيْرَتَكَ، فَقَالَ: وَاللَّهِ لَحَمَلُكَ النَّوَى كَانَ أَشَدَّ عَلَيَّ مِنْ زَكُوبِكَ مَعَهُ، قَالَتْ: حَتَّى أُرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ بِخَادِمٍ تَكْفِينِي سِيَّاسَةَ الْفَرَسِ، فَكَانَمَا أَعْتَقَنِي».^(۲)

ترجمه: «(اساء دختر ابوبکر رضی الله عنهما می‌گوید: زبیر با من ازدواج کرد درحالی که به جز اسب و شتری که آب می‌کشید، هیچ نوع سرمایه‌ای اعم از برده یا چیز دیگری، در روی زمین نداشت. من اسب اش را علف می‌دادم، آب می‌کشیدم، دلوش را می‌دوختم و آرد را خمیر می‌کردم؛ اما نان پختن را خوب نمی‌دانستم. بدین جهت، تعدادی از همسایگان انصاری من که زنان بسیار خوبی بودند، برایم نان می‌پختند. همچنین از زمین زبیر که رسول الله صلی الله علیه

۱- سنن ابو داود، ج ۱، ص ۲۲۳، شماره حدیث: ۵۷۰. حدیث صحیح است.

۲- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، پیشین، ج ۷، ص ۳۵.

وسلم آن را به او واگذار کرده بود (تا صرفاً از آن استفاده کند و مالک آن نبود) و دو سوم فرسنگ با ما فاصله داشت، هسته می‌آوردیم. یکی از روزها که هسته ها بر سرم بود و داشتم می‌آمدم با رسول الله صلی الله علیه وسلم که تعداد زیادی از انصار، همراهش بودند، برخورد نمودم. آن حضرت صلی الله علیه وسلم مرا صدا زد و گفت: «إِخْ» یعنی خواست شترش را بخواباند تا مرا پشت سرش سوار کند؛ اما من شرم کردم که با مردان، همراه شوم. علاوه بر این، از آنجا که زبیر باغیرت‌ترین مردم بشار می‌رفت، به یاد او و غیرت اش افتادم. رسول خدا صلی الله علیه وسلم هم دانست که من خجالت می‌کشم. لذا به راهش ادامه داد. من نزد زبیر رفتم و گفتم: رسول خدا صلی الله علیه وسلم که چند نفر از یارانش نیز همراه او بودند، مرا دید که هسته بر سرم دارم. شترش را خواباند تا بر آن سوار شوم؛ اما من خجالت کشیدم. علاوه بر آن، به یاد غیرت ات افتادم. زبیر گفت: سوگند به خدا که حمل هسته‌ها بر سرت، از سوارشدن با رسول اکرم صلی الله علیه وسلم برایم دشوارتر بود.

نتیجه‌گیری

نتایجی که از خلال این مقاله به آن دست‌یافته‌ام قرار ذیل است:

- ۱- حقوق جمع حق است لفظ حق در لغت به معانی زیادی آمده از جمله: مقابل باطل، حزم، دوراندیشی، امر مقرر، مال، مرگ، عدل، مستحق و سزاوار، ثبوت و وجوب، در واقع و در حقیقت و غیره آمده است.
- ۲- معنای اصطلاحی حق این است که: حق چیزی است که شخص مستحق آن می‌شود. یا حق عبارت از منافع شایسته است که بر اساس شریعت و قانون مورد رعایت قرار می‌گیرد.
- ۳- حقوق شوهر بر همسر بسیار است از جمله: حق اطاعت و فرمانبرداری به وجه مشروع و پسندیده، حق نگه‌داشتن حیثیت و آبروی شوهر، حق حفظ کرامت و احساسات شوهر، حق آراستن برای شوهر، حق نیکی و خوبی با خانواده و نزدیکان و خویشاوندان شوهر، بدون اجازه شوهر هیچ‌کسی را به خانه شوهر راه ندهد، از مال و دارایی شوهر محافظت و نگه‌داری کند، بدون اجازه شوهر روزه نفلی نگیرد، به داشته‌های شوهر قناعت و صبر کند، هرگاه شوهر او را به بسترش فرا خواند امتناع نورزد و

اسرار خانه را افشا نکند و بدون اجازه شوهر از خانه بیرون نرود و خدمت شوهر را انجام دهد و در انجام کارهای منزل کوشا باشد.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم
- ۱- عثمانی، محمد شفیع، تفسیر معارف القرآن، مترجم: مولانا محمد یوسف حسین پوری، چاپ پنجم، ۱۳۸۷ هـ.ش، ناشر: شیخ الاسلام احمد جام.
- ۲- ابن حبان، محمد بن حبان بن احمد بن حبان ابو حاتم، بُستی (ت: ۳۵۴ هـ)، صحیح ابن حبان، ناشر: دار ابن حزم- بیروت، ط ۱، ۱۴۳۳ هـ.
- ۳- ابن ماجه، ابو عبدالله محمد بن یزید قزوینی، (ت: ۲۷۳ هـ)، سنن ابن ماجه، تحقیق: محمد فؤاد عبد الباقي، ناشر: دار احیاء الکتب العربیة - فیصل عیسی البابی الحلبی.
- ۴- ابن منظور، محمد بن مکرم بن علی، لسان العرب، ناشر: دار صادر- بیروت، ط: ۳، ۱۴۱۴ هـ.
- ۵- ابن نجیم، زین الدین بن ابراهیم، (ت: ۹۷۰ هـ) البحر الرائق، بی نا، ط ۳، بی تا.
- ۶- آلوسی، محمود بغدادی، روح المعانی فی التفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ چهارم، ۱۴۰۵ ق.
- ۷- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، محقق: محمد زهیر بن ناصر، ناشر: دارطوق نجات، ط ۱، ۱۴۲۲ هـ.
- ۸- بزار، ابوبکر أحمد بن عمرو (ت: ۲۹۲ هـ) مسند البزار، محقق: محفوظ الرحمن زین الله و همراهان، ناشر: مکتبه علوم و حکم، مدینه منوره، ط: ۱، ۱۹۸۸ م.
- ۹- ترمذی، محمد بن عیسی، (ت: ۲۷۹ هـ) سنن ترمذی، تحقیق: احمد شاکر و دیگران، ناشر: مکتبه البابی حلبی، مصر، ط ۲، ۱۳۹۵ هـ.
- ۱۰- رازی، ابو عبدالله محمد بن عمر بن الحسن بن الحسین التیمی الرازی الملقب بفخر الدین الرازی خطیب الری (ت: ۶۰۶ هـ)، مفاتیح الغیب، ناشر: دار الکتب العلمیة - بیروت - ۱۴۲۱ هـ - ۲۰۰۰ م، ط ۱.

- ۱۱- زمخشری، محمود بن عمر، تفسیر الکشاف عن حقائق الغوامض التنزیل و عیون التأویل فی وجوه التأویل، دار الکتب العربی، لبنان، ۱۴۰۷ هـ.
- ۱۲- زیدان، دکتر عبدالکریم، حقوق و تکالیف زن در اسلام، مترجم: سهیلا رستمی، تاریخ نشر: ۱۳۹۴ هـ. ش.
- ۱۳- سجستانی، سلیمان بن اشعث، (ت: ۲۷۵ هـ) سنن ابو داود، محقق: شعیب ارنووط، ناشر: دار رسالت، ط ۱، ۱۴۳۰ هـ.
- ۱۴- سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، چاپ ایران، ۱۴۰۴ ق.
- ۱۵- شوکانی، محمد بن علی بن محمد بن عبدالله شوکانی یمنی (متوفی: ۱۲۵۰ هـ)، نیل الأوطار، تحقیق: عصام الدین الصبابطی، ناشر: دار حدیث مصر، ط ۱، ۱۴۱۳ هـ.
- ۱۶- شیبانی، احمد بن حنبل، (ت: ۲۴۱ هـ) مسند الإمام أحمد بن حنبل، محقق: شعیب ارنووط و دیگران، ناشر: مؤسسه رسالت، ط ۱، ۱۴۲۱ هـ.
- ۱۷- صنعانی، حسن بن محمد، بن حیدر، نزهة الألباب فی قول الترمذی و فی الباب ناشر: دار ابن جوزی، سعودی، ط ۱، ۱۴۲۶ هـ.
- ۱۸- طبرانی، سلیمان بن أحمد، بن ایوب، (ت: ۳۶۰ هـ) معجم کبیر، محقق: حمدی بن عبدالمجید، ناشر: مکتبه قاهره، ط ۲، بی تا
- ۱۹- علوان، عبد الله ناصح، آداب خواستگاری و حقوق زوجین، مترجم: ابراهیم تیموری بازگری.
- ۲۰- عده عبدالمنعم، فرج فی أصول القانون.
- ۲۱- عینی، محمود بن احمد بن موسی، (ت: ۸۵۵ هـ)، بنایه شرح هدايه، تحقیق: ایمن صالح شعبان، ناشر: دار کتب علمی، بیروت- لبنان، ط ۱، ۱۴۲۰ هـ.
- ۲۲- فاعل خیر، قاموس القرآن، تاریخ انشاء: ۲۰۰۸ م.
- ۲۳- الباجی، سلیمان بن خلف، المنتقى شرح الموطا، ناشر: مطبعة سعادت، ط ۱، ۱۳۳۲ هـ.
- ۲۴- ابن عابدین: محمد امین بن عمر، ردالمحتار علیالدر المحتار، ط ۲، بیروت- دارالفکر بیروت، ۱۴۱۲ هـ.

۲۵- قرطبی، محمد بن احمد، الجامع لأحكام القرآن، دار احیاء التراث العربی، بیروت - لبنان، ۱۳۶۳هـ.ش.

۲۶- منذری، عبدالعظیم بن عبد القوی بن عبدالله، ابو محمد، زکی الدین (متوفی: ۶۵۶ هـ)، الترغیب والترہیب من الحدیث الشریف، ناشر: مکتبہ مصطفیٰ حلبی- بیروت، ط ۳، ۱۳۸۸هـ.

۲۷- نسائی، ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب بن علی خراسانی، نسائی (ت: ۳۰۳ هـ)، سنن نسائی، تحقیق: د. عبدالغفار سلیمان بنداری، سید کسروی حسن، ناشر: دار کتب علمی- بیروت، ط ۱، ۱۴۱۱هـ.

۲۸- نیشاپوری، حاکم محمد بن عبدالله بن محمد، (ت: ۴۰۵ هـ) المستدرک علی الصحیحین، ناشر: دار کتب علمیہ- بیروت، ط ۱، ۱۴۳۵هـ.

۲۹- نیشاپوری، مسلم بن حجاج، (ت: ۲۶۱ هـ)، صحیح مسلم، تحقیق: محمد فواد عبدالباقی، ناشر: دار احیاء تراث عربی، بیروت، بی تا.

په اسلامي شريعت کې د انساني نفس مقام او د هغه ساتنه

﴿﴾ پوهندوی عبدالوهاب طيب

لنډيز

اسلامي شريعت انساني نفس ته ډير لوړ مقام ورکړی او د هغه په ساتنه باندې ټينگار کوي، آن تر دې چې د هغه د بښکني په موخه يې د مصلحتونو د تر لاسه کولو او مفاسدو د له منځه وړلو لپاره احکام ټاکلي دي. دا د دې لپاره چې نفس وساتل شي او پر نفس د تيري مخنيوی وشي؛ ځکه د نفس له منځه وړل د دين د ضايع کېدو په معنا دی. قرآن کریم او نبوي احاديثو کې د نفس ساتنې اړوند متعدد نصوص شتون لري، د همدې نصوصو څخه د اسلامي مجتهدينو او فقهاوو اجتهادات هم د نفس ساتنې په اصل باندې گواه دي او د هغو کسانو لپاره يې مجازات ټاکلي چې پرته له حق څخه پر انساني نفس باندې تيری او تجاوز کوي، پر انساني نفس د عمدي قتل لپاره جلا او د خطا قتل لپاره يې ځانگړې جزاگانې ټاکلي دي. اسلامي شريعت حاکم يا د مسلمانانو واکدار ته واک ورکړی دی، چې په ځېنو مواردو کې د مجرم د جرم مطابق جزا و ټاکي، په دې مقاله کې د انساني نفس د مقام او ساتنې اړوند موضوعات تر بحث لاندې نيول شوي دي.

کلیدي کلمات: انسان، ساتنه، مقام او نفس.

پيليزه

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين و على آله و اصحابه اجمعين.
 وبعد: الله تعالى په خپل قدرت سره ډېر مخلوقات پيدا کړي، چې تر ټولو غوره مخلوق يې انسان دی، انسان ته يې هغه اوچت او لوړ مقام په برخه کړی دی، چې نور مخلوقات ور څخه محروم دي، د ځمکې او آسمانونو د پيدا کېدو وروسته يې په ځمکه کې د خپلو مخلوقاتو له جملې څخه انسان خليفه و ګرځاوه، پر ځمکه د خليفه ګرځول خپله د انسان د مقام پر اوچت والي او غوره والي باندې دلالت کوي، الله تعالى فرمايلي دي: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾.^(۱)

ژباړه: او (ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وويل پروردګار ستا پرېنتو ته چې بېشکه زه پيدا کوونکی یم په ځمکه کې د يوه خليفه.^(۲)

الله تعالى پرېنتو(ملائکو) ته امر وکړ چې آدم عليه السلام ته د تعظيم سجده وکړي، د ملائکو لخوا آدم عليه السلام ته سجده کول خپله د انسان په عالي مقام باندې دلالت کوي. الله تعالى فرمايې: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَأِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾.^(۳)

ژباړه: او (ياد کړه ای محمده!) کله چې وويل موږ پرېنتو ته چې: سجده وکړئ آدم ته (د تحيې) پس سجده وکړه دوی (ټولو) مګر (سجده ونه کړه) ابليس، منع يې راوړه (له سجده نه) او لويي يې وکړه او وه دی (لا له پخوا څخه په علم د الله کې) له کافرانو څخه.^(۴)

دا او ډېته ورته نور شرعي نصوص چې د انسان د مقام په لوړ والي او غوره والي باندې دلالت کوي د دې ليکنې په جريان کې به يې ولولو ان شاء الله تعالى.

۱- سورة البقرة، آية ۳۰.

۲- مجمع خدام الحرمين الشريفين الملك فهد، کابلی تفسير، المملكة السعودية، مطبعة ملک فهد بن عبدالعزيز، ۱۴۱۶هـ، ج ۱، ص ۱۳.

۳- سورة البقرة، آية ۳۴.

۴- کابلی تفسير، ج ۱، ص ۱۴.

د څېړنې تگلاره

ليکنه په استقرايي او تحليلي دواړو منهجونو باندې ولاړه ده. د انساني نفس د مقام او منزلت د لوړوالي او اوچتوالي اړوند قرآني آيتونه او نبوي احاديث راوړل شوي او د انساني نفس د ساتنې اړوند د شرعي نصوصو فقهي اجتهادات له معتبرو منابعو څخه ذکر شوي او تحليل شوي دي، د موضوع د اختلاف په صورت کې د څلورگونو مذهبونو نظريه روښانه شوې ده، د آيتونو نسبت اړونده سورت ته شوی او احاديث له اصلي مراجعو څخه راوړل شوي دي. په ليکنه کې مو منابع په حاشيه کې ذکر کړي او لاندې تگلاره کارول شوې ده: د لومړي ځل لپاره مو د مؤلف مکمل نوم، د چاپ کال، د کتاب نوم، د محقق نوم، د چاپ ځای، ناشر، جلد او صفحه ذکر کړي دي، په دويم ځل تکرار کې مو يوازې د مؤلف په مشهور نوم او د کتاب نوم، جلد او صفحه په ذکر کولو باندې بسنه کړې ده. په لنډ ډول ويلاى شو، چې د ليکنې تگلاره مو کتابتوني غوره شوې ده.

۱- د انساني نفس پېژندنه، مقام، ساتنه او اهميت

اسلامي شريعت نفس ته په ډېر احترام قايل دی او لوړ مقام يې ورکړی دی. د اسلامي شريعت لومړی هدف او مقصد د پنځگونو ضرورياتو ساتنه ده، چې د دغو مقاصدو په رأس کې تر ټولو مهم مقصد او هدف د نفس ساتنه ځای لري، له همدې وجې اړينه ده، چې لومړی د نفس پېژندنه او بيا په اسلام کې د نفس مقام او منزلت په جلا جلا ډول بيان شي.

۱-۱- د نفس پېژندنه

الف - د نفس لغوي پېژندنه: نفس په لغت کې په ډېرو معناگانو سره استعمال شوی دی، چې ځينې مهمې يې په لاندې ډول ذکر کېږي: روح، جسد، ديو شي ذات، حقيقت، لويي، عزت، وينې او سترگې په معنا سره استعمال شوی دی.^(۱)

په (لسان العرب) کې وايي: د عربو په خبرو کې د نفس څخه دوه لاندې معناگانې مراد وي: لومړی: د روح په معنا؛ ځکه داسې ويل کېږي: خرجت نفسه، ای روحه! په دې معنا چې روح يې ووتل.

دويم: د يو شي د حقيقت او ذات په معنا سره هم استعمالېږي.^(۲)

په لاندې آيت کې نفس د روح په معنا کارول شوی دی:

﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾.^(۳)

ژباړه: او که ووينې ته (ای محمده!) ظالمان يعني کافران په هغه وخت کې چې ظالمان په (باطن او روحاني) سختيو د مرگ کې وي، حال دا چې پريښتې (د عذاب) غځوونکې وي د لاسونو خپلو (د روح د قبض لپاره نو وايي دوی ته چې) را وباسئ تاسي ارواح خپل (چې يې قبض کړو موږ که يې ايستی شئ يا يې له عذابه و باسئ). نن ورځ به جزا درکړل شي تاسي ته عذاب سپکوونکي (يعني چې له سخت تکليف سره ذلت او رسوائي هم وي) په سبب د هغه چې وئ تاسي، چې ويل به مو پر الله (وينا) ناحقه او وئ تاسي چې له آيتونو د ده څخه به مو تکبر کاوه (او نه به مو منل؛ نو و به گورئ يوه قبيحه منظره).^(۴)

۱- محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني، أبو الفيض، الملقب بمرتضى، الزبيدي، (ب.ت)، تاج العروس، تحقيق: مجموعة من المحققين، (بدون مكان)، دارالهداية، ج ۱۶، ص ۵۶۱.

۲- النفس في كلام العرب يجري على ضربين: أحدها قولك خرجت نفس فلان أي روحه، وفي نفس فلان أن يفعل كذا وكذا أي في روعه، والضرب الآخر معنى النفس فيه معنى جملة الشيء وحقيقته، تقول: قتل فلان نفسه وأهلك نفسه أي أوقع الإهلاك بذاته كلها وحقيقته، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفي الإفريقي، ۱۴۱۴هـ، لسان العرب، بيروت: دار صادر، ج ۶، ص ۲۳۳.

۳- سورة الأنعام، آية ۹۳.

۴- کابلی تفسیر، ج ۱، صص ۴۲۳-۴۲۴.

د پورته ذکر شوې څېړنې څخه څرگندېږي، چې د نفس څخه روح او جسد دواړه مقصود او مراد دي؛ ځکه همدغه معنا حق ته نږدې هم ده، دا ځکه چې د شريعت له مقاصدو څخه يو مقصد هم د روح او جسد دواړو ساتنه ده، الله تعالى فرمايلي دي: ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾ (۲۷) ﴿ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾ (۲۸) ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾ (۲۹) ﴿وَادْخُلِي جَنَّتِي﴾ (۳۱).

ژباړه: اې نفسه آرام نيوونکيه (په ذکر زما شاګر په نعمت زما صابر په زحمت زما)! وګرځه (له دنيا نه) په طرف د رب خپل حال دا چې راضي خوښ به يې ته (له الله څخه او الله) راضي خوښ (به وي له تا څخه). بيا نو ننوځه په (نيکانو) بندګانو زما کې. او ننوځه په جنت زما کې (سره له نورو مقرّبانو) (۳۲).

په بل آيت کې الله تعالى د روح په اړه فرمايي: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (۳۳).

ژباړه: دوی له تانه د روح په باب پوښتنه کوي، ووايه "دا روح زما د رب په حکم راځي؛ خو تاسي له علم نه لږه برخه موندلې ده." (۳۴)

ب - د نفس اصطلاحي پېژندنه: په اصطلاح کې د نفس څخه مراد او مقصد هغه پوره حسي وجود دی، چې د روح او جسد دواړو څخه جوړ شوی دی، هغه روح او جسد چې په ټول ژوند کې د يو او بل سره لازم او له يو بل څخه په هېڅ وجه نه جلا کېږي. يا په بل عبارت نفس د انسان د کلمې مترادف لفظ دی، الله تعالى فرمايلي دي: ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا﴾ (۳۵).

ژباړه: او (قسم دی) په نفس او په هغه (ذات باندې) چې برابر کړي يې دي (اندامونه د) هغه. (۳۶) او په بل آيت کې فرمايي: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ (۳۷).

۱- سورة الفجر، آية ۲۷ - ۳۰.

۲- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۱۸۸۹.

۳- سورة الإسراء، آية ۸۵.

۴- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۸۷۸.

۵- سورة الشمس، آية ۷.

۶- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۱۸۹۴.

۷- سورة الإسراء، آية ۳۳.

ژباړه: او مه وژئ تاسي نفس هغه چې حرام کړي دي الله تعالی (وژل د هغه) مګر په حقه سره (چې ارتداد، زنا مع الاحسان او قصاص دی).^(۱)

له دې آیتونو څخه څرګندېږي چې نفس په قرآن کریم کې د انسان سره یو ځای او تړلی کارول شوی دی او یا هم د نفس څخه هغه عقل او پوهه مراد ده چې په هغه سره د شیانو ترمنځ توپیر کېدلای شي، چې هغه له ذات او روح دواړو څخه عبارت دی؛ ځکه کله چې انسان مړ شي په عربي ژب دود کې داسې ویل کېږي: «خرجت نفسه» یعنې ذات او روح یې دواړه له منځه ولاړل.^(۲)

لنډه دا چې د نفس څخه ټول هغه ظاهري او نفسي غړي او اعضاء مراد دي چې موږ یو نفس ته د هغو نسبت کوو.

۲-۱ - په اسلامي شريعت کې د انساني نفس مقام او منزلت

د الله تعالی په مخلوقاتو کې تر ټول مهم او ارزښتناک مخلوق انسان دی؛ ځکه الله تعالی په خپل بلا کیف لاس سره پیدا کړی او روح (ساه) یې پکې پوکړې ده، د دې مخلوق د عزت او اکرام په موخه یې د انسان د پیدایښت نسبت خپل ځان ته کړی او فرمایلي یې دي: ﴿قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيدِي أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْغَالِينَ﴾.^(۳)

ژباړه: وفرمایل (الله): ای ابلیس څه څیز منع کړی یې ته له دې نه چې سجده وکړې (ته) هغه څیز ته چې پیدا کړی دی ما په دواړو لاسونو خپلو؛ آیا تکبر وکړ یا که یې ته له لویانو.^(۴) الله تعالی انسان په ډیر ښکلي پیدایښت او ډېره ښکلې بڼه سره پیدا کړی او فرمایلي دي: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾.^(۵)

۱- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۸۵۹.

۲- علي بن محمد بن علي الزين الشريف الجرجاني، (۱۴۰۳هـ-۱۹۸۳م)، التعريفات، تحقيق: جماعة من العلماء بإشراف الناشر، لبنان، بيروت، دارالكتب العلمية، ص ۲۴۲.

۳- سورة ص، آية ۷۵.

۴- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۱۴۰۷.

۵- سورة التين، آية ۴.

ژباړه: خامخا په تحقیق پیدا کړی دی موږ انسان بني آدم په ډېر ښه اعتدال سره. همدارنگه یې فرمایلي دي: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾.^(۱)

ژباړه: او خامخا په تحقیق ډېر عزت ورکړی دی، موږ اولادې د آدم ته او سواره کړي مو دي دوی پر مرکوباتو باندې په بر (وچه) کې، په بحر (دریاب) کې او رزق روزي مو ورکړې ده دوی ته له طبیاتو (پاکیزه ووشیانو) او غوره کړي مو دي دوی پر ډېرو له هغه چا چې پیدا کړي مو دي په غوره کولو (ډېرو) سره.^(۲)

پورته ذکر شوي هغه صفتونه دي چې الله تعالی د هغو په واسطه انسان ته پر خپلو نورو مخلوقاتو باندې فضیلت او لوړتیا ور په برخه کړې ده؛ خو تر دې ټولو مهم راز دا دی، چې الله تعالی په انسان کې د خپل روح څخه پو کړی او فرمایلي دي: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾ (۲۸) ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾.^(۳)

ژباړه: او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل رب ستا ملایکو ته چې بیشکه زه پیداکوونکی یم د یوه بشر، له وچ کودرې څخه (چې جوړ شوي دي) له توري خټې خوسا شوې څخه، نو کله چې برابر مې کړ دغه او پومې کړ په ده کې له روح خپل (او دی پرې ژوندی شو)، نو پریوځی. تاسي ده ته په دي حال کې چې سجده کوونکي یې. " (۴)

په حقیقت کې دغه ځانګړتیا یو ډول شرافت او عزت ورکول دي چې عقلونه یې درک کولای او فکرونه یې په بر کې نشي راوستلی، له همدې وجې الله تعالی په بل آیت کې فرمایلي دي: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾.^(۵)

ژباړه: او پوښتنه کوي له تانه (ای محمده!) له روح څخه، ووايه (ای محمده!) دوی ته چې روح له امر د رب زما دی او نه ده درکړی شوی تاسو ته له علم (پوهې) څخه مګر لږ غونډې.

۱- سورة الإسراء، آية ۷۰.

۲- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۸۷۲.

۳- سورة الحجر، آية ۲۸-۲۹.

۴- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۷۸۵.

۵- سورة الإسراء، آية ۸۵.

د الله تعالى په مخلوقاتو کې بل داسې کوم مخلوق شتون نلري چې الله تعالى دې په هغه کې هم د خپل روح څخه پو کړي وي او دغه ځانگړتيا دې يې ورکړې وي.^(۱)

د الله تعالى لخوا په انسان کې د روح پو کول د انسان لويه ځانگړتيا او په نورو مخلوقاتو باندې د لوړاوي سبب دی. د الله تعالى دا اراده وه، چې انسان پر ځمکه کې خليفه وټاکي، د نورو مخلوقاتو څخه يې انسان ته په عقل او تفکر سره ځانگړتيا ور په برخه کړه، په ځمکه او آسمان کې يې ټول خپل مخلوقات د انسان لپاره تابع وگرځول، تر څو د خلافت دنده ورته آسانه او په ښه ډول سر ته ورسوي، الله تعالى فرمايلي دي: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ (۳۰) ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾.^(۲)

ژباړه: او (ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وويل پرودگار ستا پرښتو ته چې زه پيدا کوونکی يم په ځمکه کې د يو خليفه، نو وويل پرښتو: آيا پيدا کوې ته په ځمکه کې هغه څوک چې فساد کوي په دې ځمکه کې او تو يوي په (ناحقه سره) وينې، حال دا چې موږ تسبيح وايو سره د ثنا ستا او نسبت د پاکۍ کوو تاته. وويل (الله) بيشکه زه پوهېږم په هغو اسرارو چې تاسي نه پوهېږئ. او وښودل (الله) آدم ته نومونه ټول (د پاسنيو او ځمکنیوشيانو) بيا يې وروړاندې کړل هغه ټول شيان پرښتو ته، نو ويې ويل: خبر راکړئ تاسي ماته په نومونو ددې شيانو سره که يې تاسي رښتيا ويونکي (پخپلې دغې وينا کې) وويل پرښتو: نسبت د پاکۍ کوو تاته (له ټولو عیبونو او اعتراضونو) نشته هيڅ علم موږ لره مگر په هغه شي چې ښودلي دي تا موږ ته، بيشکه همدا ته ښه عالم او ښه د حکمت خاوند يې.^(۳)

۱- احمد الريسوني، (۱۴۲۳هـ)، کتاب الأمة عدد (۸۷)، قطر، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية، ص ۱۰۳، و قال الآجري: (وَلَمَّا اتَّفَقَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مَعَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَاحْتَجَّ ، فَكَانَ مِنْ حُجَّةِ مُوسَى لِآدَمَ أَنَّهُ قَالَ لَهُ: أَنْتَ أَبُونَا آدَمَ خَلَقَكَ اللَّهُ تَعَالَى بِيَدِهِ ، وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ ، وَأَمَرَ الْمَلَائِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ ؟ فَاحْتَجَّ مُوسَى عَلَى آدَمَ بِالْكَرَامَةِ الَّتِي خَصَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا آدَمَ مِمَّا لَمْ يَخْصُ غَيْرَهُ بِهَا) الشريعة للأجري، الرياض: دار الوطن، ج ۳، ص ۱۱۷۷.

۲- سورة البقرة، آية ۳۰-۳۱.

۳- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۱۳-۱۴.

په تفسیر ابن کنیر کې د دغو آیتونو د تفسیر په اړه لیکل شوي دي. دغه خلیفه به د خلکو تر منځ په پرېکړو، فیصلو او عدل کولو کې زما خلیفه وي، هغه خلیفه آدم علیه السلام دی او د هغه وروسته هغه څوک دی چې د الله تعالی په اطاعت او د مخلوقاتو تر منځ په عدل او انصاف سره پرېکړې او حکم کوي.^(۱)

د همدې ځانګړتیا په وجه الله تعالی فرښتو ته امر وکړ، چې آدم علیه الصلاة والسلام ته د تعظیم سجده وکړي، آدم علیه السلام ته د فرښتو د سجده اصلي سبب دا وه چې الله تعالی آدم علیه السلام پخپلو لاسونو سره پیدا او په هغه کې یې د خپل روح څخه پو کړل، همدا موضوع په قرآن کریم کې په دې ډول روښانه شوې ده: ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾.^(۲) ژباړه: کله چې برابر مې کړ دغه او پو مې کړ په ده کې له روح خپل (او دی پرې ژوندی شو)؛ نو پرېوځئ تاسې ده ته په دې حال کې چې سجده کوونکي یئ.^(۳)

دغه سجده په همدې موخه وه، نه د هغه څه له وجهې؛ لکه چې ابلیس یې ګمان وکړ، الله تعالی د هغه په اړه داسې فرمایلي دي: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتُ طِينًا قَالَ أَرَأَيْتَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا﴾.^(۴)

ژباړه: او (ياده کړه) هغه وخت چې وویل موږ فرښتو ته چې سجده وکړئ تاسې آدم ته (تعظيماً)؛ نو سجده وکړه (تولو) مګر یواځې ابلیس (سجده ونه کړه)، وویل (ابلیس په ځواب د الله کې): آيا سجده وکړم هغه چاته چې پیدا کړی دی تا له ختې. وویل (ابلیس) خبر راکړه ماته دا (سړی) چې بهتر کړی دی دی په ما باندې، قسم دی که وروستی دې کړم تر ورځې د قیامت

۱- (فكان تأويل الآية على هذا {إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً} مني، يخلفني في الحكم [بالعدل] بين خلقي، وإن ذلك الخليفة هو آدم ومن قام مقدمه في طاعة الله والحكم بالعدل بين خلقه)، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي، (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩ م)، تفسير القرآن العظيم، تحقيق: سامي بن محمد سلامة، مصر، مؤسسة قرطبة، مكتبة أولاد الشيخ، ج ١، ص ٣٣٩.

۲- سورة الحجر، آية ٢٨ - ٢٩.

۳- کابلی تفسیر، ج ١، ص ٧٨٥.

۴- سورة الاسراء، آية ٦١.

پوري؛ نو خامخا به زه بيخ وباسم هر و مرو د اولادي د ده، مگر لږ (د دوی چې ستا په عصمت او حمايت کې دي).^(۱)

امام شاطبي رحمه الله وايي: که دين له منځه تللی وای نو د کومې جزاء اميد چې کېږي هغه به هم له منځه تللی وای، که مکلف له منځه تللی وای؛ نو هغه څوک به هم ختم شوی وای چې هغه د دين تابع وي، که عقل له منځه تللی وای؛ نو تدین به ختم شوی وای او که نسل له منځه تللی وای؛ نو په عادي ډول به پاتې کېدل له منځه تللي وای او که مال شتون نه درلودی؛ نو ژوند به هم نه وه.^(۲)

او هغه څه چې د انساني نفس پر اهميت باندې دلالت کوي هغه دا دي چې الله تعالی پرته له حق څخه په يو انساني نفس باندې تجاوز او تیری په ټول انسانيت باندې تیری بللی او فرمایلي يې دي: ﴿مَنْ أَجَلَ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعُدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمْسْرِفُونَ﴾.^(۳)

ژباړه: په سبب د دې (قتل) ليکلي وو (حکم کړی وو) موږ پر بني اسرائيلو چې بېشکه شان دا دی: هر څوک چې و وژني يو نفس يې له عوض (بدل) د بل نفس نه (يا بې) له فساد په ځمکه کې (چې په ملک کې يې فساد کړی وي) نو څو اکي وژلي يې دي خلک ټول، او هر چا چې ژوندی کړو دغه (يو نفس چې سبب شي د ژوندون يې) نو څو اکي ژوندي کړي يې دي خلک ټول.^(۴)

۱- کابلی تفسير، ج ۱، ص ۸۷۰.

۲- ﴿قُلْ عَدِمَ الدِّينَ عَدِمَ تَرْبُ الْجَزَاءِ الْمُرْتَجَى، وَلَوْ عَدِمَ الْمَكْلَفُ لَعَدِمَ مَنْ يَتَدَيَّن، وَلَوْ عَدِمَ الْعَقْلُ لَارْتَفَعَ التَّدْيَن، وَلَوْ عَدِمَ النَّسْلُ لَمْ يَكُنْ فِي الْعَادَةِ بَقَاءٌ، وَلَوْ عَدِمَ الْمَالُ لَمْ يَبْقَ عَيْشٌ- وَأَعْنِي بِالْمَالِ مَا يَقَعُ عَلَيْهِ الْمَلِكُ وَيَسْتَبْدِ بِهِ الْهَالِكُ عَنْ غَيْرِهِ إِذَا أَخَذَهُ مِنْ وَجْهِهِ ۲، وَيَسْتَوِي فِي ذَلِكَ الطَّعَامُ وَالشَّرَابُ وَاللِّبَاسُ عَلَى اخْتِلَافِهَا، وَمَا يُؤَدِّي إِلَيْهَا مِنْ جَمِيعِ الْمُتَمَوَّلَاتِ، قُلْ أَرْتَفَعَ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ بَقَاءٌ، وَهَذَا كُلُّهُ مَعْلُومٌ لَا يَرْتَابُ فِيهِ مَنْ عَرَفَ تَرْتِيبَ أَحْوَالِ الدُّنْيَا، وَأَنَّهَا زَادَ لِلْآخِرَةِ﴾، إبراهيم بن موسى بن محمد اللخمي الغرناطي الشهير بالشاطبي، (۱۷۱۴هـ)، الموافقات، تحقيق: أبو عبيدة مشهور بن حسن آل سلمان، دار ابن عفان،

الطبعة الأولى، ج ۲، ص ۳۲.

۳- سورة المائدة، آية ۳۲.

۴- کابلی تفسير، ج ۱، ص ۳۴۳.

له پورته ټولو ذکر شوو دلائلو له امله اسلامي شريعت د ژوند حق مقدس ګڼلې او د هغه ساتنه يې لازم کړې ده او څوک چې دغه حق په ناحقه سره له منځه وړي هغه يې تهديد کړي او په سخت عذاب سره يې ويرولي دي، بلکې هغه څوک چې په ناحقه د بل يا خپل ځان د وژلو تکل وکړي د تل لپاره په جهنم کې د پاتې کېدو وعده يې ورسره کړې ده، الله تعالى فرمايلي دي:

﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾.^(۱)

ژباړه: او هرڅوک چې مړ کړي کوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل رواهم وګڼي) نو جزا د ده دوزخ دی، (په داسې حال کې) چې تل به وي دی (دغه حلال ګڼونکی د قتل) په هغه (دوزخ) کې او غضب (قهر) کړی دی الله په ده باندې او لرې کړی دی، (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه او تیارکړی يې دی ده ته عذاب ډېر لوی.^(۲)

لنډه دا چې د ژوند حق د انسان تر ټولو حقونو لومړی حق دی، له دې حق وروسته نور حقونه پيلېږي او د همدې حق د شتون په صورت کې نور حقونه تطبيق کېدلای شي او د نه شتون په صورت کې يې د انسان ټول حقونه له منځه ځي.

۲- د نفس ساتلو لارې چارې

لکه څنګه مو چې په مخکنیو کړنو کې يادونه وکړه چې الله تعالى په خپلو بلا کيف لاسونو سره انسان پيدا او له خپل روح څخه يې پکې پو کړ، فرېستو ته يې د سجدي کولو امر وکړ، په ځمکه کې يې خليفه وټاکه، په ډېره ښکلې بڼه سره يې پيدا او پر ټولو مخلوقاتو باندې يې ورته ځانګړتيا او غوره والی ورکړی دی، د هغه احترام او درناوی يې مشروع او په ناحقه يې وژل ناروا وګڼل، الله تعالى فرمايي: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا﴾.^(۳)

ژباړه: او مه وژنئ تاسې نفس هغه چې حرام کړی دی الله (وژل د هغه) مګر په حق سره (چې ارتداد او زنا مع الاحسان او قصاص دی) او هرڅوک چې ووژلی شو په دې حال چې

۱- سورة النساء، آية ۹۳.

۲- کابلی تفسير، ج ۱، ص ۲۸۲.

۳- سورة الاسراء، آية ۳۳.

مظلوم وي؛ نو په تحقيق گړخولی دی موږ لپاره د وارث د هغه زور (او قوت چې له قاتل څخه انتقام اخيستی شي)، نو اسراف دې نه کوي په قتل کې (چې غيرحق بل څوک وژني بې له قاتله)، په تحقيق دغه (وارث) دی مدد ورسره کړی شوی.^(۱)

او رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «أَوَّلُ مَا يُقْضَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي الدِّمَاءِ».^(۲) ژباړه: د قيامت په ورځ به د ټولو تر مخه د خلکو تر منځ د وينې تويولو په اړه پرېکړه کېږي. نو بې ځايه به نه وي چې په دې ځای کې په انساني نفس باندې د تيري حکم او د هغه جزاگانې په جلا جلا ډول ذکر شي. لومړی په نفس باندې د تيري کولو حکم او په دويم قدم کې به په نفس باندې د تيري جزاگانې بيان شي.

۱-۲- د انساني نفس د وژلو حکم

په اسلامي شريعت کې په ناحقه د مؤمن نفس وژل او د هغه له منځه وړل حرام عمل ګڼل شوي او له لويو ګناهونو څخه تر شرک وروسته لويه ګناه ده.^(۳) د مؤمن نفس وژل او د هغه له منځه وړل د حرمت په اړه قرآني آيتونه، نبوي احاديث او د امت اجماع شتون لري، چې په لاندې کرښو کې په لنډ ډول ورڅخه يادونه کېږي:

۲-۲- په ناحقه سره د نفس وژنې د حرمت په اړه قرآني آيتونه

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾.^(۴)

ژباړه: او مه وژنئ تاسې نفس هغه چې حرام کړی دی الله (وژل د هغه) مګر په حق سره (چې ارتداد، زنا مع الاحسان او قصاص دی).

۱- کابلی تفسير، ج ۱، صص ۸۵۹-۸۶۰.

۲- دا حديث امام البخاري پخپل صحيح، ج ۹، ص ۲، شميره: ۶۸۶۴، كتاب الديات، باب قوله تعالى: {وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ} کې له أبي وائل هغه له عبدالله څخه روايت کړی دی.

۳- {ثُمَّ الْجَنَائِزَةُ عَلَى النَّفْسِ نَهَايَتُهَا مَا يَكُونُ عَمْدًا مَحْضًا، فَإِنَّهَا مِنْ أَعْظَمِ الْمُحَرَّمَاتِ بَعْدَ الْإِشْرَاكِ بِاللَّهِ}، محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي، (۱۴۱۴هـ-۱۹۹۳م)، المبسوط، بيروت، دارالمعرفة، ج ۲۷، ص ۸۶.

۴- سورة الاسراء، آية ۳۳.

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً﴾.^(۱)

ژباړه: او نه ښايي (يا نه دي روا) هېڅ مؤمن ته (يا نه دی د مؤمن کار) دا چې مړ کړي بل مؤمن مگر په خطا سره.^(۲)

﴿وَمَنْ يَشْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾.^(۳)

ژباړه: او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل روا هم وگڼي) نو جزا د ده دوزخ دی، (په داسې حال کې) چې تل به وي دی (دغه حلال گڼونکي د قتل) په هغه (دوزخ) کې او غضب (قهر) کړی دی الله په ده باندې او لرې کړی دی، (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه او تیار کړی یې دی ده ته عذاب ډېر لوی.^(۴)

﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَسْبَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا﴾.^(۵)

ژباړه: او مه وژنئ تاسې اولاد خپل د وېرې د فقره، همدا موږ روزي ورکوو دوی ته او تاسې ته هم، بېشکه چې قتل د دوی ده خطا (گناه) لویه، (چې د نسل او د نوعې قطع ده).^(۶)

﴿مَنْ أَجْلٌ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا﴾.^(۷)

ژباړه: په سبب د دې (قتل) لیکلي وو (حکم کړی وو) موږ پر بني اسرائيلو چې بېشکه شان دا دی: هر څوک چې و وژني یو نفس بې له عوض، (بدل) د بل نفس نه (یابې) له فساد په ځمکه کې (چې په ملک کې یې فساد کړی وي) نو څوکاې وژلي یې دي خلک ټول، او هر چا چې ژوندی کړ دغه (یو نفس چې سبب شي د ژوندون یې) نو څوکاې ژوندي کړي یې دي خلک ټول.^(۸)

۱- سورة النساء، آية ۹۲.

۲- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۲۸۱.

۳- سورة النساء، آية ۹۳.

۴- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۲۸۲.

۵- سورة الاسراء، آية ۳۱.

۶- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۸۵۹.

۷- سورة المائدة، آية ۳۲.

۸- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۳۴۳.

۲-۳- په ناحقه د نفس وژنې د حرمت په اړه نبوي احاديث

په ناحقه د يو نفس د وژلو او د هغه له منځه وړلو په اړه ډېر نبوي احاديث شتون لري چې په دې ځای کې د ځينې احاديثو په ذکر کولو باندې بسنه کېږي.

«سَيَّلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْكِبَائِرِ، قَالَ: «الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَقَتْلُ النَّفْسِ، وَشَهَادَةُ الزُّورِ».^(۱)

ژباړه: د نبي عليه الصلاة والسلام څخه د لويو گناهونو په اړه پوښتنه وشوه: ده صلى الله عليه وسلم ورته و فرمايل: لوی گناهونه عبارت دي له: د الله تعالى سره شریک نیول، د والدينو عاق کول، د نفس وژل او په دروغو د شهادت ویلو څخه.

" لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ، يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ رَسُولُ اللَّهِ، إِلَّا يَأْخُذَ ثَلَاثَ: الثَّيْبُ الزَّانِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ " .^(۲)

ژباړه: هغه مسلمان چې د دې گواهي ورکوي چې پرته له الله تعالى څخه بل معبود نشته او زه د الله تعالى رسول یم، د هغه وژل پرته له دریو حالتونو څخه روا نه دي: یو په هغه حالت کې روا دي، کله چې واده لري او زنا وکړي، بل هغه وخت روا دي چې کله یې بل شخص وژلی وي او پر هغه باندې قصاص شي او دریم حالت هغه دی، کله چې له دین څخه واورې (مرتد شي) او د مسلمانانو له ټولې څخه جلا شي.

له پورته ذکر شوو آیتونو او حدیثونو څخه په ډاگه کېږي چې په ناحقه د مسلمان نفس وژنه او په هغه باندې تجاوز کول حرام او ناروا عمل دی، مسلمان ته پکار دی، چې ځان ساتنه ورڅخه وکړي.

۱- دا حدیث امام بخاري پخپل صحیح کې، (کتاب الشهادات، باب ما قيل: في شهادة الزور، ج ۳، ص ۱۷۱، شمېره ۲۶۵۳)

له انس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی.

۲- دا حدیث امام مسلم، مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيشاپوري، په خپل صحیح کې، (کتاب القسامة، باب ما يباح به دم المسلم، ج ۳، ص ۱۳۰۲، شمېره ۱۶۷۶) له عبدالله څخه روایت کړی دی.

۲-۴- په ناحقه د نفس وژني د حرمت په اړه اجماع

د اسلامي امت د علماوو اجماع هم په دې باندې دلالت کوي چې په ناحقه د مسلمان پر نفس باندې تیری او تجاوز کول ناروا عمل دی.^(۱)

۲-۵- د انساني نفس وژني جزاگانې

دا چې په اسلامي شریعت کې انساني نفس لوړ مقام او منزلت لري، چې په ناحقه باندې د نفس وژنه او له منځه وړلو باندې مختلفې جزاگانې ټاکل شوې دي، چې په لاندې کرښو کې به په جلاجلا توګه د هر ډول جزا څخه یادونه وشي. مخکې تر دې چې په ناحقه د انساني نفس وژني د جزاګانو څخه یادونه وشي اړینه ده، چې لومړی د جزا لغوي او اصطلاحي معناګانې ذکر شي.

۲-۶- په اسلامي شریعت کې په ناحقه د نفس وژني جزا

لکه څرنګه چې مخکې بیان شول، چې انساني نفس لوړ مقام او منزلت لري او په اسلامي شریعت کې په ناحقه د نفس وژنه او پر هغه باندې تیری کول حرام او ناروا عمل دی؛ خو د دې سربېره که یو شخص د بل شخص پر نفس باندې تجاوز وکړي او هغه له منځه یوسي نو په شریعت کې به د هغه لپاره کوم ډول جزاګانې ټاکل شوې وي؟ د دې پوښتنې ځواب په لاندې کرښو کې روښانه کېږي:

د نفس وژنه او په هغه باندې تجاوز په شرعي اصطلاح کې جنایت یا جرم ګڼل کېږي؛ نو اړینه ده چې لومړی د جنایت یا جرم تعریف او د هغه وروسته یې ډولونه بیان شي.

۱- أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجاعلي المقدسي ثم الدمشقي الحنبلي، الشهير بابن قدامة المقدسي، (۱۳۸۸هـ - ۱۹۶۸م)، المغني، قاهره، مكتبة القاهرة، ج ۱۱، ص ۴۴۳.

۲-۷-د جنایت یا جرم پېژندنه

جنایت په لغت کې ګناه، جرم او یا هر هغه څه ته ویل کېږي چې انسان یې په تر سره کولو سره د قصاص او یا هم په دنیا او آخرت کې د عذاب وړ او مستحق ګڼل کېږي.^(۱)

جنایت په اصطلاح کې عبارت دی پر نفس باندې له هغه تیري او تجاوز څخه چې د هغه په سبب قصاص او یا مال لازميږي.^(۲)

په انسان باندې جنایت حنفي فقهاوو په درې ډوله وېشلی دي، چې موږ دلته یوازې د یو ډول چې هغه پر انساني نفس باندې تیري کول دي د هغه د جزاګانو یادونه کوو.^(۳)

د جنایت د تعریف څخه وروسته مناسبه ده، چې په ناحقه باندې د نفس وژنې جزاګانې بیان شي. په اسلامي شریعت کې د نفس وژنې لپاره درې ډوله جزاګانې ټاکل شوې دي، لومړۍ: اصلي جزاګانې، دویم: بدیلې جزاګانې، درېیم: تبعي جزاګانې، په لاندې کرښو کې به د هر یو ډول په اړه مفصل معلومات وړاندې شي.

۲-۸-اصلي جزاګانې

په اسلامي شریعت کې د انساني نفس د ساتنې یوه لاره د نفس له منځه وړلو لپاره د جزا ټاکل او مجرم ته جزا ورکول دي او په عمدي ډول د انساني نفس وژنه او د هغه د له منځه وړلو لپاره دوه ډوله اصلي جزاګانې ټاکل شوې دي، اول هغه جزاګانې چې د فقهاوو تر منځ اتفاقي دي، دویم هغه جزاګانې چې فقهاء یې په اړه د نظر اختلاف لري، په لاندې کرښو کې دواړه ډوله جزاګانې په جلا جلا ډول ذکر کېږي:

۱- (الْجَنَایَةُ الدُّنْبُ وَالْجُرْمُ وَمَا يَفْعَلُهُ الْإِنْسَانُ مَا يُوجِبُ عَلَيْهِ الْعَذَابُ أَوْ الْقِصَاصُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ). ابن الأثير، النهاية في

غريب الحديث، ج ۱، ص ۳۰۹.

۲- (ثُمَّ الْجَنَایَةُ لُغَةً اسْمٌ لَا يَكْتَسِبُ مِنَ الشَّرِّ. وَشَرَعًا اسْمٌ لِفِعْلِ مُحَرَّمٍ حَلَّ بِمَالٍ أَوْ نَفْسٍ، وَخَصَّ الْفُقَهَاءُ الْقَصَبَ وَالسَّرْقَةَ بِمَا حَلَّ بِمَالٍ وَالْجَنَایَةَ بِمَا حَلَّ بِنَفْسٍ وَأَطْرَافٍ)، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي، (۱۴۱۲هـ)، حاشية ابن عابدين، لبنان، بيروت. دارالفکر، ج ۶، ص ۵۲۷.

۳- الجنایة على الآدمي في الأصل أنواع ثلاثة: جنایة على النفس مطلقا، وجنایة على ما دون النفس مطلقا، وجنایة على ما هو نفس من وجه دون وجه، أما الجنایة على النفس مطلقا فهي قتل المولود، بدائع الصنائع، ج ۷، ص ۲۳۳.

- اصلي اتفاقي جزا

د اسلامي فقهاوو په اتفاق سره، کله چې يو شخص بل شخص په ناحقه سره په عمدي ډول و وژني هغه ورباندې قصاص کېږي. يعنې قصاص د انسان وژنې لپاره د فقهاوو تر منځ اتفاقي جزاء ده. قرآن کریم هم د عمدي قتل په جزا باندې تصريح کړی دی او داسې يې بيان کړی ده:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ﴾^(۱)

ژباړه: اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (اى مؤمنانو!) فرض کړی شوی دی، په تاسو باندې قصاص (برابروالی) په وژل شويو کې (که عمدا وي).^(۲)

همدغه جزا د عمدي قاتل لپاره د فقهاوو تر منځ اتفاقي جزا ده.^(۳)

- اصلي اختلافي جزا

لکه څرنګه چې مخکې يادونه وشوه د نفس ساتنې له لارو څخه يوه هم د نفس له منځه وړونکي لپاره جزا ټاکل دي او په عمدي قتل کې اصلي اختلافي جزاء كفاره ده، كفاره هغه جزا ده چې الله تعالى په ځانګړو مواردو کې مقررې کړې ده، چې هغه د غلام آزادول دي، که غلام و نه موندل شي، بيا دوه مياشتې پر له پسې روژه نيول دي، د دې جزا دليل د الله تعالى دا قول دی چې فرمايي: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَتَّخِذَ لِمُؤْمِنٍ إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾^(۴)

۱- سورة البقرة، آية ۱۷۸.

۲- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۶۹.

۳- علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الفرغاني المرغيناني، أبو الحسن برهان الدين، (ب.ت)، الهداية في شرح بداية المبتدي، لبنان، بيروت، دار احياء التراث العربي، ج ۴، ص ۱۶۰. او محمد بن علي بن محمد الحِصْنِي المعروف بعلاء الدين الحصكفي الحنفي، (۱۴۲۳هـ)، الدر المختار شرح تنوير الأبصار وجامع البحار، تحقيق: عبدالمعزم خليل ابراهيم، دارالكتب العلمية، ج ۵، ص ۲۷۶. او محمد بن أحمد بن عرفة الدسوقي المالكي، (ب.ت)، حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، (بدون مكان)، دارالفكر، ج ۴، ص ۲۳۷. اوشمس الدين، محمد بن أحمد الخطيب الشربيني الشافعي، (۱۴۱۵هـ)، مغني المحتاج شرح منهاج الطالبين، دار الكتب العلمية، ج ۴، ص ۳، ابن قدامة، المغني، ج ۹، ص ۳۳۳.

۴- سورة النساء، آية ۹۲.

ژباړه: اونه بنایي (یا نه دي روا) هېڅ مؤمن ته (یا نه دی د مؤمن کار) دا چې مړ کړي (بل) مؤمن مګر په خطا سره. او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په خطا سره نو (شته پرقاتل) آزادول د غاړې (د مړيې) مؤمن او (بل) دیت دی سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، مګر دا که معاف کړي دا (وارثان دغه قاتل)، پس که وو (دا مقتول) له (هسې) قومه چې دبنمن وي تاسې لره، حال داچې دا (مقتول) مؤمن وي؛ نو (شته پرقاتل تش) آزادول د غاړې (د مړيې) مؤمن (بې له دېته) او که وو دا مقتول له (هسې) قومه چې په منځ د هغه قوم کې عهد وي، نو (شته پر قاتل یو) دیت سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته او (بل) آزادول د غاړې (مړيې) مؤمن دي، پس هر څوک چې ونه مومي (مړيې یا مال چې پرې مړيې واخلي) نو (پرې) روژه نیول د دوو میاشتو دي پرله پسې (بلا انقطاع، لپاره د قبلولو) د توبې له (جانبه) د الله او دی الله بنه عالم (په ټولواحوالو) لوی حکمت والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).^(۱)

د آیت څخه د استدلال وجه: دغه آیت د کفارې په وجوب باندې دلیل دی او کفاره په هغه مسلمان قاتل باندې واجب ده، چې بل کس په خطائی سره ووژني، دا توپیر نه کوي چې هغه وژل شوی مسلمان د دارالاسلام اوسېدونکی وي، یا بندي وي او یا هم هغه کس وي چې د امن اخیستو پر اساس په اسلامي هېواد کې اوسېږي.^(۲)

په قتل عمد کې د کفارې د وجوب په اړه د علماوو اختلاف: د جمهورو فقهاوو په آند په قتل عمد کې کفاره شتون نه لري. او د امام شافعي رحمه الله په نزد په قتل عمد کې هم کفاره واجبېږي، امام شافعي رحمه الله استدلال کوي چې په قتل خطا کې کفاره واجب ده او د قتل خطا څخه په قتل عمد کې د کفارې وجوب ته ډیره اړتیا لیدل کېږي؛ نو دا د دې غوښتنه کوي چې په قتل عمد کې هم واجب شي. موږ د امام شافعي رحمه الله په ځواب کې وایو: قتل عمد سوچه لویه ګناه ده او په کفاره کې د عبادت معنا پرته ده؛ نو هغه د دغه شان ګناه لپاره نه ټاکل کېږي، او بل دا چې کفاره له شرعي مقادیرو څخه ده (په شریعت کې ټاکل شوې ده) او په

۱- کابلی تفسیر، ج ۱، صص ۱۸۱-۱۸۲.

۲- ابن قدامه، المغني، ج ۸، ص ۹۳.

شریعت کې د هغې (کفارې) ټاکل د ټیټې سزا د مخنیوي لپاره دی، نه د لوړې سزا د مخنیوي لپاره.^(۱)

۲-۹- د قتل عمد بدیلې جزاګانې

کله چې قصاص د مقتول د ولي له خوا د دیت په مقابل کې ساقط شي، او یا هم قاتل مړ شي او یا هم له دې پرته د نورو لاملونو په وجه ساقط شي، په دې صورت کې د قصاص بدیل دوه نورې جزاګانې تطبیق کېږي، هغه جزاګانې عبارت دي له دیت او تعزیر څخه چې په لاندې کړنو کې په جلا جلا ډول ذکر کېږي:

- دیت

د دیت پېژندنه: دیت په لغت کې ولي ته د مال ورکړې څخه عبارت دی.^(۲) او په اصطلاح کې کوم مال چې د نفس په بدل کې ورکول کېږي هغه ته دیت ویل کېږي.^(۳) او یا هم په بل عبارت کوم مال چې د تلف په بدل کې ورکول کېږي هغه متلف مال نه، بلکې نفس وي عبارت له دیت څخه دی.^(۴)

د دیت مشروعیت: دیت په قرآن کریم، نبوي احادیثو او اجماع سره مشروع دی، چې بېلګې یې په لاندې ډول دي:

۱- (ولا كفارة فيه عندنا: وعند الشافعي رحمه الله تجب؛ لأن الحاجة إلى التكفير في العمد أمس منها إليه في الخطأ فكان أدعى إلى إيجابها ولنا أنه كبيرة محضة، وفي الكفارة معنى العبادة فلا تناط بمثلها، ولأن الكفارة من المقادير، وتعينها في الشرع لدفع الأدنى لا يعينها لدفع الأعلى)، علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الفرغاني المرغيناني، أبو الحسن برهان الدين (ب.ت)، الهداية في شرح بداية المبتدي. بيروت، لبنان، دار احياء التراث العربي، ج ۲، ص ۳۹۸.

۲- الفيومي، أحمد بن محمد بن علي الفيومي ثم الحموي، أبو العباس، (ب.ت)، المصباح المنير، بيروت، المكتبة العلمية، ص ۳۸۸.

۳- الجرجاني، التعريفات، ص ۳۴۵.

۴- السرخسي، المبسوط، ج ۲۶، ص ۵۹.

د ديت مشروعيت په قرآني دليل: الله تعالى فرمايلي دي: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسْلَمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ﴾.^(۱)

ژباړه: او څوك چې مړ كړي كوم مؤمن په خطائي سره؛ نو(شته پر قاتل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن او (بل) ديت دى سپارلى شوى اهل (وارثانو) د مقتول ته.^(۲)

پورته ذكر شوى آيت كريمه سره له دې چې د قتل خطا په اړه دى؛ خو د ديت مشروعيت ورڅخه څرگندېږي.

د ديت په اړه نبوي احاديث: په نبوي سنتو كې ډېر احاديث د ديت د مشروعيت په اړه راغلي دي چې ځېنې يې په لاندې كړينو كې ذكر كېږي:

۱- «وَمَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ، إِمَّا أَنْ يُفْدَى وَإِمَّا أَنْ يُقَيَّدَ».^(۳)

ژباړه: د چا چې كوم قريب ووژل شي هغه په دوو نظرونو كې مختار دى، يا به فديه(ديت) اخلي او يا به قصاص.

د استدلال وجه: د ديت او قصاص اختيار يې د مقتول ولي ته ورکړى دى، چې دا خپله د ديت پر مشروعيت باندې دلالت کوي.

د ديت د مشروعيت په اړه اجماع: د ديت د مشروعيت په اړه د اسلامي علماوو رحمهم الله تعالى اجماع هم شتون لري.^(۴)

۱- سورة النساء، آية ۹۲.

۲- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۲۸۲.

۳- دا حديث امام بخاري پخپل صحيح كې، (كتاب في اللقطة، باب: كيف تعرف لقطه اهل مكة، ج ۳، ص ۱۲۵، شمېره ۲۴۳۴) له ابي هريره رضي الله عنه څخه روايت كړى دى.

۴- السرخسي، المبسوط، ج ۱۷، ص ۱۹۸، الدسوقي، حاشية الدسوقي، ج ۴، ص ۲۷۲، ابن قدامه، المغني، ج ۹، ص ۳۳۹.

- تعزير

د تعزير معنا: تعزير په لغت کې منع کولو ته.^(۱) او د فقهاوو کرامو رحمهم الله تعالى په اصطلاح کې د حد څخه لږ (کم اندازه) تاديب ورکول چې نه دېرش (۳۹) تازيانه (درو) وهل يې زيات او درې يې کمه اندازه ده، تعزير گڼل کېږي.^(۲)

د هغه قاتل د تعزير په اړه د فقهاوو اقوال چې په عفو قصاص ورڅخه ساقط شوی وي: کله چې په عمدي قتل کې د عفو په سبب سره قصاص ساقط شي د قصاص بديله جزا تعزير دی؛ خو مهمه خبره دا ده چې آیا قاتل ته تعزيري جزا ورکول واجب دي او که جائز عمل دی؟ په دې اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف شتون لري چې د دوی د ويناوو خلاصه په لاندې کړنو کې وړاندې کېږي:

- د جمهورو علماوو نظريه

په عفو سره د قصاص د سقوط په صورت کې احناف، شوافع او حنابله فقهاء وايي: قاتل ته تعزيري جزا ورکول واجب نه دي، بلکې موضوع به د مسلمانانو امير او واکدار ته سپارل کېږي، کوم شي چې د مسلمانانو امير د مصلحت وړ وگڼي او په هغه کې زجر شتون ولري تر څو جنایت کوونکي د دویم ځل لپاره ناوړه کړنې تر سره نه کړي، هغه جزا به ورکوي. شریر شخص به په بند کې اچوي او یا به يې وهي.^(۳)

- د مالکيانو آند

امام مالک رحمه الله وايي: کله چې په عمدي قتل کې قصاص په عفو سره ساقط شي تعزيري جزا ورکول واجب دي، امام مالک رحمه الله وايي: تعزيري جزا د قاتل لپاره سل درې

۱- (وَأَصْلُ التَّعْزِيرِ: الْمَنْعُ وَالرَّدُّ، فَكَانَ مَنْ نَصَرْتَهُ قَدْ رَدَدْتَ عَنْهُ أَعْدَاءَهُ وَمَنَعْتَهُمْ مِنْ أَذَاهِ) لسان العرب، ج ۴، ص ۵۶۲.

۲- (هو تَأْدِيبٌ دُونَ الْحَدِّ، وَأَصْلُهُ مِنَ الْعَزْرِ، وَهُوَ الْمَنْعُ). التعريفات لجرجاني، ص ۶۲، «وَشَرَعًا (تَأْدِيبٌ دُونَ الْحَدِّ أَكْثَرُهُ تِسْعَةٌ وَثَلَاثُونَ سَوْطًا، وَأَقْلُهُ ثَلَاثَةٌ) لَوْ بِالضَّرْبِ» حاشية ابن عابدين، رد المحتار، (۴-۶۰).

۳- ابن عابدين، حاشية ابن عابدين، ج ۳، ص ۱۶۹، الماوردي، الاحكام السلطانية، ص ۳۴۶، ابن قدامة، المغني، ج ۷، ص ۷۴۵. او الزحيلي، الفقه الاسلامي وادلته، ج ۷، ص ۸۵۱۸.

وهل او يو كال په بند كې اچول دي همدغه خبره د عمر بن خطاب رضي الله عنه څخه روايت شوې ده.^(۱)

۲-۱۰- د قتل عمد تبعي جزاگانې

د انسان پر نفس باندې د تجاوز او تيري كولو تبعي جزاگانې دوه جزاگانې دي، لومړۍ د ميراث څخه محرومېدل او دويم د وصيت څخه محرومېدل، چې په لاندې كړينو كې په مختصر ډول ذكر كېږي:

- د ميراث څخه محروم كېدل

فقهاوو په دې باندې اجماع كړې ده چې قتل؛ د مقتول د ميراث له وړلو څخه قاتل بې برخې كوي؛ خو هغه كوم قتل دى چې قاتل د مقتول د ميراث وړلو څخه محروم كوي په دې اړه فقهاء په يو نظر نه دي.

۱- جمهور فقهاء (احناف، شوافع او حنابله)^(۲) وايي: كوم قتل چې په ناحقه د بالغ او عاقل شخص څخه صادر شي كه هغه په عمدي ډول وي او يا هم په خطا سره وي د ميراث وړلو مانع

۱- ابن رشد، أبو الوليد محمد بن أحمد بن محمد بن رشد القرطبي الشهير بابن رشد الحفيد، (١٤٢٥هـ)، بداية المجتهد و نهاية المقتصد، مصر، قاهره، دار الحديث، ج ٤، ص ١٨٦.

۲- قال صاحب الهداية: ومن حكمه حرمان الميراث لقوله عليه الصلاة والسلام "لا ميراث لقاتل". (الهداية في شرح بداية المبتدي، ج ٢، ص ٣٩٨) وقال السرخسي: وَمَنْ حُكِمَ: حُرْمَانُ الْمِيرَاثِ ثَبَتَ ذَلِكَ بِقَوْلِهِ: عليه الصلاة والسلام «لَا مِيرَاثَ لِقَاتِلٍ»، وَفِي رَوَايَةٍ «لَا شَيْءَ لِلْقَاتِلِ» أَيِ مَنْ الْمِيرَاثِ، (المبسوط، ج ٢٦، ص ٦٠). وقال امام الحرمين الجويني: ولا فرق بين أن يقع القتل بسبب أو مباشرة، كل ذلك يوجب حرمان الميراث، (نهاية المطلب في دراية المذهب، ج ٩، ص ٣٤). وقال ابن قدامة: والقَتْلُ الْمَانِعُ مِنَ الْإِرْثِ هُوَ الْقَتْلُ بِغَيْرِ حَقٍّ، وَهُوَ الْمَضْمُونُ بِقَوْدٍ، أَوْ دِيَّةٍ، أَوْ كَفَّارَةٍ، كَالْعَمْدِ، وَشِبْهِ الْعَمْدِ، وَالْخَطَأِ، وَمَا أُجْرِيَ مُجْرَى الْخَطَأِ؛ كَالْقَتْلِ بِالسَّبَبِ. المغني، ج ٩، ص ١٣٥).

مگرځي. ^(۱) په دې اړه دليل د نبي اکرم صلى الله عليه وسلم هغه حديث دی چې فرمايلي دي: «لَيْسَ لِقَاتِلٍ مِيرَاثٌ». ^(۲)

ژباړه: د قاتل لپاره ميراث نشته. او په بل حديث کې وايي: «لَا يَرِثُ الْقَاتِلُ». ^(۳)

ژباړه: قاتل ميراث نشي وړی.

اما قتل بالسبب د احنافو په نزد له پورته حکم څخه مستثنی دی، مانع د ارث نه جوړېږي. ^(۴)

۲- مالکیان فقهاء وايي: يوازې عمدي قتل د ميراث وړلو مانع مگرځي او هر چې قتل خطا دی هغه د ميراث وړلو مانع نه دی. ^(۵)

- د وصيت څخه محروم کېدل

هغه څه چې دلته زموږ مراد او مقصد دی هغه دا دي چې کله يو شخص پخپل ژوند کې بل شخص ته د يو شي وصيت ^(۶) وکړي، وروسته وصيت ورته کړل شوی (موصی له) شخص را

۱- الحصفكي، الدرالمختار، ج ۵، ص ۵۴۲، السيوطي السيوطي، عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي، (۱۴۱۱هـ)، الأشباه والنظائر، (بدون مكان)، دار الكتب العلمية، ص ۱۲۶، الشربيني، مغني المحتاج، ج ۳، ص ۲۵، ابن قدامة، المغني، ج ۶، ص ۲۹۲.

۲- دا حديث ابن ماجه په خپل سنن کې، (باب القاتل لا يرث، ج ۲، ص ۸۸۴، شمېره ۲۶۴۶) له عمرو بن شعيب څخه روايت کړی دی.

۳- دا حديث ابن ابي شيبه په خپل مصنف کې، (باب القاتل لا يرث شيئاً، ج ۶، ص ۲۸۱، شمېره ۳۱۳۹۵) له عمر رضي الله عنه څخه روايت کړی دی.

۴- قال السرخسي رحمه الله: (فَأَمَّا مَا لَيْسَ بِعَمْدٍ، وَلَا خَطَأً، وَلَا أُجْرِي مَجْرَى الْخَطَأِ فَهُوَ حَافِرُ الْبَيْتِ وَوَاضِعُ الْحَجَرِ فِي الطَّرِيقِ فَلَيْسَ بِمُبَاشَرٍ لِلْقَتْلِ؛ لِأَنَّ مُبَاشَرَةَ الْقَتْلِ بِإِصْصَالِ فِعْلٍ مِنَ الْقَاتِلِ بِالْمَقْتُولِ وَلَمْ يَوْجَدْ، وَإِنَّمَا اتَّصَلَ فِعْلُهُ بِالْأَرْضِ فَقَرَفْنَا أَنَّهُ لَيْسَ بِقَاتِلٍ عَمْدً، وَلَا شِبْهَ عَمْدٍ، وَلَا خَطَأً، وَلَا مَا أُجْرِي مَجْرَى الْخَطَأِ بَلْ هُوَ بِسَبَبٍ مُتَعَدٍّ فَنَوَجِبُ الدِّيَةَ عَلَى عَاقِلَتِهِ لِلْحَاجَةِ إِلَى صِيَانَةِ النَّفْسِ الْمُتَلَفَّةِ عَنِ الْهَدَرِ، وَلَا يَجِبُ عَلَيْهِ الْكَفَّارَةُ، وَلَا يُحْرَمُ الْمِيرَاثُ)، المبسوط، ج ۲۶، ص ۶۸.

۵- الدسوقي، حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، ج ۴، ص ۴۸۶.

۶- وصيت عبارت دی له دې څخه: چې کله يو شخص د ژوند پر مهال بل شخص ته که هغه يې د ورته وو څخه وي او يا هم بل څوک وي، ورته ووايي: زما د مرګ وروسته زما د دومره مال مالک يې، چې دېته تملیک بعد الموت هم ويل کېږي. (قلعجي، محمد رواس قلعجي - حامد صادق قني، ۱۴۰۸ هـ - ۱۹۸۸ م)، معجم لغة الفقهاء، بدون مكان، دار النفائس للطباعة والنشر والتوزيع، ص ۵۰۳.

ولاړشي او وصيت کوونکي (موصي) و وژني، آيا په دې صورت کې د وصيت کوونکي وصيت نافذ کېږي او که نه؟ په دې اړه علماء څلور لاندې آندونه لري:

۱- احناف وايي: له قتل بالسبب پرته د قتل نور ډولونه که عمدي وي که خطائي^(۱) د وصيت څخه حرمان راولي او د قاتل په حق کې شوی وصيت نه نافذېږي^(۲) دوی په لاندې حديث استدلال کوي: «لَيْسَ لِقَاتِلٍ وَصِيَّةٌ». ^(۳) ژباړه: د قاتل لپاره وصيت نشته. په بل حديث کې نبي عليه الصلاة والسلام فرمايلي دي: «ليس للقاتل شيء» وان لم يكن له وارث، فوارثه أقرب الناس إليه، ولا يرث القاتل شيئاً». ^(۴)

ژباړه: د قاتل لپاره هيڅ شی نشته، که مري وارث نه درلود، کوم شخص چې په خلکو کې ده ته نېرېدې وي هغه يې وارث گڼل کېږي او قاتل د ميراث څخه هېڅ شی نشي اخيستلای. د حديثونو څخه د استدلال وجه: په دواړو حديثونو کې په څرگند ډول ويل شوي دي چې د قاتل لپاره وصيت شتون نلري او دا هم نه دي پکې ويل شوي چې هغه قاتل که عمدا قتل کړی

۱- او قتل بالسبب چې دی هغه په مباشر ډول سره قتل نه دی؛ نو له همدې وجهې د حنفي فقهاوو په نزد قاتل د ميراث څخه نه محروميږي. قال السرخسي رحمه الله: (فَأَمَّا مَا لَيْسَ بِعَمْدٍ، وَلَا خَطَأً، وَلَا أُجْرِي مَجْرَى الْخَطَأِ فَهُوَ حَافِرُ الْبُتْرِ وَوَاضِعُ الْحَجَرِ فِي الطَّرِيقِ فَلَيْسَ بِمَبْأَشِرٍ لِلْقَتْلِ؛ لِأَنَّ مَبْأَشَرَ الْقَتْلِ بِإِضَالِ فِعْلٍ مِنَ الْقَاتِلِ بِالْمَقْتُولِ وَلَمْ يَوْجَدْ، وَإِنَّمَا اتَّصَلَ فِعْلُهُ بِالْأَرْضِ فَعَرَفْنَا أَنَّهُ لَيْسَ بِقَاتِلٍ عَمْدًا، وَلَا شِبْهَ عَمْدٍ، وَلَا خَطَأً، وَلَا مَا أُجْرِي مَجْرَى الْخَطَأِ بَلْ هُوَ بِسَبَبٍ مُتَعَدٍّ فَنُوجِبُ الدِّيَّةَ عَلَى عَاقِلَتِهِ لِلْحَاجَةِ إِلَى صِيَانَةِ النَّفْسِ الْمُتَلَفَةِ عَنِ الْهَدَرِ، وَلَا يَجِبُ عَلَيْهِ الْكُفَّارَةُ، وَلَا يُحْرَمُ الْمِيرَاثُ، الْمَبْسُوط، ج ۲۶، ص ۶۸.

۲- قال الكاساني: (ولأن القتل بغير حق جنابة عظيمة، فتستدعي الزجر بأبلغ الوجوه، وحرمان الوصية يصلح زاجرا لحرمان الميراث فينبت وسواء كان القتل عمدا أو خطأ؛ لأن القتل الخطأ قتل وإنه جاز المواخذه عليه عقلا وسواء أوصى له بعد الجنابة أو قبلها). علاء الدين، أبو بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني الحنفي. (۵۱۴۰۶). بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع. بدون مكان. دارلكتب العلمية، ج ۷، ص ۳۳۹. او ابن نجيم، زين الدين بن إبراهيم بن محمد، المعروف بابن نجيم المصري (ب.ت)، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، دار الكتاب الإسلامي، الطبعة الثانية، ج ۸، ص ۴۸۸.

۳- دا حديث طبراني، په معجم الاوسط کې، (ج ۸، ص ۱۶۱، شمېره ۸۲۷۱) له علي رضي الله عنه څخه روايت کړی دی او ابن الخراط، عبد الحق بن عبد الرحمن بن عبد الله بن الحسين بن سعيد إبراهيم الأزدي، الأندلسي الأشبيلي، المعروف بابن الخراط، (۱۴۱۶ هـ - ۱۹۹۵ م)، په الأحكام الوسطی کې، (ج ۳، ص ۳۲۲) ورته ضعیف ويلي دي.

۴- دا حديث ابوداود په خپل سنن کې: (كتاب الديات، باب ديات الأعضاء، ج ۶، ص ۶۲۱، شمېره ۴۵۶۴) له عمرو بن شعيب څخه روايت کړی دی.

وي او يا په خطا سره. او په دې حديث کې چې ويل شوي دي: «ليس للقاتل شيء» د شيء لفظ نکره ده په سياق د نفي کې راغلې ده او عموم افاده کوي، چې ميراث او وصيت دواړو ته شاملېږي.

۲- مالکيان وايي: قتل خطاء د ميراث په خبر د وصيت مانع نه ګرځي او هر چې عمد او شبه عمد قتلونه دي بناء پر راجح قول هغه د وصيت مانع دي، دوي زياتوي که وصيت کوونکي په دې باندې پوه وي چې چا وهلي؛ خو بيا هم وصيت ته تغير ور نه کړي او يا يې د وهلو وروسته ورته وصيت وکړ او بيا مړ شو، په دې صورت کې هم وصيت صحيح دی، دا توپير نه کوي چې په عمدي ډول يې وژلی او که په خطائي ډول.^(۱)

۳- شوافع فقهاء: امام شافعي رحمه الله قاتل ته د وصيت د صحت او نه صحت په اړه دوه قولونه لري، يوه قول کې وايي: قاتل ته وصيت صحيح دی؛ ځکه وصيت د مرګ وروسته د يو چا مالک جوړول دي، وصيت د هبې سره مشابهت لري او د ميراث وړلو سره توپير لري، او بل دا چې وصيت قبول ته اړتيا لري؛ نو قتل يې مانع نشي جوړېدلای؛ لکه څرنگه چې د بيعې څخه مانع نشي کېدای، او په بل قول کې وايي قاتل ته وصيت روا نه دی؛ ځکه چې وصيت مال دی او ميراث ته ورته والی لري او بل په دې کې په ناحقه د قتل کولو مخنيوي کېږي.^(۲)

۴- حنابله فقهاء: حنابله فقهاء وايي صحيح خبره دا ده چې په ناحقه وژنه که هغه عمدي وي او که په خطا سره وي وصيت له منځه وړي؛ ځکه په ناحقه وژنه ميراث له منځه وړي او ميراث تر وصيت ډېر محکم او ټينګ شى دی؛ نو په يقيني ډول وصيت له منځه وړي.^(۳)

۱- قال السوقي: (و صح الإيضاء من مقتول إلى قاتل) له (علم الموصي بالسبب) أي بسبب القتل أي علم بأنه هو الذي ضربه عمداً أو خطأ وتكون الوصية في الخطأ في المال والدية وفي العمد في المال فقط إلا أن ينفذ مقتله ويقبل وارثه الدية ويعلم المقتول بها فتكون فيها أيضاً). حاشية الدسوقي على شرح الكبير، ج ۴، ص ۴۲۶.

۲- قال الشيرازي: (واختلف قول الشافعي رحمه الله تعالى فيمن وصى لقاتله فقال في أحد القولين لا يجوز لأنه مال مستحق بالموت فممنع القتل منه كالميراث وقال في الثاني: يجوز لأنه تملك يفتقر إلى القبول فلم يمنع القتل منه كالبيع). أبو اسحاق إبراهيم بن علي بن يوسف الشيرازي. (ب.ت). المذهب في فقه الإمام الشافعي، دارالكتب العلمية، ج ۲، ص ۳۴۲.

۳- قال البهوتي: وإن قتل الوصي) أي: الموصى له (الموصي) قتلاً مضموناً بقصاص أو دية أو كفارة كما قال ابن نصر الله. (ولو) كان القتل خطأ، أو قتل مدبر سيده بطلت الوصية والتدبير لأن القتل يمنع الميراث الذي هو أكد منها فالوصية أولى). منصور بن يونس بن صلاح الدين ابن حسن بن إدريس البهوتي الحنبلي، (ب.ت)، كشف القناع عن متن الإقناع، الرياض: مكتبة

پايله

د دې ليکنې په پای کې لاندې پايلې په لاس را تلای شي:

- ۱- د انساني نفس د مقام د اوچتوالي او غوره والي په اړه متعدد قرآني آيتونه او يو شمېر نبوي احاديث شتون لري.
- ۲- الله تعالى په خپلو مخلوقاتو کې يوازې د انسان په اړه په قرآن کریم کې فرمايلي دي ﴿ولقد کرما بنی آدم﴾ چې موږ انسان مکرم پيدا کړی دی د بل مخلوق په اړه يې داسې خبره نده کړې، دا خپله د انسان د مقام په اوچتوالي باندې دليل دی.
- ۳- د قرآني نصوصو څخه څرگندېږي چې د ځمکې پر مخ کوم مخلوقات دي دا ټول د انسانانو د خير او گټې په موخه پيدا شوي دي چې دا هم د انسان د مقام د غوره والي او اوچتوالي دليل دی.
- ۴- سربېره پر دې چې الله تعالى د انسان لپاره ټول مخلوقات مسخر کړي، د اخروي ژوند لپاره هم الله تعالى د نیکو انسانانو سره وعده کړې ده، چې هلته به ښه ژوند او نعمتونه ورکوي دا هم دانسان په لوړ مقام دلالت کوي.
- ۵- په اسلامي شريعت کې د انساني نفس د ساتنې په موخه له مختلفو لارو څخه کار اخيستل شوی دی، کله د قصاص لار، کله د مالي غرامت او تاوان لار او کله هم د تعزيري جزا لار اختيار شوې ده.
- ۶- د اسلامي شريعت له نظره د انساني نفس له منځه وړل ټاکلي صورتونه او حالات لري چې د هغو حالاتو پرته په نورو ټولو حالتونو کې نفس له منځه وړل او يا ورته زيان رسول جرم گڼل شوی دی.

مأخذونه

القرآن الكريم

- ١- ابن أبي شيبة، أبو بكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواسطي العبسي، (١٩٩٧م)، مسند ابن أبي شيبة، تحقيق: عادل بن يوسف العزازي وأحمد بن فريد المزيدي، الرياض: دار الوطن.
- ٢- ابن الأثير، مجد الدين أبو السعادات المبارك بن محمد بن محمد بن محمد ابن عبد الكريم الشيباني الجزري ابن الأثير، (١٣٩٩هـ - ١٩٧٩م)، النهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر أحمد الزاوي - محمود محمد الطناحي لبنان، بيروت، المكتبة العلمية.
- ٣- ابن رشد، أبو الوليد محمد بن أحمد بن محمد بن أحمد بن رشد القرطبي الشهير بابن رشد الحفيد، (١٤٢٥هـ)، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، مصر، قاهره. دار الحديث.
- ٤- ابن العربي، القاضي محمد بن عبد الله أبو بكر بن العربي المعافري الاشبيلي المالكي، (الثالثة، ١٤٢٤هـ - ٢٠٠٣م)، أحكام القرآن، لبنان، بيروت، دارالكتب العلمية، الطبعة الثانية.
- ٥- ابن حبان، أبو حاتم محمد بن حبان بن أحمد التميمي البستي، (٢٠١٢م)، صحيح ابن حبان، تحقيق: محمد علي سونمز، خالص آي دمير، بيروت: دار ابن حزم.
- ٦- ابن حجر، ابن حجر، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، (١٣٧٩هـ)، فتح الباري شرح صحيح البخاري، بيروت، دار المعرفة.
- ٧- ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي، (١٤١٢هـ - ١٩٩٢م)، حاشية ابن عابدين، لبنان، بيروت، دارالفكر.
- ٨- ابن قدامة، أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجاعيلي المقدسي ثم الدمشقي الحنبلي، الشهير بابن قدامة المقدسي، (١٣٨٨هـ - ١٩٦٨م)، المغني، قاهره، مكتبة القاهرة.

٩- ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي، (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩ م)، تفسير القرآن العظيم، تحقيق: سامي بن محمد سلامة، مصر: مؤسسة قرطبة، مكتبة أولاد الشيخ.

١٠- ابن نجيم، زين الدين بن إبراهيم بن محمد، المعروف بابن نجيم المصري (ب.ت)، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، دار الكتاب الإسلامي، الطبعة الثانية.

١١- البخاري، أبو عبد الله، محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة، (١٣١١هـ)، صحيح البخاري، كتاب الاحكام، باب هدايا العمال، مصر: المطبعة الكبرى الأميرية، ببولاق.

١٢- البهوتي، منصور بن يونس بن صلاح الدين ابن حسن بن إدريس البهوتي الحنبلي، (ب.ت)، كشف القناع عن متن الإقناع، دار الكتب العلمية.

١٣- البهوتي، منصور بن يونس بن صلاح الدين ابن حسن بن إدريس البهوتي الحنبلي، (١٤١٤هـ)، شرح منتهى الإرادات، عالم الكتب.

١٤- الجرجاني، علي بن محمد بن علي الزين الشريف الجرجاني، (١٤٠٣هـ - ١٩٨٣ م)، التعريفات، تحقيق: جماعة من العلماء بإشراف الناشر، لبنان، بيروت، دارالكتب العلمية.

١٥- الحصفكي، محمد بن علي بن محمد الحصني المعروف بعلاء الدين الحصفكي الحنفي، (١٤٢٣هـ)، الدر المختار شرح تنوير الأبصار وجامع البحار، تحقيق: عبد المنعم خليل إبراهيم، دارالكتب العلمية.

١٦- الدسوقي، محمد بن أحمد بن عرفة الدسوقي المالكي، (ب.ت)، حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، (بدون مكان)، دارالفكر.

١٧- الريسوني، احمد، (١٤٢٣هـ)، كتاب الأمة عدد (٨٧)، قطر، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية.

١٨- الزبيدي، محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني، أبو الفيض، الملقب بمرتضى، الزبيدي، (ب.ت)، تاج العروس، تحقيق: مجموعة من المحققين، (بدون مكان)، دارالهداية.

- ١٩- الزحيلي، وهبة بن مصطفى الزحيلي، (ب.ت)، الفقه الإسلامي وأدلته، سوريه، دمشق، دارالفكر.
- ٢٠- السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث الأزدي، (١٤٣٠هـ)، سنن أبي داود، كتاب الزكاة، باب ما تجوز فيه المسألة، تحقيق: شعيب الأرنؤط، (بدون مكان)، دار الرسالة العالمية.
- ٢١- السرخسي، محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي، (١٤١٤هـ - ١٩٩٣م)، المبسوط، بيروت، دارالمعرفة.
- ٢٢- السيوطي السيوطي، عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي، (١٤١١هـ)، الأشباه والنظائر، (بدون مكان)، دار الكتب العلمية.
- ٢٣- الشاطبي، إبراهيم بن موسى بن محمد اللخمي الغرناطي الشهير بالشاطبي، (١٤١٧هـ)، الموافقات، تحقيق: أبو عبيدة مشهور بن حسن آل سلمان، دار ابن عفان، الطبعة الأولى.
- ٢٤- الشربيني، شمس الدين، محمد بن أحمد الخطيب الشربيني الشافعي، (١٤١٥هـ)، مغني المحتاج شرح منهاج الطالبين، دار الكتب العلمية.
- ٢٥- الشيرازي، أبو اسحاق إبراهيم بن علي بن يوسف الشيرازي، (ب.ت)، المهذب في فقه الإمام الشافعي، دارالكتب العلمية.
- ٢٦- الطبراني، أبو القاسم سليمان بن أحمد الطبراني، (١٩٩٥م)، المعجم الأوسط، تحقيق: أبو معاذ طارق بن عوض الله بن محمد - أبو الفضل عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، القاهرة: دار الحرمين.
- ٢٧- الفيومي، أحمد بن محمد بن علي الفيومي ثم الحموي، أبو العباس، (ب.ت)، المصباح المنير، بيروت، المكتبة العلمية.
- ٢٨- قلعجي، محمد رواس قلعجي - حامد صادق قني، (١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨م)، معجم لغة الفقهاء، بدون مكان، دار النفائس للطباعة والنشر والتوزيع.
- ٢٩- الكاساني، علاء الدين، أبو بكر بن مسعود بن أحمد الكاساني الحنفي، (١٤٠٦هـ)، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، بدون مكان، دارالكتب العلمية.

- ٣٠- الماوردي، أبو الحسن علي بن محمد بن محمد بن حبيب البصري البغدادي، الشهير بالماوردي، (ب.ت)، الأحكام السلطانية، قاهره، دار الحديث.
- ٣١- المرغيناني، علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الفرغاني المرغيناني، أبو الحسن برهان الدين، (ب.ت)، الهداية في شرح بداية المبتدي. لبنان، بيروت، دار احياء التراث العربي.
- ٣٢- النيشابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، (١٣٣٤هـ)، صحيح مسلم، تحقيق: محمد ذهني أفندي و غيره، تركيا: دار الطباعة العامة.

اسباب اثبات احکام قضائی در نزد احناف (رحمهم الله تعالی)

«» پوهنمل عبدالمطلب بنوری

خلاصه

اسباب اثبات احکام قضائی یکی از مباحث مهم قضاء شمرده می‌شود که در باب قضاء از اهمیت زیادی برخوردار است و هیچ حکمی در محکمه و مجلس قاضی بدون اسباب و وسایل اثبات آن ثابت نمی‌شود، این اسباب نزد فقهاء کرام متعدد می‌باشند که عده‌ای از آنها بین تمام فقهاء کرام پذیرفته شده و عده‌ای دیگری بنابر عدم منصوص بودن آنها، محل اختلاف است. گرچه اسبابی که اتفاقی است در جزئیات آن هم بین فقهاء مذاهب اختلافاتی وجود دارد. این تحقیق با بهره‌گیری از شیوه تحلیلی، توصیفی و با استفاده از روش کتابخانه‌ای در صدد آن است تا بعد از مفهوم‌شناسی موارد ابتدایی، انواع اسباب و وسایل اثبات احکام قضائی را طبق مذهب احناف (رحمهم الله تعالی) بررسی نماید.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که هفت سبب اثبات احکام قضائی یعنی شهادت، اقرار، یمین، نکول از یمین، قرینه قاطعه، قسامه، علم قاضی، نزد فقهاء مذاهب اربعه محل بحث بوده و آنها را ایشان از جمله وسایل اثبات شمرده اند، البته احناف (رحمهم الله تعالی) قسامه را سبب مستقل شمرده و مبحث آن را جداگانه بیان می‌نمایند و سایر فقهاء کرام آن را در ضمن یمین ذکر کرده اند، همچنان بیشترین اختلاف بین فقهاء کرام در باره رکن، شرائط و جزئیات همین اسباب می‌باشد، همچنان عده‌ای از اسباب متذکره منصوص می‌باشند که مشروعیت آن از کتاب الله (جل جلاله) و سنت رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ثابت است و عده‌ای دیگری از جمله اجتهادات فقهاء کرام می‌باشد که سبب اختلاف ایشان شده است.

کلمات کلیدی: اسباب، اثبات، شهادت، اقرار، قراین و یمین.

مقدمه

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله واصحابه اجمعين.

یقیناً قضاء در تاریخ اسلامی یک نمونه‌ای بارز و درخشانی است که توسط آن عدالت و مساوات بین انسان‌ها قایم می‌شود و پیامبر اکرم صلی الله علیه و سلم در زندگی خویش برآن عمل نموده و اصحاب خویش را تأکیداً حکم کرد که آن‌ها در زمان خلافت شان به طریق احسن برآن عمل کردند، همچنان فقهاء کرام در فقه اسلامی مباحث آن‌را بیشتر ذکر نموده اند؛ زیرا که توسط آن احکام الهی کما حقّه تطبیق می‌شود و در میان احکام اسلامی، منصب قضاء اساسی‌ترین حکم و منصب شمرده می‌شود به خاطری که برای آن حاکم و محکوم، قوی و ضعیف همه نیازمند هستند.

اگر قضاء را موافق دستورات شرعی تطبیق نمایم سبب نیک‌نامی و رفع درجات در دنیا و آخرت می‌گردد، برعکس اگر مخالف دستورات شرعی تطبیق شود سبب بدنامی و ذلت نیز می‌گردد، لذا قاضی برای اداء نمودن خوبرت و بهتر مسئولیت خویش نیاز دارد که از احکام و مسائل قضاء آگاهی عام و تام داشته باشد و از جمله مباحث قضاء، اسباب اثبات احکام قضائی یک بحث مهم در باب قضاء می‌باشد.

هر حکم قضائی بدون اثبات قابلیت تطبیق را ندارد پس دانستن آن برای دیگران به‌طور عام و برای شخصی که در منصب قضاء فائز باشد به‌طور خاص لازم و ضروری است؛ زیرا بدون آن نمی‌تواند در هنگام قضاوت خویش، بین خصمین عدالت را برقرار نماید، لذا در این مقاله در رابطه به اسباب اثبات حکم قضائی در مذهب احناف (رحمهم الله تعالی) پرداخته می‌شود تا زمینه افزایش معلومات برای اشخاص ذیربط فراهم شود، چون که محاکم افغانستان تابع مذهب احناف (رحمهم الله تعالی) می‌باشد، بنابر آن سعی و تلاش صورت گرفته است، که اسباب اثبات احکام قضائی طبق مذهب احناف (رحمهم الله تعالی)، تحت بررسی و مطالعه قرار گیرد.

۱- مفاهیم

در بحث حاضر مفاهیم مهم این تحقیق که دربرگیرنده مفهوم اسباب و اثبات می باشد، به بیان گرفته می شود تا این که دانستن مباحث آینده آسان تر شود:

۱-۱- مفهوم سبب

در این بحث، معنای عمومی سبب بیان می شود:

۱-۱-۱- سبب در لغت

اسباب جمع سبب است، و مواضع استعمال سبب در لغت متعدد است، از آن جمله: حبل (ریسمان)، قرابه، موده، طریق، باب وغیره، تمام این معانی، معنای اصطلاحی را افاده می کنند و آن "طریق رسیدن به چیزی" است.^(۱)

۱-۱-۲- سبب در اصطلاح

اما در اصطلاح، امام سرخسی (رحمهم الله تعالی) در کتاب خود، مشهور به "أصول السرخسی" سبب را چنین تعریف نموده است: «السَّبَبُ عِبَارَةٌ عَمَّا يَكُونُ طَرِيقًا لِلْوُصُولِ إِلَى الْحُكْمِ الْمَطْلُوبِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ الْوُصُولُ بِهِ وَلَكِنَّهُ طَرِيقُ الْوُصُولِ إِلَيْهِ»^(۲) ترجمه: سبب عبارت از چیزی است که طریقه ای وصول به حکم مطلوب باشد، بدون این که وصول به خود آن صورت گیرد ولیکن طریق وصول به حکم می باشد. به طور مثال: راه، طریق وصول به مکه است اما وصول به مکه به قدم های ماشی (عابر) در همین راه انجام می شود، نه به خود طریق، اما از همین طریق در وقت قصد وصول به مکه، به آن متصل می شود.

۱-۱-۳- سبب حکم قضائی

سبب حکم در باب قضاء در کتاب "المعجم الوسیط" چنین تعریف شده است: «وَأُسْبَابُ الْحُكْمِ (فِي الْقَضَاءِ) مَا تَسَوَّقُهُ الْمَحْكَمَةُ مِنْ أَدِلَّةٍ وَاقِعِيَّةٍ وَحُجَجٍ قَانُونِيَّةٍ لِحُكْمِهَا».^(۳) ترجمه: سبب حکم (در قضاء) عبارت از دلایل واقعی و حجت های قانونی است که محکمه برای حکم خود ارائه می کند.

۱- مجموعه من المؤلفین، المعجم الوسیط، ط ۲، إستانبول - دارالدعوة، (ج ۱، ص ۴۱۱).

۲- محمد بن أحمد السرخسی، أصول السرخسی، تحقیق: أبو الوفا الأفغانی، حیدر آباد - لجنة إحياء المعارف النعانیة، (ج ۲، ص ۳۰۱).

۳- مجموعه من المؤلفین، المعجم الوسیط، ط ۲، إستانبول - دارالدعوة، (ج ۱، ص ۴۱۲).

لذا از مباحث گذشته به خوبی فهمیده شد که مراد از اسباب اثبات احکام قضائی همین است که توسط آن حکم قاضی ثابت می‌شود.

۱-۲-۱- مفهوم اثبات

در این بحث، معنای لغوی و اصطلاحی اثبات بیان می‌شود:

۱-۲-۱-۱ اثبات در لغت

اثبات از فعل "ثبت" گرفته شده در لغت به معنای ثابت شدن، تحقق یافتن، قرار گرفتن می‌آید^(۱)، البته همین لفظ را به باب مزیدفیه برده شود باز معنای حجت و دلیل را نیز افاده می‌کند.^(۲)

۱-۲-۱-۲ اثبات در اصطلاح

در اصطلاح، محمد الزحیلی در کتاب خود "وسائل الإثبات" از اثبات چنین تعریف ارائه نموده است: «هو إقامة الحجة أمام القضاء بالطرق التي حدتها الشريعة على حق أو على واقعة ترتب عليها آثار شرعية».^(۳) ترجمه: عبارت است از قائم نمودن دلیل در نزد قضاء به طریقه‌هایی که شریعت مقرر نموده است، بر حق یا واقعه‌ای که آثار شرعی بر آن مرتب می‌شود.

۲- اسباب اثبات احکام قضائی

طبق تفصیلی که در کتاب "دررالحکام شرح مجلة الأحکام" ذکر شده است، اسباب حکم هفت دانه است و این اسباب عبارتند از: ۱- شهادت ۲- اقرار ۳- یمین ۴- نکول از یمین ۵- قرینه قاطعه ۶- قسامه ۷- علم قاضی.^(۴)

اگر چه در عده‌ای از کتاب‌های فقه تنها پنج دانه آن را ذکر نموده‌اند؛ زیرا که در دو دانه اخیر آن اختلاف است، لیکن ما برای توضیح و تفصیل بیشتر، همه‌ای اسباب را ترتیب‌وار با ذکر مباحث مربوطه آن بیان خواهیم نمود:

۱- المعجم الوسيط، ج ۱، ص ۹۳.

۲- المعجم الوسيط، ج ۱، ص ۴۱۲.

۳- محمد الزحیلی، وسائل الإثبات في الشريعة الإسلامية، ط ۱، بیروت - مكتبة دارالبیان، ۱۴۰۲هـ. ق، ج ۱، ص ۲۳.

۴- علی حیدر، دررالحکام شرح مجلة الأحکام، بیروت - دارعالم الکتب، ۱۴۲۳هـ. ق، ماده: ۱۷۴۰، ج ۴، ص ۴۸۳.

۲-۱- شهادت

یکی از اسباب اثبات حکم قضائی، شهادت می باشد که در سطور آینده، تفصیلاتی در باره شهادت ذکر خواهد شد:

۲-۱-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی شهادت

در این بحث، معنای لغوی و اصطلاحی شهادت بیان می شود.

۲-۱-۱-۱- شهادت در لغت

شهادت از فعل "شهد" گرفته شده است و در لغت برای چند معنی می آید مانند: اقرار،^(۱) خبر قاطع،^(۲) علم^(۳) و قسم^(۴).

۲-۱-۱-۲- شهادت در اصطلاح

علامه حصکفی (رحمهم الله تعالی) شهادت را در اصطلاح چنین تعریف نموده است: «وشرعاً إخبار صدق لإثبات حق بلفظ الشهادة في مجلس القاضي»^(۵) ترجمه: در اصطلاح شرع عبارت از خبر دادن صدق، برای اثبات یک حق، با لفظ شهادت در مجلس قاضی می باشد.

۲-۱-۲- ارکان شهادت

رکن شهادت در مذهب احناف (رحمهم الله تعالی) تنها لفظ "أشهد" است؛ زیرا که تمام معنای لغوی در لفظ "أشهد" پیدا می شود.^(۶) البته به نزد جمهور فقهاء کرام ارکان شهادت پنج دانه بوده و عبارت اند از: شاهد، مشهود له، مشهود علیه، مشهود به و صیغه.^(۷)

۱- محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، ط ۱، بیروت - دار صادر، ماده: شهد، ج ۳، ص ۲۳۹.

۲- الزبیدی، تاج العروس، ماده: شهد، ج ۸، ص ۲۵۲.

۳- ابن منظور، لسان العرب، ماده: شهد، ج ۳، ص ۲۳۹.

۴- الزبیدی، تاج العروس، ماده: شهد، ج ۸، ص ۲۵۶.

۵- حمد بن علی الحصکفی، الدرالمختار شرح تنویر الابصار، ط ۱، بیروت - دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۳ هـ. ق، ص ۴۸۳.

۶- محمد امین ابن عابدین، ردالمحتار علی الدرالمختار، ط ۲، بیروت - دار الفکر، ۱۴۱۲ هـ. ق، ج ۵، ص ۴۶۲.

۷- مجموعه من المؤلفین، موسوعة الفقهية الكويتية، الكويت - وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية، الطبعة: ۱۴۰۴ - ۱۴۲۷ هـ، ج ۲۶، ص ۲۱۸.

۲-۱-۳- شرائط شهادت

شرائط شهادت به دو نوع است:

۲-۱-۳-۱- شرائط تحمّل شهادت

برای تحمّل شهادت سه شرط است و به طور مختصر قرار ذیل ذکر می‌گردد:

۱- عاقل بودن در وقت تحمّل شهادت؛ زیرا اگر در وقت تحمّل شهادت مجنون باشد، شهادت را اداء کرده نمی‌تواند.

۲- بینا بودن، لذا اگر در هنگام تحمّل شهادت نابینا باشد بعداً آن را اداء کرده نمی‌تواند.

۳- مشاهده نمودن "مشهود به": تحمّل باید مبتنی بر مشاهده خود شاهد از "مشهود به" باشد؛ زیرا که اگر خود شاهد، "مشهود به" را ندیده باشد سپس آن را براساس تحمّل برای کسی بیان کرده نمی‌تواند.

۲-۱-۳-۲- شرائط اداء شهادت

شرائط اداء یعنی آن عده شرائطی که در هنگام اداء شهادت شرط است. شرائط اداء شهادت بیست و یک (۲۱) شرط است: که هفده (۱۷) شرط مربوط به شاهد می‌شود و ده (۱۰) شرط آن عام و هفت (۷) شرط آن خاص است. سه (۳) شرط مربوط به نفس شهادت می‌شود. یک (۱) شرط مربوط به مکان شهادت می‌شود.^(۱) که تفصیل هر یک به صورت آتی ذکر می‌گردد:

۲-۱-۳-۲-۱- شرائط شاهد

بعضی شرائط شاهد، عمومی است که باید در هر شاهد موجود شود، و بعضی آن خصوصی است که برای عده‌ای از شاهدان شرط است و برای دیگران شرط نیست.

۲-۱-۳-۲-۱-۱- شرائط عمومی

شرائط عمومی شاهد این است:

۱- عقل و بلوغ؛

۲- آزاد؛

۳- بینا؛

۱- ابن عابدین، رد المحتار، ج ۵، ص ۴۶۲.

- ۴- عدالة؛
- ۵- نطق؛
- ۶- در حد قذف محدود نباشد؛
- ۷- جلب منفعت و دفع مضرت را نکند؛
- ۸- خصم نباشد؛
- ۹- عالم به "مشهود به" باشد؛
- ۱۰- ذاکر به "مشهود به" باشد نزد امام ابوحنیفه (رحمهم الله تعالى)، یعنی بر مبنای خط خود بدون تذکر شاهی ندهد.

۲-۱-۳-۲-۱-۲- شرائط خصوصی

شرائط خصوصی شاهد این است:

- ۱- اسلام: اگر مشهود علیه مسلمان باشد، اسلام شاهد نیز شرط است.
- ۲- ذکورت: در حدود و قصاص، شاهد باید مرد باشد.
- ۳- تقدیم دعوی: در حقوق عباد، تقدیم دعوی قبلی شرط است.
- ۴- موافقت شهادت با دعوی: در حقوق عباد، شهادت باید موافق با دعوی باشد.
- ۵- قیام رائحه خمر: وجود بوی شراب در ادای شهادت بر شرب خمر شرط است، وقتی که بعد مسافت نباشد.
- ۶- اصالت در شهادت: در حدود و قصاص، بودن خود شاهد اصیل شرط است، نائب آن شهادت داده نمی تواند.
- ۷- تعذر حضور شاهد اصلی: در شهادت بر شهادت دیگری، حاضر شدن شاهد اصلی متعذر باشد.

۲-۱-۳-۲-۲- شرائط نفس شهادت

شرائط نفس شهادت این است:

- ۱- لفظ شهادت، ۲- مکمل بودن عدد شاهدان، ۳- اتفاق بین هردو شاهد در شهادت.

٣- عثمان بن علي، الزيلعي، تبين الحقائق، ١، القاهرة - المطبعة الكبرى الأميرية، ١٣١٣هـ، ج٤، ص ٢٠٩.

لذا از سطور بالا فهمیده شد که شهادت زنان در آن اموری که تنها به آنان مختص است، پذیرفته می شود، البته در باره اثبات رضاع و استهلال صبی در حق ارث اختلاف وجود دارد که در بالا به آن مختصراً توضیح داده شد.

۵-۱-۲- آیا توسط یک شاهد و یمین دعوی ثابت می شود؟

اگر در نزد مدعی تنها یک شاهد باشد آیا وی می تواند که با یاد نمودن سوگند حجت خویش را به اتمام برساند و یا خیر؟ در این باره در نزد احناف (رحمهم الله تعالی) حکم همین است که قضاء با یک شاهد و یمین درست نیست.^(۱)

ایشان از این آیت قرآن کریم استدلال می کنند که: ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾.^(۲)

ترجمه: و گواه گیرید دو شاهد از مردان تان، پس اگر نباشند دو مرد، پس یک مرد و دو زن گواه شوند از کسی که رضامند باشید از گواهان، تا اگر فراموش کند یکی از دو زن، یاد دهد یکی از آن دو زن دیگرش را.^(۳)

وجه استدلال: در این آیت مبارکه اثبات دعوی توسط دو مرد و یا یک مرد و دو زن ذکر شده است، لذا اضافه نمودن یمین در جای شاهد، مخالف حکم آیت قرآن کریم است. این وجه استدلال در کتاب "شرح مختصر طحاوی" چنین آمده است: «وذلك لأن في هذه الآية حظر قبول شهادة شاهد واحد، لأنه قال: ﴿فإن لم يكونا رجلين فرجل وامرأتان﴾، فمنع أن تقبل عند عدم الرجلين إلا رجل وامرأتين، فمتى عدنا الرجلين، وقبلنا شاهداً واحداً مع یمین الطالب، فقد خالفنا حكم الآية؛ لأن الله تعالى أوجب قبول شهادة الرجل والمرأتين عند عدم الرجلين والشاهد والیمین لا يتناولها اسم الرجل والمرأتين، فلذلك لم نجز قبول الشاهد والیمین على معنى يخالف الآية».^(۴)

"این حکم به دلیل این است که در این آیت پذیرش شهادت یک شاهد ممنوع است؛ زیرا الله متعال گفته است که: اگر دو مرد نبودند، پس یک مرد و دو زن، بنابر این در صورت عدم

۱- أبوبکر بن مسعود الكاساني، بدائع الصنائع، ط، بيروت - دارالكتب العلمية، ۱۴۰۶ هـ، ج ۶، ص ۲۲۵.

۲- سورة البقرة، آية ۲۸۲.

۳- محمود الحسن ديوبندي، تفسير كابل، تهران - نشر احسان، ۱۳۸۹ هـ، ج ۱، صص ۲۶۵-۲۶۶.

۴- أبو بكر الرازي الجصاص، شرح مختصر الطحاوی، ط، دار البشائر الإسلامية، ۱۴۳۱ هـ، ج ۱، صص ۲۰۸-۲۰۹.

وجود دو مرد، تنها شهادت یک مرد و دو زن مجاز است. پس اگر ما دو مرد را نداشته باشیم و شهادت یک شاهد را به همراه قسم مدعی بپذیریم، با حکم آیت مخالفت کرده ایم؛ زیرا خداوند شهادت یک مرد و دو زن را در صورت عدم دو مرد واجب کرده است و شهادت و قسم به معنای مرد و دو زن نمی باشد. به همین دلیل ما اجازه نمی دهیم که شهادت و قسم را بنابر مخالف بودن با حکم آیت، قبول کرده شود^(۱)

همچنان در حدیث مبارکه چنین ذکر شده است: «البينة على المدعي واليمين على المدعي عليه».^(۱) ترجمه: بینه بر مدعی و یمین بر مدعی علیه است.

در این حدیث مبارکه بیان شده است که یمین برای شخصی است که مدعی علیه باشد نه برای مدعی، و همچنان واضح شده که بین یمین و بینه جمع کرده نمی شود؛ بلکه هریک از آنها وظیفه و مسئولیت های جداگانه ای است که یکی به مدعی و دیگری به مدعی علیه ربط دارد.^(۲)

۲-۲- سبب دوم: اقرار

یکی از اسباب اثبات حکم در قضاء، اقرار می باشد:

۲-۲-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی اقرار

در این بحث، معنای لغوی و اصطلاحی اقرار بیان می شود.

۲-۲-۱-۱- اقرار در لغت

اقرار از فعل "قرَّ" گرفته شده است که در لغت برای چند معانی می آید مانند: اعتراف، اذعان و غیره.^(۳)

۱- قال أبو عيسى هذا حديث حسن صحيح والعمل على هذا عند أهل العلم. الجامع الصحيح سنن الترمذي، ج ۳، ص ۶۲۶، رقم ۱۳۴۲.

۲- محمد بن أحمد السرخسی، المبسوط، بیروت - دار المعرفة، ۱۴۱۴ هـ، ج ۱، ص ۳۶۷.

۳- الزبيدي، تاج العروس، ماده: قرر، ج ۱۳، ص ۳۹۵.

۲-۲-۱-۲-۲ اقرار در اصطلاح

در اصطلاح امام زیلعی (رحمهم الله تعالى) اقرار را چنین تعریف نموده است: «إخبار عن ثبوت حق الغير على نفسه»^(۱) ترجمه: اخبار از ثبوت حق غیر بر نفس خویش.

۲-۲-۲-۲ رکن اقرار

در نزد احناف (رحمهم الله تعالى) رکن اقرار همان صیغه‌ای است که توسط آن اقرار ثابت می‌شود اعم از این که آن صیغه صراحتاً باشد و یا دلالتاً، مانند: «فالصرح نحو أن يقول: لفلان علي ألف درهم؛ لأن كلمة على كلمة إيجاب لغّة و شرعاً... (وَأما الدلالة فهي... أن يقول له رجل: لي عليك ألف درهم فقال: اتزنها لأنه أضاف الاتزان إلى الألف المدعاة، والإنسان لا يأمر المدعي باتزان المدعى إلا بعد كونه واجبا عليه، فكان الأمر بالاتزان إقراراً بالدين دلالة)».^(۲)

ترجمه: صریح مانند این که بگوید: برای فلان بر من هزار درهم است؛ زیرا که کلمه "على" به اعتبار لغت و شرع برای وجوب می‌آید... واما دلالت مانند این که... اگر برایش یک شخص گفت که: من بر تو هزار درهم دارم، پس وی گفت: آنرا وزن بکن؛ زیرا که وزن کردن را به سوی هزار درهم که بر آن دعوی شده بود، منسوب نموده است، و انسان مدعی را برای وزن کردن چیزی دعوی شده، دستور نمی‌دهد مگر این که بر وی واجب باشد، لذا دستور دادن برای وزن کردن، اقراری است بر بودن دین دلالتاً.

۲-۲-۳-۲ سبب اقرار

اراده ساقط نمودن واجب از ذمه خویش بنابر خبر دادن و اعلان نمودن تا این که در ذمه اش حقی باقی نماند.^(۳)

۲-۲-۴-۲ شرائط اقرار

عاقل، بالغ بودن مقرّ، و همچنان در بعض مسائل آزاد بودن آن نیز شرط است و همچنان بودن اقرار بر مبنای رضا و رغبت بدون کدام جبر و اکراه.^(۴)

۱- الزیلعی، تبیین الحقائق، ج ۵، ص ۲.

۲- الکاسانی، بدائع الصنائع، ج ۷، ص ۲۰۸، الزیلعی، تبیین الحقائق، ج ۵، ص ۷.

۳- حسین بن علی السغناقی، النهاية في شرح الهداية، جامعة أم القرى - مركز الدراسات الإسلامية بكلية الشريعة والدراسات الإسلامية، ۱۴۳۵-۱۴۳۸ هـ، ج ۱۸، ص ۵۴.

۴- السغناقی، النهاية في شرح الهداية، ج ۱۸، ص ۵۴.

۲-۲-۵- حکم اقرار

لازم بودن آنچه که اقرار کرده است بر مقرر^(۱).

۲-۳- سبب سوم: یمین

یکی از اسباب اثبات حکم قضائی، یمین می‌باشد لذا در سطور آینده تفصیلاتی در باره یمین ذکر خواهد شد:

۲-۳-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی یمین

در این بحث، معنای لغوی و اصطلاحی یمین بیان می‌شود.

۲-۳-۱-۱- یمین در لغت

یمین از فعل "يمن" است و جمع آن "ایمان" می‌باشد که در لغت برای چند معنی می‌آید^(۲) مانند: "سوگند و قسم خوردن" قسمی که در حدیث مبارکه چنین ذکر شده است: «بَيِّنُكَ عَلَى مَا يُصَدِّقُكَ عَلَيْهِ صَاحِبُكَ»^(۳). ترجمه: قسم تو طبق خواست رفیقت معتبر است. "قوت و نیرو"^(۴) و "دست راست" چنانچه الله متعال می‌فرماید: «فَرَاغَ عَلَيْهِمْ صَرْبًا بِالْيَمِينِ»^(۵) ترجمه: پس به پنهانی متوجه شد برایشان به زدن قوی^(۶). همچنان می‌فرماید: «لَا خُذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ»^(۷) ترجمه: (هرآئینه) می‌گرفتیم از او دست راست او را.^(۸)

۱- همان، ج ۱۸، ص ۵۴.

۲- ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۳، ص ۴۵۸.

۳- مسلم بن الحجاج النیشابوری، الجامع الصحيح المسمى بصحيح مسلم، بيروت - دار الجیل، ج ۵، ص ۸۷، رقم ۴۳۷۳.

۴- ابن عابدین، ردالمحتار، ج ۳، ص ۷۰۲.

۵- سورة الصافات، آية ۹۳.

۶- دیوبندی، تفسیر کابلی، ج ۱، ص ۲۴۰.

۷- سورة الحاقة، آية ۴۵.

۸- همان، ج ۱، ص ۸۳۶.

۲-۳-۱-۲- یمین در اصطلاح

علامه ابن نجیم حنفی (رحمهم الله تعالى) یمین را در اصطلاح چنین تعریف نموده است: «عقد قوی به عزم الخالف علی الفعل أو التّرك». ^(۱) ترجمه: عقدی است که با آن عزم سوگندکننده بر انجام یا ترک عملی، قوی شده است.

۲-۳-۲- اقسام یمین

یمین بر دو نوع است:

اول: یمین قسم که یمین به نام الله متعال می باشد.

دوم: یمینی که از قبیل شرط و جزا باشد مانند: تعلیق طلاق و عتاق به شرط، این یمین به عرف اهل شرع نیز یمین نامیده می شود، و همین نوع یمین، شش نام دارد: قسم، یمین، حلف، عهد، میثاق و ایلاء. ^(۲)

۲-۳-۳- شرط یمین

یمین یک شرط دارد و آن عبارت است از: «مكلف بودن سوگندکننده». ^(۳)

۲-۳-۴- سبب یمین

سبب یمین این است که: «اراده نمودن تحقق آنچه که قصد کرده است». ^(۴)

۲-۳-۵- رکن یمین

رکن یمین عبارت است از: «الفاظی که توسط آن یمین منعقد می شود». ^(۵)

۲-۳-۶- حکم یمین

حکم یمین عبارت است از: بر (راستگو شدن) در آنچه که در آن براءت درست است و اداء نمودن کفاره در آنچه که براءت در آنها درست نیست. ^(۶)

۱- زین الدین بن ابراهیم ابن نجیم الحنفی، البحر الرائق، ط ۱، بیروت - دارالکتب العلمیة، ۱۴۱۸ هـ، ج ۹، ص ۲۹۷.

۲- محمود بن أحمد العینی، البناية شرح الهدایة، تحقیق: أبمن صالح شعبان، ط ۱، بیروت - دارالکتب العلمیة، ۱۴۲۰ هـ، ج ۶، ص ۱۱۱.

۳- همان ج ۶، ص ۱۱۱.

۴- همان، ج ۶، ص ۱۱۱.

۵- همان، ج ۶، ص ۱۱۱.

۶- همان، ج ۶، ص ۱۱۱.

۲-۴-۱- تعریف نکول از یمین

دکتور وهبه زحیلی (رحمه الله تعالى) نکول از یمین را چنین تعریف نموده است: «هو الإمتناع عن حلف اليمين الموجهة إلى المدعى عليه بطريق القاضي».^(۱) ترجمه: انکار کردن از ادای سوگندی که از طرف قاضی برای مدعی علیه مواجه می شود.

انکار از یمین هم یکی از اسباب اثبات حکم می باشد، یعنی در هنگام دعوی اگر مدعی بینه نداشته باشد قاضی بنابر مطالبه آن از مدعی علیه قسم می گیرد و اگر وی از قسم خوردن انکار نماید قاضی بنابر انکار آن، فیصله نموده مدعی به را برای مدعی ثابت می کند.^(۲) البته این حکم که در سطور بالا در رابطه به انکار نمودن از یمین بیان شد، از آن حدود و قصاص مستثنی اند، و همچنان در حکم نکول از یمین در مسئله قصاص اطراف، میان امام ابوحنیفه و صاحبین (رحمهم الله) اختلاف وجود دارد که تفصیل آن را در این مقاله کوتاه مناسب نمی دانم، اگر کسی تفصیل آن را می خواهد به کتب فقهی مراجعه نماید.

۲-۴-۲- انواع نکول از یمین

نکول از یمین بر دو نوع است:

اول: نکول حقیقی، آن است: مدعی علیه صراحتاً بگوید که من سوگند یاد نمی کنم، لذا در این صورت قاضی برایش می گوید: که من بر تو سه بار قسم را پیش می کنم اگر قسم یاد کردی برائت پیدا می کنی و اگر انکار کردی باز برخلاف تو فیصله خواهم نمود. دوم: نکول حکمی، آن است که: قاضی سه بار بر مدعی علیه قسم را پیش نماید و وی در هر سه بار سکوت را اختیار کند، در این صورت وی حکماً انکار کننده قرار داده می شود.^(۳)

۲-۵- سبب پنجم: قراین

یکی از اسباب اثبات حکم، قراین می باشد لذا در سطور آینده تفصیلاتی در باره قراین ذکر خواهد شد که کدام نوع قرینه حجت شمرده می شود:

۱- وهبة الزحيلي، الفقه الإسلامي وأدلته، دمشق - دار الفكر، ج ۷، ص ۷۰۲.

۲- همان، ج ۷، ص ۷۰۲.

۳- علي بن خليل الطرابلسي الحنفي، معين الحكام، بيروت - دار الفكر، ص ۹۷.

٤- الموسوعة الفقهية الكويتية، ج ٣٤، ص ٩٤.

۲-۵-۲-۱- قرینه به اعتبار مصدر و منبع

قرینه به اعتبار مصدر و منبع بر سه قسم است:

۲-۵-۲-۱-۱- قرینه نصی

قرینه‌ای که در نص قرآن کریم و حدیث وارد شده باشد.^(۱)

- مثال از قرآن کریم، این قول الله متعال می‌باشد که: ﴿قَالَ هِيَ رَزَوْتُ عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِّنْ قَبْلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِّنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾^(۲) ترجمه: گفت یوسف این زن درخواست مرا (از نفس من) که نفس خود را باز ندارم، و گواهی داد گواهی از کسان زن، اگر هست پیراهن یوسف دریده از پیش، پس زن راست گفته است و یوسف از دروغ‌گویان است، و اگر هست پیراهن او دریده از پس، پس زن دروغ گفته است و یوسف از راستگویان است.^(۳)

در این آیت مبارک، الله متعال پارگی پیراهن از طرف پشت حضرت یوسف (علیه‌السلام) را قرینه بر براءت و پاکی آن و کذب زن عزیز مصر، قراردادده است.

- مثال از حدیث مبارکه، این است که رسول الله (صلی الله علیه و سلم) می‌فرماید: «الْأَيُّمُ أَوَّلَىٰ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا، وَالْبُكَرُ تُشْتَأَمَرُ فِي نَفْسِهَا قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْبُكَرَ تَشْتَخِي أَنْ تَكَلَّمَنَّ، قَالَ: إِذْ تُحَا سَكُونَهَا»^(۴) ترجمه: زن بیوه اولی است به نفس خود از ولی‌اش، و دختر باکره در مورد نفسش امر (اجازه) گرفته شود. گفته شد: یا رسول الله (صلی الله علیه و سلم)، دختر باکره می‌شرمد که سخن بگوید. فرمود: اجازه او سکوت اوست.

در این حدیث مبارک، خاموشی و سکوت دختر باکره قرینه بر رضامندی وی قراردادده شده است.

۱- صالح بن غانم السدلان، القرائن و دورها في الإثبات في الشريعة الإسلامية، مكتبة الملك فهد، ۱۴۱۸ هـ، صص ۱۹-۲۲.

۲- سورة يوسف، آیه ۲۶-۲۷.

۳- دیوبندی، تفسیر کابلی، ج ۲، صص ۲۱۳-۲۱۴.

۴- محمد بن یزید ابن ماجه القزويني، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبدالباقي، دار إحياء الكتب العربية - فيصل عيسى البابي الحلبي، ج ۱، ص ۶۰۱، رقم ۱۸۷۰.

۲-۵-۲-۱-۲-قرینه فقهی

قرینه‌ای است که توسط فقهاء کرام استخراج شده و آن را به عنوان دلایل برای امور دیگر قرار داده‌اند و از آن در دعاوی استفاده کرده‌اند. این قرائن در تألیفات شان منصوص است و در واقع، ثمره اجتهاد آنها است.^(۱) مانند این که در نزد امام ابوحنیفه (رحمه الله تعالی) بیع مریض در مرض موت برای یکی از ورثه، موقوف بر اجازه دیگر ورثه است؛ زیرا که این قرینه‌ای است بر اضرار دیگر ورثه، البته اگر دیگر ورثه این بیع را جائز قرار دهند، باز درست است.^(۲)

۲-۵-۲-۱-۳-قرینه قضایی

قرینه‌ای است که قضات آن را از خلال قضایای مطرح شده در برابرشان و شرایط خاصی که آنها را احاطه کرده است استنباط می‌کنند، بدون آن که نصی از قرآن کریم، سنت نبوی یا کلام فقهاء سابق بر آن وجود داشته باشد.^(۳)

قسمی که در حدیث مبارک ذکر شده است: «كَانَتْ امْرَأَتَانِ مَعَهُمَا ابْنَتَاهُمَا، جَاءَ الذِّبُّ فَذَهَبَ بَابِنِ أَحَدَاهُمَا، فَقَالَتْ صَاحِبَتُهَا: إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكَ، وَقَالَتْ الْأُخْرَى: إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكَ، فَتَحَاكَمَا إِلَى دَاوُدَ، فَقَضَى بِهِ لِلْكُبْرَى، فَخَرَجَتَا عَلَى سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ فَأَخْبَرَتْهُ، فَقَالَ: اثْنُونِي بِالشَّيْئَيْنِ أَشَقَّهُ بَيْنَهُمَا، فَقَالَتِ الصُّغْرَى: لَا تَفْعَلْ يَرْحَمُكَ اللَّهُ، هُوَ ابْنُهَا، فَقَضَى بِهِ لِلصُّغْرَى»^(۴) ترجمه: دو زن بودند که هر کدام طفلی داشت، گرگی آمد و فرزند یکی از آنها را بُرد. یکی به دیگری گفت: فرزند تو را بُرده است. و دیگری گفت: فرزند تو را بُرده است. برای حکم نزد حضرت داود (علیه السلام) رفتند، حضرت داود (علیه السلام) طفل را به زن بزرگ‌تر قضاوت کرد. خارج شدند و به نزد سلیمان بن داود (علیه السلام) رفتند و به او (موضوع را) خبر دادند. حضرت سلیمان (علیه السلام) گفت: چاقویی بیاورید تا طفل را میان شان به دو نیم تقسیم کنم.

۱- سدلان، القرائن و دورها في الإثبات في الشريعة الإسلامية، ص ۲۱.

۲- محمد صالح باخیل، «القرائن: مفهومها وأنواعها والفرق بينها وبين ما يشبهها»، مجلة ابن خلدون للدراسات والأبحاث، المجلد الثالث، العدد الخامس، ۲۰۲۳/۵، ص ۳۵۰، سدلان، القرائن و دورها في الإثبات في الشريعة الإسلامية، ص ۲۱، ابن نجيم، البحر الرائق، ج ۶، ص ۷۵.

۳- سدلان، القرائن و دورها في الإثبات في الشريعة الإسلامية، ص ۲۲.

۴- محمد بن إسماعيل البخاري، صحيح البخاري، المحقق: مصطفى ديب، ط ۵، دمشق - دار ابن كثير، دار اليمامة، ۱۴۱۴ هـ، ج ۶، ص ۲۴۸۵، رقم ۶۳۸۷.

زن کوچک‌تر گفت: این کار را نکنید، الله (جل‌جلاله) شما را رحمت کند، این طفل او (زن بزرگ‌تر) است. حضرت سلیمان (علیه‌السلام) قضاوت کرد که طفل از زن کوچک‌تر است. در این قضیه شفقت مادری قرینه قرار گرفت، به این معنی که وقت که حضرت سلیمان (علیه‌السلام) می‌خواست که آنرا دو شق نماید، زن خورد بنابر شفقت بر طفل خویش، به دروغ اقرار نمود تا این که طفلش دو شق نشود و این را ترجیح داد که طفل به زن مقابل برسد ولی دو شق نشود، لذا بنابر همین سخن وی حضرت سلیمان (علیه‌السلام) دانست که زن خورد راستگو و زن کلان دروغگو است.^(۱)

۲-۵-۲-۲- قرینه به اعتبار قوت دلالت

قرینه به اعتبار قوت دلالت خویش بر دو قسم است:

۲-۵-۲-۲-۱- قرینه قاطعه

عبارت از قرینه‌ای است که در حد یقین برسد و این نوع قرینه یکی از اسباب حکم شرعی شمرده می‌شود، به‌طور مثال: یک شخص از خانه‌ای در حالت خوف و ترس بیرون شد که در دستش، چاقوی پُر از خون بوده و در تعقیب آن شخص دیگری فوراً در خانه داخل شد و دید که یک نفر در آنجا ذبح شده است، لذا در این صورت قاتل این شخص، همان شخص اولی است که از خانه با چاقو بیرون شد و در این موقع دیگر احتمالات دیده نمی‌شود که امکان دارد که مذبوح خودکشی کرده باشد.^(۲)

۲-۵-۲-۲-۲- قرینه ضعیفه

قرینه‌ای است که به اعتبار دلالت بر قضیه ضعیف باشد،^(۳) و این نوع قرینه به تنهایی حجت شده نمی‌تواند البته اگر دیگر قرائن با وی یکجا شود باز به حد قوت می‌رسد، مثال آن: بین زن و

۱- باخیل، «القرائن: مفهوماً وأنواعها والفرق بينها وبين ما يشبهها»، ص ۳۵۱.

۲- لجنة مكونة من عدة علماء وفقهاء في الخلافة العثمانية، مجلة الأحكام العدلية، كراتشي - کارخانه تجارت کتب، آرام باغ، ماده: ۱۷۴۱، ص ۳۵۳.

۳- باخیل، «القرائن: مفهوماً وأنواعها والفرق بينها وبين ما يشبهها»، ص ۳۵۲.

شوهر درباره اسباب و وسائل خانه اختلاف واقع شود، پس هر آنچه که مناسب زنان باشد، به زن فیصله کرده می‌شود و هر آنچه که مناسب مردان باشد، به شوهر فیصله کرده می‌شود.^(۱)

باوجود این که در این قاعده بعضی چیزهای که مناسب زنان باشد امکان دارد که در ملکیت مرد باشد و یا مناسب مردان باشد ولی در حقیقت در ملکیت زن باشد، از طریق ارث و یا هبه و غیره بدست آورده باشند، ولی این احتمال ضعیف است لذا به آن توجه کرده نمی‌شود.^(۲)

البته "قرینه قاطعه" به نزد احناف (رحمهم الله تعالی) حجت شمرده می‌شود و برای قضاء قاضی کافیت و از جمله اسباب اثبات احکام شرعی نیز شمرده می‌شود.^(۳)

۲-۶- سبب ششم: قسامه

یکی از اسباب اثبات حکم به نزد احناف (رحمهم الله تعالی) قسامه می‌باشد لذا در سطور آینده تفصیلاتی در باره قسامه ذکر خواهد شد که قسامه چیست؟ و در کدام موقع قابل استدلال می‌باشد؟

۲-۶-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی قسامه

در این بحث، معنای لغوی و اصطلاحی قسامه بیان می‌شود.

۲-۶-۱-۱- قسامه در لغت

قسامه در لغت به معنای "یمین" است قسمی که گفته می‌شود: «الجماعة الذين يقسمون أي: يخلفون على الشيء»^(۴) ترجمه: جماعتی که قسم می‌کنند یعنی: بر چیزی حلف یاد می‌کنند.

۲-۶-۱-۲- قسامه در اصطلاح

در اصطلاح علامه بابر تری (رحمه الله تعالی) قسامه را چنین تعریف نموده است: «هي أيمان يقسم بها أهل محلة أو دار وجد فيها قتيل به أثر يقول كل واحد منهم بالله ما قتلته ولا علمت له قاتلاً»^(۵) ترجمه: قسامه سوگندهای را گفته می‌شود که از اهل محله و یا (اهل) خانه‌ای گرفته می‌شود که در آن مقتولی

۱- السرخسی، المبسوط، ج ۵، ص ۲۱۳.

۲- سدلان، القرائن و دورها في الإثبات في الشريعة الإسلامية، ص ۲۴.

۳- مجلة الاحکام العدلیة، ص ۳۵۳.

۴- الزبیدی، تاج العروس، ماده: شهد، ج ۳۳، ص ۲۷۰.

۵- محمد بن محمد البابر تری، العنایه شرح الهدایه، بیروت - دارالفکر، ج ۱۰، ص ۳۷۳.

یافت شود که (بر جسمش) اثر (قتل) باشد، هریک از آن‌ها می‌گویند: به الله (جل جلاله) قسم که من آن‌را به قتل نرساندم و نه از قاتلش خبر دارم.

۲-۶-۲- در باب قسامه از مدعی قسم گرفته می‌شود و یا مدعی علیه؟

به نزد احناف (رحمهم الله تعالی) از مدعی‌علیهم قسم گرفته می‌شود و روش آن از این قرار است که: هنگامی که مقتولی در کدام محله‌ای پیدا شود که قاتل آن معلوم نباشد، پس در این صورت پنجاه تن از آن‌ها را مدعی انتخاب می‌کند که از آن‌ها قسم گرفته می‌شود، و اگر تعداد شان از پنجاه کمتر باشد، در این صورت قسم دوباره تکراراً از این‌ها گرفته می‌شود، لذا وقتی که ایشان سوگند یاد کردند، بر عاقله اهل محله دیت واجب می‌شود.

۲-۶-۳- شرائط قسامه

برای کسانی که در قسامه قسم یاد می‌کنند، شرط است که باید مرد، عاقل، بالغ و آزاد باشد لذا بر زن، دیوانه، طفل و غلام قسامه نیست؛ زیرا که قسامه بر کسانی است که صلاحیت کمک کردن را داشته باشند، و این افراد صلاحیت کمک کردن را ندارند، بلکه ایشان تابع و محتاج دیگران اند، و همچنان طفل و مجنون اهلیت گفتن قول صحیح را ندارند و یمین خود یک قول است. ولی اگر در خانه کد ام زن و غلام، مقتولی پیدا شود، باز در این صورت از ایشان قسامه گرفته می‌شود.^(۱)

۲-۶-۴- سبب قسامه

به نزد احناف (رحمهم الله تعالی)، سبب قسامه این است که مقتولی در یک محله پیدا شود که قاتل آن معلوم نباشد و بر آن علامت قتل، زخم، ضرب و غیره موجود باشد و اگر چنین چیزی نباشد باز قسامه جاری نمی‌شود.^(۲)

۱- ابن عابدین، رد المحتار، ج ۶، ص ۶۲۸، زیلعی، تبیین الحقائق، ج ۶، ص ۱۶۹.

۲- السرخسی، المبسوط، ج ۲۶، ص ۱۱۵.

۲-۷- سبب هفتم: علم قاضی

یکی از اسباب اثبات حکم در بعضی مواقع علم قاضی می باشد لذا در سطور آینده تفصیلاتی در باره علم قاضی ذکر خواهد شد که در کدام مواقع قاضی بنابر علم خویش فیصله کرده می تواند و در کدام مواقع نمی تواند؟

۲-۷-۱- تعریف علم قاضی

مراد از علم قاضی این است که برای قاضی در باره کدام حادثه ای علم حاصل شود، مانند این که از شخصی شنید که برای شخص دیگری به مال اقرار نمود، یا شنید وی خانمش را طلاق می داد، یا غلامش را آزاد می کرد، یا بر کسی تهمت می زد، یا شخصی را به قتل می رساند و غیره.^(۱)

۲-۷-۲- حکم قضاء قاضی بنابر علم خویش

در مورد حکم قضاوت قاضی بنابر علم خویش به طور کلی دو صورت ذیل دارد:

صورت اول: قضاء قاضی بر علم خویش در حدود خالصه الله تعالی: قضاء قاضی در این مورد به اتفاق فقهاء احناف (رحمهم الله تعالی) اعتبار ندارد، اما در غیر حدود خالصه الله، میان آنها اختلاف است.^(۲)

صورت دوم: قضاء قاضی بر علم خویش در سایر حقوق: قضاء قاضی در این مورد به دو صورت ذیل است:

الف: قضاء به علمی که در زمان و مکان قضاء برای قاضی حاصل شده باشد، به اتفاق فقهای احناف (رحمهم الله تعالی) اعتبار دارد.^(۳)

ب: در غیر از صورت فوق، در سایر صورتها میان فقهاء اختلاف وجود دارد که تفصیل آنرا در این مقاله مختصر و کوتاه مناسب نمی دانم.

۱- الکاسانی، بدائع الصنائع، ج ۷، ص ۶.

۲- الکاسانی، بدائع الصنائع، ج ۷، ص ۷.

۳- ابن عابدین، رد المحتار، ج ۵، صص ۴۳۸-۴۳۹. علی حیدر، درر الحکام، ج ۴، ص ۴۳۱.

نتیجه گیری

با توجه به آنچه تا اکنون بحث گردید، به نتایج ذیل می‌رسیم:

- ۱- سبب در لغت به معنای طریق به سوی چیزی، باب، یا جبل می‌باشد و در اصطلاح سبب عبارت از چیزی است که طریقه‌ای وصول به حکم مطلوب باشد، بدون این که وصول به خود آن صورت گیرد ولیکن طریق وصول به حکم می‌باشد.
- ۲- اثبات در لغت به معنای حجت و بینه می‌آید و در اصطلاح عبارت است از قائم نمودن دلیل در نزد قضاء به طریقه‌هایی که شریعت مقرر نموده است، بر حق یا حادثه‌ای که آثار شرعی بر آن مرتب می‌شود.
- ۳- اسباب حکم طبق قول راجح به نزد احناف (رحمهم الله تعالی) هفت دانه است و این اسباب عبارت اند از: (۱) شهادت، (۲) اقرار، (۳) یمین، (۴) نکول از یمین، (۵) قرینه قاطعه، (۶) قسامه، (۷) و علم قاضی.
- ۴- ارکان شهادت به نزد احناف (رحمهم الله تعالی) تنها لفظ اُشهد است؛ زیرا که تمام معانی لغوی در لفظ اُشهد موجود می‌شود. البته به نزد جمهور فقهاء ارکان شهادت پنج دانه است: (۱) شاهد، (۲) مشهودله، (۳) مشهودعلیه، (۴) مشهود به (۵) و صیغه.
- ۵- شرائط شهادت (۲۴) شرط است: (۳) شرط برای تحمل شهادت، (۲۱) شرط برای ادای شهادت که (۱۷) شرط مربوط به شاهد است، (۱۰) شرط آن عمومی، (۷) شرط آن خصوصی می‌باشد، (۳) شرط مربوط به نفس شهادت و (۱) شرط نیز مربوط به مکان شهادت است.
- ۶- از تتبع عبارات فقهاء کرام دانسته می‌شود: اموری که مردان عادتاً بر آن اطلاع حاصل کرده نمی‌توانند شهادت زنان به طور منفرد در آن باب معتبر است، مانند: بکارت، عیوب زنان، ولادت.

- ۷- قضاء با یک شاهد و یمین از نظر فقه احناف (رحمهم الله تعالی) درست نیست.
- ۸- رکن اقرار به نزد احناف (رحمهم الله تعالی) همان صیغه‌ای است که توسط آن اقرار ثابت می‌شود اعم از این که صیغه صراحتاً باشد و یا دلالتاً.
- ۹- به نزد احناف (رحمهم الله تعالی)، تغلیظ یمین به زمان مانند روز جمعه یا بعد از نماز عصر، و مکان مانند سوگند دادن در کعبه، نزد مقام ابراهیم و غیره جائز نیست.
- ۱۰- انکار از یمین هم یکی از اسباب اثبات حکم می باشد، یعنی در هنگام دعوی اگر مدعی بینه نداشته باشد قاضی بنابر مطالبه آن از مدعی علیه قسم می‌گیرد و اگر وی از قسم خوردن انکار نماید، قاضی بنابر انکار فیصله خواهد نمود. البته از حکم نکول فوق، حدود و قصاص مستثنی اند، و نیز حکم نکول از یمین در مسئله قصاص اطراف، بین فقهای احناف (رحمهم الله تعالی)، محل اختلاف است که برای تفصیل بیشتر باید به کتب معتبر فقهی مراجعه شود.
- ۱۱- قرینه در لغت علامتی است که دلالت بر چیزی مطلوب دارد. و در اصطلاح هر علامه ظاهری است که همراه با چیزی خفی مقارن می‌شود و بر آن دلالت می‌کند. قرینه به اعتبار مصدر و منبع بر سه قسم است: (۱) قرینه نصی، (۲) قرینه فقهی، (۳) قرینه قضایی. قرینه به اعتبار قوت دلالت بر دو قسم است: (۱) قرینه قاطعه، (۲) قرینه ضعیفه.
- ۱۲- قسامه سوگندهایی را گفته می‌شود که از اهل محله و یا (اهل) خانه‌ای گرفته می‌شود که در آن مقتولی یافت شود که (بر جسمش) اثر (قتل) باشد، هریک از آنها می‌گویند: به الله (جل جلاله) قسم که من آنرا به قتل نرساندم و نه از قاتلش خبر دارم.
- ۱۳- به نزد احناف (رحمهم الله تعالی)، از مدعی علیه قسم گرفته می‌شود و اگر تعداد شان از پنجاه کمتر باشد، در این صورت قسم دوباره تکراراً از این‌ها گرفته می‌شود، و بر عاقله اهل محله دیت واجب می‌شود. برای کسانی که قسم یاد می‌کنند، شرط است که باید مرد، عاقل، بالغ و آزاد باشند.

۱۴- مراد از علم قاضی این است که برای قاضی در باره کدام حادثه ای علم حاصل شود.

در مورد حکم قضاوت قاضی بنابر علم خویش به طور کلی دو صورت وجود دارد: یکی این که قضاء قاضی بر علم خویش در حدود خالصه الله تعالی باشد که به اتفاق فقهاء احناف (رحمهم الله تعالی) اعتبار ندارد، اما در غیر حدود خالصه الله تعالی، میان آنها اختلاف است.

دوم این که در سایر حقوق، قضاء قاضی بر علمی که در زمان و مکان قضاء برای وی حاصل شده باشد، به اتفاق فقهای احناف (رحمهم الله تعالی) اعتبار دارد. در غیر از این حالت، اختلاف وجود دارد که تفصیل آنرا در این مقاله مختصر و کوتاه مناسب نمی دانم.

منابع و مأخذ

قرآن كريم.

- ١- ابن عابدين: محمد أمين بن عمر، ردالمحتار على الدر المختار، ط٢، بيروت - دار الفكر، ١٤١٢هـ.
- ٢- ابن ماجه: محمد بن يزيد القزويني، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية - فيصل عيسى البابي الحلبي.
- ٣- ابن مفلح: إبراهيم بن محمد، المبدع شرح المقنع، الرياض - دار عالم الكتب، ١٤٢٣هـ.
- ٤- ابن منظور: محمد بن مكرم، لسان العرب، ط١، بيروت - دار صادر.
- ٥- ابن نجيم: زين الدين بن ابراهيم المصرى الحنفى، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، ط١، بيروت - دار الكتب العلمية، ١٤١٨هـ.
- ٦- البائرى: محمد بن محمد البائرى، العناية شرح الهداية، بيروت - دار الفكر.
- ٧- باخيل: محمد صالح عبدالله، «الفرائن: مفهومات وأنواعها والفرق بينها وبين ما يشبهها»، مجلة ابن خلدون للدراسات والأبحاث، المجلد الثالث، العدد الخامس، ٢٠٢٣/٥م.
- ٨- البخاري: محمد بن إسماعيل الجعفي، صحيح البخاري، المحقق: مصطفى ديب البغا، ط٥، دمشق - دار ابن كثير، دار البیامة، ١٤١٤هـ.
- ٩- البيهقي: أحمد بن الحسين، السنن الكبرى، ط١، حيدر آباد - مجلس دائرة المعارف النظامية الكائنة، ١٣٤٤هـ.
- ١٠- الترمذی: محمد بن عيسى، سنن الترمذي، تحقيق: أحمد محمد شاكر وآخرون، بيروت - دار إحياء التراث العربي.
- ١١- الجصاص: أبو بكر الرازي، شرح مختصر الطحاوى، ط١، دار البشائر الإسلامية، ١٤٣١هـ.
- ١٢- الحصكفى: محمد بن على الحنفى، الدر المختار شرح تنوير الابصار و جامع البحار، المحقق: عبد المنعم خليل ابراهيم، ط١، بيروت - دار الكتب العلمية، ١٤٢٣هـ.
- ١٣- ديوبندى: محمود الحسن، تفسير كابل، تهران - نشر احسان، ١٣٨٩ش.
- ١٤- الزبيدى: مرتضى محمد بن محمد، تاج العروس من جواهر القاموس، تحقيق: مجموعة من المحققين، كويت - دار الهداية، ١٣٨٥ - ١٤٢٢هـ.
- ١٥- الزحيلي: محمد مصطفى الزحيلي، وسائل الإثبات في الشريعة الإسلامية، ط١، بيروت - مكتبة دار البيان، ١٤٠٢هـ.

- ١٦- الزحيلي: وَهْبَةُ الزحيلي، الفقه الإسلامي وأدلته، سوربة - دمشق - دار الفكر.
- ١٧- الزيلعي: عثمان بن علي، تبين الحقائق شرح كنز الدقائق، ط١، بولاق، القاهرة - المطبعة الكبرى الأميرية، ١٣١٤هـ.
- ١٨- سدلان: صالح بن غانم، القرائن و دورها في الإثبات في الشريعة الإسلامية، مكتبة الملك فهد، ١٤١٨هـ.
- ١٩- السرخسي: محمد بن أحمد بن أبي سهل، أصول السرخسي، تحقيق: أبو الوفا الأفغاني، حيدر آباد - لجنة إحياء المعارف النعمانية.
- ٢٠- السرخسي: محمد بن أحمد، المبسوط، بيروت - دار المعرفة، ١٤١٤ هـ.
- ٢١- شيخى زاده: عبد الرحمن بن محمد، مجمع الأنهر في شرح ملتقى الأبحر، تحقيق تخريج آياته وأحاديثه: خليل عمران المنصور، بيروت - دارالكتب العلمية، ١٤١٩هـ.
- ٢٢- الطوري: محمد بن حسين الحنفى، تكملة البحر الرائق، ط٢، بيروت - دارالكتب العلمية.
- ٢٣- على حيدر: درر الحكام شرح مجله الاحكام، بيروت - دارعالم الكتب، ١٤٢٣هـ.
- ٢٤- الكاساني: علاء الدين بن مسعود، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، ط٢، بيروت - دارالكتب العلمية، ١٤٠٦هـ.
- ٢٥- لجنة مكونة من عدة علماء وفقهاء في الخلافة العثمانية، مجلة الأحكام العدلية، آرام باغ، كراتشي - كارخانه تجارت كتب.
- ٢٦- مجموعة من المؤلفين، موسوعة الفقهية الكويتية، الكويت - وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية، الطبعة: (من ١٤٠٤-١٤٢٧هـ).
- ٢٧- المسلم: مسلم بن الحجاج النيشابورى، الجامع الصحيح المسمى بصحيح مسلم، بيروت - دارالأفاق الجديدة.
- ٢٨- الميداني: عبدالغنى بن طالب، الباب في شرح الكتاب، تحقيق: محي الدين، بيروت - المكتبة العلمية.

د ماشوم حقوق د اسلامي شريعت په رڼا کې

﴿﴾ دکتور رحمت الله عظيمي

لنډيز

دا چې ماشومان د ټولنې د جوړښت لومړنۍ اساس تشکيلوي، نو اسلامي شريعت په لومړي سر کې مور او پلار باندې دا لازموي، چې د خپلو ماشومانو حقوق په پوره ډول سره اداء او ورته پوره پاملرنه وکړي هر مسلمان ځوان او پېغله کله چې غواړي په راتلونکې کې اولاد ولري، تر څو ټولنې ته سالم نسل وړاندې کړي نو لومړنۍ او اساسي کړنه دا ده چې د خپلو اولادنو لپاره غوره مور ولټوي، د غوره مېرمنې او مور شرايط او مواصفات رسول الله (ﷺ) واضح او روښانه کړي، چې دينداره وي مشفقه او مهربانه وي، چې په دې مقاله کې نوموړې روايت ځای په ځای شوی، که مور او پلار خپل مسئوليت ته متوجه نه وي نو داسې نسل به بيا ټولنې ته وړاندې کړي چې د مور، پلار او اسلامي امت د بربادۍ سبب به شي، په دوهم قدم کې د ماشوم حقوق له پېدايښت څخه وروسته دي؛ ماشوم ته شيدې ورکول، په غوږ کې ورته آذان کول، ښه نوم پرې ايښودل، عقيقه کول، په درېم قدم کې، کله چې ماشوم په خبرو باندې راشي هغه ته؛ عقيدوي، علمي او اخلاقي احکام او سالمه تربيه ورزده کول دي، همداراز د دوي له حقوقو څخه دا هم دي چې بيداره، احساس لرونکي او دنده پېژندونکي انسانان وروزل شي، په دې سره به مو کورنۍ ټولنه او هېواد ورځ تر بلې د پرمختگ او ترقي په لور روان وي او که د ټولنې ماشومان ویده، غافله، بې

پروا او منحرف وروزل شي، نو داسې ټولنه به له مختلفو ستونزو سره مخ وي تر دې پورې چې داسې ټولنه به تل د آزادۍ او خپلواکۍ څخه محرومه او د پردیو تر استعمار او غلامۍ لاندې به ژوند کوي. دا چې ولې ځینې والدین خپلو مسئولیتونو ته متوجه نه دي ځینې لاملونه شته چې راتلونکې نسل د انحراف په لومو کې بند پاته شي نو په همدې اساس مې دا موضوع انتخاب کړه چې په دې بحث کې مې د ماشومانو حقوق د مور او پلار مسئولیتونه د نبوي احادیثو او د دیني علماوو د اقوالو په رڼا کې بیان کړي، چې د ماشومانو د حقوقو پایلولو عمده او مهم لاملونه یې د اسلامي شریعت له احکامو څخه د والدینو نه پوهاوی دی، چې د حل غوره لاره یې اسلامي ارشاداتو باندې ځان پوه کول او د ژوند په هر اړخ کې یې عملي کول دي.

کلیدي کلمې: اسلامي شریعت، تربیه، حقوق او ماشوم.

سریزه

الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین و علی آله و اصحابه اجمعین.
وبعد: الله (ﷻ) انسان په ټولو مخلوقاتو کې اشرف المخلوقات پیدا کړی دی، ددې لپاره چې انسان په دې دنیا کې شرافتمن او د عزت نه ډک ژوند ولري په هر وخت او زمان کې یې خپل کتابونه او استازي رالېږلي تر څو انسانان د الهی احکامو او ارشاداتو سره سم خپل ژوند عیار کړي، که د ماشومانو په اړه موږ اسلامي تاریخ او د رسول الله (ﷺ) سیرت ته مراجعه وکړو نو وبه څورو چې رسول الله (ﷺ) له ماشومانو سره څومره مېنه کړي ده، ښه مثالونه یې حسن او حسین او انس رضي الله عنهم دي، د رسول الله (ﷺ) روزنه وه چې حسین رضي الله عنه په تاریخ کې داسې یوه کارنامه او اساس کینوده، چې تر قیامت پورې به اسلامي امت ته سر مشق وي، د رسول الله (ﷺ) روزنه او تربیه وه، چې ابن عباس رضي الله عنهما د رئیس المفسرین په نامه یادېږي، د رسول الله (ﷺ) سالمه روزنه وه چې ابن عمر رضي الله عنهما ستر محدث شو او داسې نور چې د اسلامي امت اتلان، دعوت کوونکي، علماء او سفیران شوه، چې په ډیر لږ وخت کې یې د الله په مرستې سره د جهالت او ناپوهۍ ټغر ټول او ډیر منحرف انسانان یې سمې لارې ته سوق کړه، که نن موږ هم د صدر اسلام د پلرونو، مېندو او مسئولینو په نقش قدم باندې روان شوو، نو ان شاء الله چې الله (ﷻ) به موږ ته هم داسې ماشومان او ځوانان راکړي، لکه څنگه یې چې د

صدر اسلام مسلمانانو ته ورکړي وه او يو ځل به بيا د نړۍ قيادت، سيادت او رهبري له مسلمانانو سره شې، مگر دا کار به هلته کېږي چې موږ په معنوي او مادي لحاظ سره ځان پياوړی او قوي کړو خپل ځان، ماشومان او ټولنه له انحراف څخه وساتو او کوښښ وکړو ترڅو د اسلامي شريعت له مزايوو څخه ځان خبر او خپل ژوند ورسره عيار کړو، ځکه اسلام يو کامل نظام دی، چې د بشريت ټولې غوښتنې پکې حل شوي، هېڅ د اسې يوه قضيه نشته چې په اسلام کې ورته حل لاره نه وي روښانه شوي، همدا رنگه د اسلامي امت محدثينو، د دې موضوع اړونده احاديث په خپلو کتابونو کې را نقل کړي لکه؛ امام بخاري، أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري، امام طبراني او امام بيهقي او نورو علماوود قدر وړ ليکنې کړي، دا چې نوموړې ليکنې اکثره په عربي ژبه باندې ليکل شوي زموږ عام خلک ورڅخه استفاده نه شي کولای، نو ما هم و غوښتل چې نوموړې موضوع د الله (ﷻ) په مرسته په پښتو ژبه وليکم تر څو د يو ځوان په حيث کوم ايماني او اخلاقي مسئوليت چې د خپلو ورونو او خويندو په وړاندې لرم هغه مې يو څه اداء کړی وي.

د څېړنې تگلاره

دا چې (د ماشومانو حقوق د اسلامي شريعت په رڼا کې) يوه علمي او کتابتوني موضوع ده او تر ډېره حده د قرآني اياتونو او نبوي احاديثو پورې تړلې ده، نو ځکه د څېړنې په کړنلاره کې پخوانيو کتابونو او موجوده اثارو ته کتنه شوې چې تر ډېره حده مو د ثقه او اعتادي سرچينو څخه استفاده کړې ده.

۱-د ماشوم پېژندنه

ماشوم چې په عربي ژبه کې ورته طفل د طا په کسري سره ويل کېږي، جمع يې اطفال راځي په اصطلاح کې عبارت له هغه غير مکلف انسان څخه دی، چې له پيداېښت څخه تر بلوغه پورې ورباندې د طفل او يا ماشوم اطلاق کېږي،^(۱) په همدې اړه په قرآن کریم کې الله (ﷻ) فرمايلي دي: ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا...﴾^(۲)

۱- مجمع اللغة العربية بالقاهرة، (إبراهيم مصطفى، أحمد الزيات، حامد عبد القادر، محمد النجار)، المعجم الوسيط، ج ۲،

ص ۵۶۰، الناشر: دار الدعوة، ترقیم الكتاب موافق للمطبوع.

۲- سورة النور، آیت ۵۹.

ژباړه: او کله چې ورسیدل واړه هلکان (اصیلان) ستاسي حد د (بلوغ) عقل ته پس اذن دي وغواړي (په ننوتلو کې) پرتاسو باندې.^(۱)

د طفل کلمه په هلک او نجلۍ د اوږو باندې اطلاق کېږي،^(۲) لکه څنگه چې الله (جل جلاله) فرمایلي دي: ﴿ثُمَّ خَرَّجُكُمْ طِفْلًا﴾.^(۳)

ژباړه: بیا را وباسو موږ تاسې (له گېډو د میندو ستاسې حال دا چې) طفل (وې).^(۴)

۲- د ماشوم حقوق

الله جل جلاله انسان اشرف المخلوقات پیداکړی، او هر یوه ته یې ځانگړي حقوق ورکړي چې ورته پاملرنه وشي دا چې زموږ موضوع دې مختصره مقاله کې پر مور او پلار باندې د ماشوم حقوق د اسلامي شریعت په رڼا کې خپرل شوي نو غواړم په لنډ ډول سره په لاندې برخه کې ورباندې بحث وکړم:

۲-۱- ماشوم ته د غوره او صالحې مور انتخاب

اسلامي شریعت ماشوم ته مخکې له پیدایښت څخه اهمیت او ارزښت ورکړی، کله چې یو نارینه کومې میرمنې ته خطبه کوي لومړی اصل یې دا دی، چې نوموړې نکاح به د دواړو په خوښه او رغبت سره ترسره کېږي، خو دلته یواځې رغبت نه؛ بلکې په راتلونکي کې د ښه او صالح نسل رامنځ ته کېدل دي، ځکه د شریک ژوند ثمره او میوه ښه او سالم ماشومان دي. په همدې اړه رسول الله (ﷺ) فرمایلي دي: «تَخَيَّرُوا لِنُطْفِكُمْ، وَانْكِحُوا الْأَكْثَاءَ...».^(۵) مفهوم: د خپلې نطفې یعنې (ماشوم) په خاطر سیال او هم کفه مېرمنه د نکاح لپاره انتخاب کړئ.

۱- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۳۳۶.

۲- المعجم الوسيط، ج ۲، ص ۵۶۰.

۳- سورة طه، آیت ۵۵.

۴- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۱۸۸.

۵- ابن ماجه أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، (۲۷۳هـ)، سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۶۳۳، الناشر: مكتبة أبي المعاطي، عدد الأجزاء ۵.

دا چې داسې مېرمن انتخاب شي، چې په ماشوم باندې مشفقه او مهربانه وي په همدې اړه رسول الله (ﷺ) فرمایلي دي: «تَرَوْجُوا الْوُدَّ الْوُلُودَ فَإِنِّي مُكَاثِّرُ بِكُمْ الْأُمَّمَ».^(۱)

مفهوم: هغه مېرمنې په نکاح کړئ چې مشفقه او ډېر اولاد راوړنکي وي، ځکه زه د امت په ډېروالي باندې افتخار کوم.

د ماشوم په خاطر د دینداره مېرمنې د انتخاب په اړه رسول الله (ﷺ) فرمایلي دي: «تَنكِحُ الْمَرْأَةَ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا وَلِحَسْبِهَا وَلِحِمَالِهَا وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدُكَ».^(۲)

مفهوم: یوه ښځه د څلورو مواصفتو په اساس په نکاح کېږي، مال داره، حسب او نسب داره، ښایسته او دینداره په دیندارې باندې ځان کامیابه کړه کڼې لاسونه دې په خاورو شه (یعنې که تاسو داسې ونه کړئ نو ستاسو په راتلونکي کې به یو غټ فساد واقع شي) په همدې اړه رسول الله (ﷺ) فرمایلي دي «إِذَا جَاءَكُمْ مِنْ تَرْضُونَ دِينَهُ وَخَلْقَهُ فَانكِحُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ».^(۳)

مفهوم: کله چې تاسو ته د نکاح په خاطر یو دینداره او اخلاقمند نارینه د خطبې لپاره راشي، نو نکاح ورسره وکړئ، که داسې ونه کړئ، نو د غټ فساد انتظار وباسئ.

۲-۲- د ماشوم ښه پالنه او غوره تغذیه ورکول

اسلامي شريعت ماشوم ته د مور په گېډه کې پاملرنه کړې ده هغه په ښه تغذیه او ساتنه کې یې مور او پلار ته لارښوونې کړې په همدې اساس یې د ماشوم سقطول حرام کړې مور ته یې په روژه کې د افطار رخصت ورکړی، پلار یې په نفقه ورکولو باندې د خپل وس مطابق مکلف کړی دی. لکه څنګه چې الله (ﷻ) فرمایلي دي: ﴿أَسْكِنُوهُمْ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُمْ لِنَصِيحتِهِمْ عَلَيْهِمْ وَإِنْ كُنْ أُولَاتٍ حَمْلٌ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾.^(۴)

- ۱- أبو داود سليمان بن الأشعث السجستاني، (۲۷۵هـ)، سنن أبي داود، ج ۲، ص ۲۲۰، الناشر: دار الفكر عدد الأجزاء، ۴-۲.
- ۲- أبو عبد الله محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة الجعفي البخاري، (۲۵۶هـ)، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه، ج ۷، ص ۷، الطبعة الأولى، ۱۴۲۲هـ، عدد الأجزاء، ۹، مصدر الكتاب، موقع الإسلام، ملاحظات بخصوص الكتاب.
- ۳- محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى، (۲۷۹هـ)، سنن ترمذي، ج ۳، ص ۳۸۷، الكتاب مشكول ومرقم آليا غير موافق للمطبوع.
- ۴- سورة الطلاق، آية ۶.

ژباړه: واوسوئ دا (ښځې طلاق کړی شوي) په هغه ځای کښې چې پکې اوسېږي تاسې (سم) له طاقت دتاسې (توانېږئ!) او مه کوئ اراده د ضرر تاسې د دغو (مطلقاتو) لره چې تنگوي به ځایونه او نفقې) په دوی باندې، او که چېرې وي دغه (ښځې) خاوندانې د بار گېډي (حاملانې بلارې) نو نفقه کوئ تاسې پر دوی باندې تر هغه پورې چې کېږدي دوی (حمل د گېډو) خپلو (زېږيدلو سره).^(۱)

د ماشوم له زېږېدنې وروسته په مور او پلار باندې د ماشوم اساسي حق، شېدې ورکول دي، چې اسلام پرې ټينگار کړی خو له بده مرغه زموږ په ټولنه کې دغو چارو او اسلامي لارښوونو ته پوره پاملرنه نده شوې، په نن عصر کې ښځې خپل ماشومان نورو ته د شېدو لپاره سپاري، چې له هماغه ماشومتوبه د مور او د دغه اولاد تر منځ د مينې، عاطفې، زوی والي او موروالي د اړيکو د کمزورۍ بنسټ اېښودل کېږي. ددې ماشوم او هغه ماشوم چې د مور په مېنه بخښونکې غېږه کې، د عاطفې د ځانگړي احساس او فکر په سيوري کې لوی او روزل کېږي ډير توپير لري.

زموږ په نني عصر کې په ځينو کورنيو کې سره له دې چې مور خپل ماشوم ته شېدې ورکولی شي، خو بيا هم د شېدو پر ځای شېدو ته ورته نور خواږه ورکوي چې دا هم د ماشوم په روزنه پوره اغېزه کوي او په راتلونکې کې د مور او پلار خيال او فکر نه ساتي، دا ځکه چې د هغه په رگونو کې د مور شېدې نه دي چلیدلي.

الله پاک دغه موضوع په قرآن کریم کې ذکر کړې ده: ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْعِمَ الرِّضَاعَةَ﴾.^(۲) ژباړه: او ميندې (مور) دې شېدې (يې) ورکوي اولاد خپل ته دوه کاله پوره دا (حکم) هغه چا لره دی چې اراده لري د دې چې پوره کړي (نېټه) د تي ورکولو.^(۳)

۱- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۱۴۶۱.

۲- سورة البقرة، آية ۲۳۳.

۳- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۱۹۰.

۲-۳ - د ماشوم په غوږونو کې آذان او اقامت ويل

د ماشوم له زېږېدو او پاکولو وروسته په نبي غوږ کې آذان او په كېنې غوږ کې يې اقامت ويل سنت دي، كله چې عبد الله بن زبير رضي الله عنها پيدا شو، رسول الله (ﷺ) يې په غوږونو كې آذان او اقامت ووايه. ^(۱)

همدارنگه له آذان او اقامت وروسته په كوم نېك سړي او يا ښځه باندي خرما وژووی او دكوچني له تالو سره يې ولگوې او بيا د خبر او برکت دوعا ورته وكړئ.

«عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُؤْتِي بِالصَّبِيَّانِ فَيَبْرِكُ عَلَيْهِمْ وَيُحَكِّمُهُمْ» ^(۲)

مفهوم: د عايشې رضي الله عنها څخه روايت دی: چې نبي صلی الله علیه وسلم ته به كوچنيان راوړل كېدل، هغه به ژول شوې خرماوي په خوله كې وركولې او بيا به يې د خبر او برکت دوعا ورته كوله.

رسول الله (ﷺ) موږ ته رانېودلي چې كله هم موږ ته الله پاك كوم ماشوم را ډالۍ كوي، په نبي غوږ كې ورته آذان وكړو، دا ځكه كوم ماشوم چې په دنيا كې تر هر څه وړاندې د حق غږ واوري د خپل نوي ژوند له لومړۍ ورځې به د الله بندگي پيل كړي.

آذان او اقامت محمدي صلی الله علیه وسلم سنت دي، چې ډير خلك ترې ناخبره دي او ښايي اولادونه يې ناسم وروزل شي او په خوله كې يې ناسم او نا اسلامي كلمات ځای پر ځای شي، ماشومتوب داسې مرحله ده كه له اوس نه يې اصلاح ونشي، په راتلونكې كې به داسې شيان ووايي چې هغه به د الله تعالى د خفگان لامل وگرځي، كه عقل او فكر يې اصلاح نشي ښايي داسي اندونه او نظرونه په خپل سر كې وگرځوي چې پري الله تعالى ناراضه كېږي.

۱- أبو القاسم سليمان بن أحمد الطبراني، (۳۶۰هـ)، المعجم الاوسط، ج ۹، ص ۱۰۱، الناشر: دار الحرمين - القاهرة، ۱۴۱۵هـ،

تحقيق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، عدد الأجزاء ۱۰.

۲- أبي الحسين مسلم بن الحجاج ابن مسلم القشيري النيشابوري، صحيح مسلم للنيشابوري، (۲۶۱هـ)، دار الفكر بيروت لبنان، ج ۶، ص ۱۷۴.

۲-۲- بنه نوم اېښودل

غوره نومونه هغه نومونه دي، چې په هغه کې د الله عزوجل د بنده گټې معنا موجوده وي؛ يا د انبياء عليهم السلا او صحابه کرامو رضي الله عنهم اجمعين او يا نورو غورو بندگانو نومونه وي لکه عبد الله، عبد الرحمن، عبد الخالق...

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايې: «إن أحب أسماكم إلي الله: عبد الله و عبد الرحمن».^(۱) مفهوم: يقينا الله ته ډير خوښ او غوره نومونه عبد الله، عبد الرحمن دي. دا چې رسول الله صلى الله عليه وسلم هغو نومونو ته چې پکې د عبدیت معنا پرته ده احب الاسماء ويلي نو معنايې دا ده، چې نورو نومونو کې هم فضيلت شته خو ډير غوره هغه نومونه دي چې پکې د عبدیت معنا پرته وي.

ځيني علماء کرام په دې نظر دي چې د عبد الله او عبد الرحمن نومونو فضيلت يواځې دهغو نومونو په نسبت دی چې په هغوی کې د عبد يا عبيد او عبدیت ذکر شوی وي اما په نسبت و ټولو نومونو ته نه دی نو ځکه د پيغمبر صلى الله عليه وسلم نوم محمد احمد او داسې نور ذکر شوي.

همدارنگه د پيغمبرانو نومونه اېښودل؛ ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم هم پخپل زوی باندې ابراهيم نوم اېښی وه په دې اړه امام احمد رحمه الله په خپل مسند کې داسې را نقل کړی، «عن أنس رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «وَلِدَ لِي اللَّيْلَةُ غُلَامٌ فَسَمَّيْتُهُ بِاسْمِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ»».^(۲) مفهوم: له انس رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: همدا شپه زما زوی پیدا شو نو ما د خپل پلار ابراهيم په نوم ونوماوه.

همدا راز رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «إِنَّكُمْ تَدْعُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسَاءَ آبَائِكُمْ، فَاحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ».^(۳)

مفهوم: يقينا تاسو د قيامت په ورځ په خپلو نومونو او د پلرونو په نومونو را بلل کېږي، نو خپل نومونه ښايسته کېږدئ.

۱- صحيح مسلم، ج ۲، ص ۲۱۳۲.

۲- مسند أحمد ط الرسالة، ۲۰-۳۱۶.

۳- أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني، سنن أبي داود، المحقق: شعيب الأرناؤوط - محمد كامل قره بللي، (دار الرسالة العالمية ط ۱، ۲۰۰۹)، باب تکره الأسماء القبيحة، ۳۰۳:۷، (۴۹۴۸).

همدا راز رسول الله صلى الله عليه وسلم امت مسلمه د نبو نومونو په ښودلو سره تشويق كړى او دا يې د ماشوم له اساسي حقوقو څخه بللي لكه روايت كې راځي:

«عن ابن عباس رضى الله عنها أنهم قالو: يا رسول الله قد علمنا ما حق الوالد على الولد فما حق الولد على الوالد؟ قال: «أن يحسن اسمه ويحسن أدبه».^(۱)

مفهوم: ابن عباس رضي الله عنهما فرمايلې دي چې صاحبو رضي الله عنهم له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه پوښتنه وكړه چې يقينا تاسو موږ ته د پلار حق په خپل اولاد باندې را وښوده، نو د اولاد حق په خپل پلار باندې څه شى دى؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: داچې شايسته نوم پرې كېږدې، غوره ادب او تربيه وركړي.

۵-۲- عقيقه كول

مستحب طريقه دا ده، چې په اوومه ورځ د ماشوم عقيقه، د سر د وېښتانو خريل او همدارنگه د هغه د پاره نوم وټاكل شي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: «كل غلام رهينة بعقيقته تُذبح عنه يوم سابعه، ويُسمى فيه ويُحلق رأسه».^(۲)

د درېو امامانو رحمهم الله په نزد مستحب طريقه دا ده چې په اوومه ورځ د ماشوم عقيقه، نوم ټاكل او د سر د وېښتانو خريل بايد تر سره شي.^(۳)

نوموړې روايت امام طبراني رحمه الله په لاندې سند او متن سره روايت كړى: «عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: «عَنِ الْغُلَامِ عَقِيقَتَانِ، وَعَنِ الْجَارِيَةِ عَقِيقَةٌ».^(۴)

۱- أبو بكر أحمد بن عمرو بن عبد الخالق بن خلاد بن عبيد الله العتكي البزار، مسند البزار المنشور باسم البحر الزخار، لمحقق: محفوظ الرحمن زين الله، المدينة المنورة: مكتبة العلوم والحكم، ط ۱، ۲۰۰۹، باب مسند أبي حمزة بن انس، ۱۷۶: ۱۵، ۸۵۴۰.

۲- سنن الترمذي، ج ۳، ص ۱۵۲۲ و سنن أبي داود، ج ۲، ص ۳۸۳۸.

۳- ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي، (۱۲۵۲هـ) رد المحتار على الدر المختار كتاب الاضحية، ج ۶، ص ۳۳۶.

۴- سليمان بن أحمد بن أيوب أبو القاسم الطبراني، (۳۶۰هـ)، المعجم الكبير للطبراني، الناشر: مكتبة العلوم والحكم، الموصل الطبعة الثانية، ج ۱۱، صص ۱۴۰۴ - ۱۹۸۳.

مفهوم: ابن عباس رضي الله عنهما روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي د هلك په پيدايښت دوه پسونه د نجلۍ په پيدايښت يو پسه حلال كړي، «وَعَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: عَقَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحَسَنِ بِشَاةً، وَقَالَ: يَا فَاطِمَةُ، اخْلِقِي رَأْسَهُ، وَتَصَدَّقِي بِرِزْقِهِ شَعْرَهُ فِضَّةً، قَالَ: فَوَزَنَتْهُ فَكَانَ وَزْنُهُ دِرْهَمًا أَوْ بَعْضَ دِرْهَمٍ»^(۱).

مفهوم: علي رضي الله عنه ويلي دي: كله چې رسول الله عليه وسلم د حسن رضي الله عنه عقيقه وكوله نو فاطمي رضي الله عنها ته يې و فرمايل: د سر وېښتان يې وخريه او د هغه په وزن سپين زر مساكينو ته صدقه كړه» كله يې چې وزن كړل يو درهم او يا د درهم يوه حصه شوه. نبي صلى الله عليه وسلم وېنا ده: چې په اوومه ورځ د ماشوم لپاره نوم وټاكئ، د هغه وېښتان وخريئ او د هغه له لوري عقيقه وكړئ.

۶-۲- د ماشومانو ترمنځ عدالت كول

په اسلام كې د اولاد تر منځ د عدالت او مساواتو ساتلو ډېر تأكيد شوی دی. او د رسول الله صلى الله عليه وسلم هم همدا هدايت دی، چې د اولادونو ترمنځ په ورکړه راکړه كې د ټولو سره په انصاف او برابري سلوك كول پكار دي داسې نه چې يو ښه پالل كېږي او بل محروم وي او د عدل تقاضا هم دا ده چې الله جل جلاله پرې راضي كېږي او بله داچې پدې كې حكمت او مصلحت دادی چې كه يو پالل كېږي او بل محروم وي، نو د هغوی ترمنځ به كينه او بغض منځ ته راشي، چې كينه او بغض نيكې له منځه وړي او بل هم دا چې كه له يو سره ښه سلوك او ښه پالنه يې كېږي او له بل سره هغه شی سلوك نه كېږي، نو په داسې كولو سره به خامخا د اولاد په زړه كې د خپل پلار پر وړاندې شكايت وشي، چې بلاخره پايلې به يې بدې وي لكه چې روايت كې راځي: «عَنْ الثَّوْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أُعْطِيَني أَبِي عَطِيَّةً، فَقَالَتْ عَمْرَةُ بِنْتُ رَوَاحَةَ: لَا أَرْضَى حَتَّى تُشْهَدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنِّي أُعْطِيتُ ابْنِي مِنْ عَمْرَةَ بِنْتِ رَوَاحَةَ عَطِيَّةً، فَأَمَرْتَنِي أَنْ أَشْهَدَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: أُعْطِيتُ سَائِرَ وَلَدِكَ مِثْلَ هَذَا؟ قَالَ: لَا قَالَ: «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ» قَالَ: فَرَجَعَ فَرَدَّ عَطِيَّتَهُ»^(۲).

۱- سنن الترمذي، ج ۳، ص ۱۵۱.

۲- صحيح بخاري، ج ۳، ص ۱۴۵۳.

صلى الله عليه وسلم ورته وويل: «يَا غُلَامُ، إِنِّي أَعْلَمُكَ كَلِمَاتٍ: احْفَظِ اللَّهَ يَحْفَظَكَ، احْفَظِ اللَّهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ، وَإِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ، وَإِذَا اسْتَعِذْتَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ، وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ، لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا يَشْيءٌ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ، وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ، لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا يَشْيءٌ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ، رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ، وَجَفَّتِ الصُّحُفُ»^(۱)

مفهوم: (اي خوانه دغه مسائل درته بيانوم او هغو ته بڼه پاملرنه وکړه: د الله جل جلاله د لارښوونو ساتنه وکړه هغه به ستا ساتنه وکړي. که چېرته ته د الله جل جلاله د لارښوونو ساتنه وکړي نو وبه مومي د خپل زيار او کونښن بدله، هر کله چې غوښتنه لري هغه يوازې له الله جل جلاله څخه وغواړه. هر کله دې چې کومک ته اړتيا وه هغه له الله جل جلاله څخه طمع وکړه؛ ځکه که ټول خلک لاس يو کړي او وغواړي چې تا ته ځکه ورسوي هغوي درته هېڅ څه هم نه شي رسولاي بغير له هغه څخه چې الله تعالی درته مقرر کړي وي. او که ټول سره يو شي او وغواړي چې تا ته تاوان ورسوي تاوان درته نه شي رسولاي بغير له هغه تاوان څخه چې الله تعالی درته مقرر کړي وي. قلمونه له لیکلو څخه وروسته پاتې دي او پاڼې وچې شوي دي.

۸-۲-د ماشومانو عبادتي روزنه

عبادت د اسلامي عقيدې ښکارندوي دی، که څه هم چې ماشومانو ته د بلوغ نه مخکې د عبادت څه مسئوليت نه دی متوجه مگر د عبادت د پاره د ماشومانو اماده کول ضرور دي، امام أبوحنيفه رحمه الله په خپل مسند کې يو روايت را نقل کړی، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «رُفِعَ الْقَلَمُ، عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَكْبُرَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيْقَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ»^(۲)

مفهوم: درې کسان مسئوليت لرونکي نه دي ماشوم تر څو چې د بلوغ دوري ته نه وي رسيدلی، ليونی تر څو روغتيا و نه مومي، بیده تر څو چې له خوبه نه وي وېښ شوی.

مگر د بلوغ د دوري نه مخکې بايد ماشومان د دين او شريعت له احکامو سره بلد شي او هڅه وشي چې په دې دوره کې هغوي په ښو کارونو ورته امر او له بدو کارونو څخه منع شي تر څو د تل لپاره ورسره عادت شي.

۱- أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل، ۲۴۱هـ، مسند أحمد مخرجا، ج ۴، ص ۴۰۹، الناشر: دار الحديث، القاهرة، الطبعة،

الأولى، ۱۴۱۶هـ - ۱۹۹۵، عدد الأجزاء، ۸، ترقیم الكتاب موافق للمطبوع.

۲- أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي، ۱۵۰هـ، مسند أبي حنيفة رواية الحسكي، كتاب الاحكام، تحقيق: عبد الرحمن حسن محمود، الناشر: الآداب - مصر.

د ماشومانو عادت کول په عبادت باندې له اوو کلنۍ شروع کېږي او د لس کلنۍ په سن کې باید تر یو څه تاکید لاندې ونیول شي. او په دې اړه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «مروا صبيانكم بالصلاة إذا بلغوا سبعا، واضربوهم عليها إذا بلغوا عشرة، وفرقوا بينهم في المضاجع».^(۱)

مفهوم: خپلو ماشومانو ته په اوه کلنۍ کې په لمانځه کولو امر وکړئ او که په لس کلنۍ کې لمونځ ترک کړي په هغوي بدني فشار راولئ او بستريې ورته جدا کړئ.

د ماشوم سرپرست باید د ماشوم د لمانځه او نورو مسئولیتونو د ادا کولو لازمه څارنه وکړي او په هیڅ ډول د هغه په روزنه او څارنه کې تنبلي و نه کړي؛ ځکه الله جل جلاله فرمایي: ﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى﴾.^(۲)

ژباړه: خپلي کورنۍ ته په لمانځه کولو امر وکړئ او ته پخپله هم په هغه کلک اوسه. موږ له تا نه د روزي پوښتنه نه کوو؛ بلکې موږ تا ته روزي درکوو او ښه پایله د تقوا لرونکو ده.^(۳)

۹-۲-د ماشوم اخلاقي تربیه

ښه آداب او اسلامي اخلاق په اصل کې د دینداري یوه برخه ده همدا شان نیک او ښه اخلاق د انساني طبیعت او عاداتو یوه برخه ده، همدارنګه د قرآني لارښونو او مسئولیتونو څخه ده.

دغه مهم اخلاق او اسلامي آداب عبارت دي له؛ رښتینولۍ، امانتداري، عدل، د ژبې عفت، د زړه پاکي له حسد او کینې نه او پرهیز له هغو کړنو نه چې د اخلاقو سره په ټکر کې دي. رسول الله صلی الله علیه وسلم اسلامي امت ته لارښوونه کړې چې له ماشومانو سره احترامانه چلند وشي او په ښه شان د هغوی تربیه وشي لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا».^(۴)

مفهوم: زموږ څخه نه دی هغه کس چې زموږ په ماشومانو رحم ونه لري او مشرانو ته مو احترام ونه لري.

۱- مسند أحمد ت شاكر، ج ۶، ص ۲۴۳.

۲- سورة طه، آية ۱۳۲.

۳- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۳۲۱.

۴- سنن ترمذي، ج ۳، ص ۳۸۵.

له نوموړي حديث څخه څرگندېږي چې له ماشومانو سره ښه چلند وشي په هغوی شفقت وشي. د ښو اخلاقو له برکته به انسان د عمر په اوږدو کې يوازې پاتې نه شي او لاس رسي به هغو ټولو فضايو ته ولري چې د ده شخصيت او دينداري لوړو پوړيو ته رسوي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: «مَنْ يُحْرِمْ الزُّفُقَ يُحْزَمِ الْحَيَرُ كُلُّهُ».^(۱)

مفهوم: چا کښې چې نرم خوي نه وه هغه د هر ډول خير او ښيگڼې نه محروم او بې برخي دی. همدارنگه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيُدْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ».^(۲) ژباړه: بيشکه چې مؤمن بنده دخپلو ښو اخلاقو په ذريعه د پرله پسې هميشه روژه نيونکي عبادت کونکي درجه حاصلولی شي.

۲-۱۰- د ماشوم بدني روزنه

روغتيا او سلامتيا د سالمې روزنې د پاره د انسان د بدني ځواکمنتيا دوه بنسټيزې پايې دي، ځکه سالم عقل په سالم بدن کې دی، او د ژوندانه د مسئوليتونو رفع کول بدني ځواکمنتيا ته اړتيا لري، سستي او ضعف د ډيرو مسئوليتونو د رفع کولو مانع ګرځي.

الله تعالی د ځواکمنتيا په خاطر هغوي په غوره ډول خلق کړي دي او فرمايلي يې دي: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾.^(۳)

ژباړه: په رښتيا چې انسان مو (د جسم او روح له نظره) په ښه ښه پيدا کړی.^(۴) او د اسلام ستر پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «المؤمن القوي خير وأحب إلى الله من المؤمن الضعيف وفي كل خير».^(۵)

مفهوم: قوي او غښتلی مؤمن د الله تعالی په نزد ډير محبوب دی نظر هغه ضعیف او ناتوانه ته خو بيا هم دواړو کې خير دی.

۱- صحيح مسلم، ج ۲، ص ۱۲۳.

۲- سنن ابی داود، ج ۳، ص ۱۴۲.

۳- سورة التين، آية ۴.

۴- کابلی تفسير، ج ۲، ص ۳۴۱.

۵- صحيح مسلم، ج ۴، ص ۲۰۵۲.

پورته مبارک حدیث شریف د قوي او غښتلتیا کلمه مطلق ذکر شوي چې دلته؛ هغه مؤمن چې جسا او فکرا قوي غوره والی لري نه یواځې جسمي قوت، بلکې له جسمي قوت سره باید قوي ایمان او قوي اسلامي مفکوره هم ولري که نه یواځې جسمي قوت کوم اعتبار الله جل جلاله ته نه لري ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم یومبارک حدیث کې فرمایلي دي: «ان الله لا ينظر الى صوركم ولا الى اموالكم ولكن ينظر الى قلوبكم واعمالكم»^(۱)

مفهوم: یقینا الله جل جلاله ستاسو صورتونو او مالونو ته نه ګوري، بلکې ستاسو زړونو او عملونو ته ګوري. له مبارک حدیث څخه ښکاره معلومیږي چې الله ته د ایمان غښتلتیا مهمه ده نه یواځې جسامي غښتلتیا.

۲-۱۱- ماشوم ته د نرم چلند عادت ورکول

پر مور او پلار د ماشومانو بل حق، له ماشومانو سره نرم او مهربانه چلند کول دي، دا مور او پلار دي چې باید خپل زامن پر ځان بسیا او ډاډه وروزي، چې د کمزورې عقیدې، او ضعیفه نفس لرونکي لوی نشي. په تربیه او روزنه کې ورسره نرمي وکړي تر څو هغوی هم عادت شي، ډیری مېنډې او پلرونه داسې دي چې خپل اولادونه سخت زړي روزي، چې په راتلونکې کې یې اولادونه کمزوري، بې جراته او بې ارادې رالویږي، له یاد کس څخه بیا په را تلونکې کې داسې یو شخص جوړیږي چې نه یې خبره خبره وي، نه یې اراده اراده وي او نه هم په ټولنه کې د کوم ځانګړي موقف او دریځ خاوند وي.

ځکه خو الله پاک خپل پیغمبر ته د مهربانه او نرم چلند سپارښتنه کړې: ﴿فَمَا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لِيَثَّ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ...﴾^(۲)

ژباړه: نو (یوازي) په سبب د رحمت د الله (چې پر تا شوی دی ای محمده! تل) نرمي کوي ته دوی ته او که وی ته (ای محمده!) بدخویه سخت زړی نو هرومرو (خامخا) به تار په تارشوي وو (اصحاب) له چاپېره ستا څخه.^(۳)

۱- مسند احمد، ج ۷، ص ۴۹۵.

۲- سورة آل عمران، آية ۱۵۹.

۳- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۳۸۸.

الله پاک همدغه راز فرمايي: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾.^(۱) ژباړه: او بېشکه ته د لوړو اخلاقو مرتبه لري.^(۲)

۱۲-۲- د ماشوم لپاره غوره ملګري پيدا کول

پر مور او پلار د اولادونو بل حق دادی، چې دوی ته غوره ملګري پيدا کړي، د منحرفو خلکو سره له ناستې ولاړې او له هغوی سره له ملګرتيا څخه يې راوکرځوي. الله جل جلاله فرمايلي دي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾.^(۳) مفهوم: ای مؤمنانو له الله څخه وویريږئ، او له رښتینو خلکو سره واوسئ. رسول الله صلی الله علیه وسلم په یو مبارک حدیث کې داسې فرمایلي دي: «الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ».^(۴) مفهوم: څوک چې له چا سره مینه لري، په هغې دنیا کې به ورسره یو ځای وي. په دې معنا که په دې دنیا کې نیک او ښه ملګري ولري او نیک کارونه وکړي، په هغې دنیا به له همدغو خلکو سره یو ځای پاڅیږي، د خبرې برعکس هم همداسې ده. ایا امکان لري چې یو صالح او نیک سړی دي له بدو او ناصالحو خلکو سره ناسته ولاړه او ملګرتیا ولري؟

دیني علماء او پوهان وايي: آیا له بدو او خرابو خلکو سره له ناستې ولاړي پرته داسي بل کوم څه هم وه چې د ابو طالب دنیا او آخرت یې ورخراښه کړي؟ د ابو طالب بد ملګري د دي باعث شول چې دی له الهي رحمت څخه محروم شو، نوموړې واقعه امام بخاري رحمه الله په خپل کتاب کې روایت کړې چې غواړم د بحث د ښه مستند کېدلو په خاطر نوموړی روایت دلته رانقل کړم: «لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ جَاءَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَجَدَ عِنْدَهُ أَبَا جَهْلَ بْنَ هِشَامٍ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي طَالِبٍ: " يَا عَمِّ، قُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، كَلِمَةً أَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ " فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ: يَا أَبَا طَالِبٍ أَتَزَعَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْزُضُهَا عَلَيْهِ، وَيُعَوِّذَانِ بِتِلْكَ الْمَقَالَةِ حَتَّى قَالَ أَبُو طَالِبٍ آخِرَ مَا كَلَّمَهُمْ: هُوَ عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَأَيُّ أَنْ

۱- سورة القلم، آية ۴.

۲- کابلی تفسیر، ج ۲، ص ۳۴۹.

۳- سورة التوبة، آية ۱۱۹.

۴- صحيح بخاري، ج ۸، ص ۳۹.

يَقُولُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَّا وَاللَّهِ لَا أَشْتَغِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أَتِهِ عَنْكَ» فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ: ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ...﴾^(۱)

مفهوم: کله چې ابو طالب د مرګ په مرض مريض شو او د ځنګندن حالت يې وه، رسول الله (ﷺ) ورته راغی، له ده سره يې ابوجهل بن هشام او عبد الله بن امیه بن مغیره ومونده، رسول الله (ﷺ) ابو طالب ته وويل؛ زما کاکا! ته (لا اله الا الله) ووايه چې زه يې الله جل جلاله ته دليل وړاندې کړم او ستا لپاره شاهدي ووايم، خو په دې وخت کې ابوجهل او امیه بن خلف ورته وويل، ابوطالبه! آیا ته د عبدالمطلب له دين څخه مخ اړوي يعني پرېرديې؟ رسول الله (ﷺ) دوامداره همدا کلمه ورته وړاندې کول خو ابوجهل او عبد الله بن امیه خپله خبره ورته تکراروله، تر دې چې آخره کې ابوطالب وويل دی د عبدالمطلب د دين پيروی دی، د (لا اله الا الله) له ويلو څخه يې انکار وکول، رسول الله (ﷺ) وفرمايل: تر هغه به درته له الله جل جلاله څخه مغفرت او بخښنه غواړم ترڅو چې نه يم منع شوی، تر دې چې د سورت توبي (۱۱۳) آيت نازل شو. رسول الله (ﷺ) غوښتل چې ابوطالب د الله جل جلاله له عذاب څخه ځان وژغوري او د قهار ذات په رحمت کې ور داخل نشي، مګر داسي ونه شو چې علت يې هم ناوړه او بد ملګري ول، دا د بد ملګري او بدې ملګرتيا پايله وه، چې ابو طالب يې د جهنم اور ته ورتيل واهه او د دنيا نه کافر او مشرک ولاړ.

همد راز سعدي صاحب د نبې ملګرتيا اړوند يو شايسته بيت لري
سگ اصحاب کھف چند روزي - بي نيکان گرفت آدم شد.

او د منحرفو ملګرو مثال کې يې د نوح عليه السلام زوی راوړې چې مشرکينو سره يوځای شو بالاخره غرق شو.

پسر نوح بابدان بنشست - خاندان نبوتش گم شد.^(۲)

۱- سورة التوبة، آية ۱۱۳.

۲- سعدي شیرازی، گلستان، ص ۴۳.

۱۳-۲- د ماشومانو بوخت ساتل

پر مور او پلار د اولادونو یو بل حق دادی، چې هغه تل بوخت وساتي او په فارغ وخت کې ورته کار پیدا کړي.

الله جل جلاله فرمایلي دي: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾.^(۱)

ژباړه: آیا تاسې انگېرلې وه چې موږ تاسې بابېزه پیدا کړي یاست او زموږ لورې ته ستاسې هیڅکله راگرځیدل نشته؟ نو لوړ او پورته دی الله، حقیقي باچا، له هغه پرته بل هیڅ کوم الله نشته، د عزتمن عرش څښتن دی.^(۲)

ډېر اولادونه له وزگارۍ سر ټکوي، هغوی د ښوونځیو په کلنیو رخصتیو کې وایي چې زموږ رخصتي ډېره اوږده ده او زه ډېر وخت لرم.

سبحان الله! چې مسلمانان یو نوڅنگه وزگار پاتې شو؟

چې زده کوونکي او د علم غوښتونکي یو نوڅنگه وزگار پاتې شو؟

آیا موږ د دغه ستر امت غړې نه یو چې تر اوسه مو وزگار وخت پیژندلی او ډک کړی مو نه دی؟

په داسې حال کې چې د مسئولیت دروند پټی زموږ پر اوږو بار دی، نو موږ څنگه وزگار یو؟

رسول الله (ﷺ) نه روایت دی، چې فرمایلي دي: «يَغْمَتَانِ مَغْمُوتٌ فِيهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصَّحَّةُ وَالْفَرَاغُ».^(۳)

ژباړه: ډیر خلک له دوو نعمتونو څخه ناخبره دي، یو روغتیا او بل وزگار وخت.

له کومې ورځې چې مو نسل وزگار شوی او وزگار وخت یې پیدا کړی دی، بې کاره ترې

جوړ شوي چې نه خپل مسئولیت او نه هم خپل رسالت پېژني او نه یې نورو ته رسوي.

۱- سورة المؤمنون، آية ۱۱۵-۱۱۶.

۲- کابلی تفسیر، ج ۱، ص ۳۸۹.

۳- صحیح بخاری، ج ۸، ص ۸۸.

۱۴-۲- د ماشوم د ذوق او خوښې نه ځان خبرول

پر مور او پلار د ماشوم يو بل مهم حق دا دی، چې دوی بايد د خپلو اولادونو له علاقمندي، شوق او ذوق څخه خبر وي، دوی بايد په دې هم پوه وي چې اولادونه يې کومې علمي څانگې او رشتې سره مينه لري، څه غواړي چې تر لاسه يې کړي؟ ميندې او پلرونه بايد په دغه برخه کې له خپلو اولادونو سره پوره مرسته وکړي او داسي لار ښونې ورته وکړي چې د دواړو جهانونو نيکبختي پکې تر لاسه کړي.

ای پلاره او مورې! خپل اولاد د خپلې خوښې خلاف د بلې کومې علمي او تخصصي څانگې په لوستلو مه مجبور وه، دغه راز کله چې مو ماشوم عاقل او بالغ شو خپل د خوښې کارونو په کولو باندې هغه مه مجبور وئ، البته دلته يوه خبره د يادولو وړ ده که چېرته دده کارونه د الله د نارضايي لامل ګرځي، بايد مخنيوی يې وشي.

دا د رسول الله (ﷺ) تګلاره هم وه، هغه به هر صحابي ته په کتو په يوه مناسب ځای کې هغه پر دندې ګماره، د بېلګې په ډول رسول الله (ﷺ) چې کله پوه شو حسان بن ثابت رضي الله عنه شاعر دی، نو هغه يې وهڅاوه او هر کله به يې چې د کفارو پر ضد شعرونه ويل رسول الله (ﷺ) به ورته وفرمايل: «أَفْهَمُ أَوْ هَاجِمٌ وَجَبِلُ مَعَكَ»^(۱).

ژباړه: هغوی وغنده، جبرئیل علیه السلام هم له تاسره دی.

همدا راز د ځينو نورو صحابوو په اړه يې فرمايلي دي: «عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرْحَمُ أُمَّتِي بِأُمِّي أَبُو بَكْرٍ، وَأَشَدُّهُمْ فِي دِينِ اللَّهِ عُمَرُ، وَأَشَدُّهُمْ حَيَاءً أَوْ أَصْدَقُهُمْ حَيَاءً عُثْمَانُ» شَكَ يُؤُسُّ «وَأَعْلَمُهُم بِالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَأَعْلَمُهُمْ بِمَا أُنْزِلَ اللَّهُ عَلَيَّ أَيُّ بْنُ كَعْبٍ، وَأَفْرَضُهُمْ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ»^(۲).

مفهوم: انس رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله (ﷺ) فرمايلي دي زما د امت مهربانه شخصيت ابوبکر صديق رضي الله عنه دی، د الله په دين باندې سخت ټينګار کوونکی عمر رضي الله عنه دی، ډير حياناګ پکې عثمان رضي الله تعالى عنه دی، (د حديث روايت کوونکی

۱- صحيح بخاری، ج ۴، ص ۱۱۲.

۲- سليمان بن داود بن الجارود الفارسي البصري الشهير بابي داود الطيالسي، ۲۰۴هـ، مسند أبي داود الطيالسي، ج ۳، ص ۵۶۷، طبعه مزیدة بفهارس للاحادیث النبویة الشریفة دار الحديث بیروت - لبنان، مصدر الكتاب: موقع یسوب.

يونس شک کړی چې رسول الله (ﷺ) وفرمايل: په حلالو او حرامو باندې ډير پوه معاذ بن جبل رضي الله عنه دی، په هغه څه باندې چې پر ما باندې نازل شوي ډير پوه ابی بن کعب رضي الله عنه دی، په ميراث باندې زید بن ثابت رضي الله عنه ښه پوهیږي او زما د امت امانتداره شخصیت ابو عبیده بن جراح رضي الله عنه دی.

دا هغه ځانگړنې دي چې بايد ورباندې ايمان راوړو او په خپل ژوند کې يې پلي کړو او زموږ اولادونه هم بايد په هغه صورت کې د خپلې خونبیا مسلک وټاکي چې هغه د الله د نارضايايې سبب نه وي. وصلي الله على نبينا محمد و على آله و صحبه وسلم.

موندني

- څرنگه چې ماشومان د ټولنې راتلونکی جوړوي نو څېړنې و ښودله چې مور او پلار بايد خپلو مسئوليتونو ته ډېره پاملرنه وکړي، ترڅو ټولنې ته غوره نسل وړاندې کړي تر څو د دنيا او آخرت له نېک مرغيو څخه برخمن شي.

- څېړنې و ښودله چې والدين مکلف دي چې د خپلو ماشومانو لپاره غوره نوم کېږدي، په غوږ کې ورته اذان او اقامه ووايي، عقيقه يې وکړي او دا چې ماشوم يې په راتلونکې کې سعادتمنده ژوند ولري هغوی ته غوره ايماني، اخلاقي، عبادتي، او بدني روزنه ورکړي، او د دي تر څنگ ورته غوره ملگري ولټوي، مصروفيت او شغل ورته پيدا کړي، دهغوی د ذوق او هغه څه چې دوی يې خوښوي ځانونه تري خبر کړي اوسمه لارښوونه ورته وکړي.

- څېړنې وښودله چې اسلامي شريعت د ماشومانو په اړه د ښه او سوکاله ژوند په اړه ځانگړي قوانين لري، چې ماشومان له هرې بدبختۍ څخه ژغوري.

پايله

د دي مقالې په ليکلو کې لاندې نتايجوته رسېږو، چې اسلامي شريعت د بشري ژوند ټولو اړخونو ته يو شامل نظام دی، د بشريت هره ستونزه يې په پوره دقت سره حل کړې او لار ښونې يې ورته کړي که مور او پلار نوموړې لارښونې په نظر کې ونيسي نو هيڅ کله به يې ماشومان د انحراف او گمراهۍ په لومو کې راگير نشي؛ بلکې د اسې انسانان به تري جوړ شي چې د هدايت بل مثالونه به وي او په ټولنه کې به بانظمه او مسئوليت پذيره انسانان وي او د خپل ايماني او اخلاقي مسئوليت په درلودلو سره به کونښن کوي تر څو په ټولنه کې د منحرفو خلکو مخنوی

وکړي چې په نتیجه کې داسې ټولنې د پرمختګ په لوري د حرکت په حال کې وي او که د اسلامي شريعت لارښوونو ته غوږ ونه نیسي نو په نتیجه کې داسې ماشومان به په تدریجي توګه د بدبختۍ په لوري سوق کېږي او د دنیاوي، اخروي ستونزو او ناخوالو سره مخامخ کېږي او په راتلونکې کې به د والدینو او ټولنې لپاره یو سر درد وي.

وړاندیزونه

۱- والدینو ته می دا توصیه ده، چې خپل ماشومان د الله (ﷻ) ستر انعام وګڼي او د هغه په پیدا کېدو خوشحاله شي چې الله (ﷻ) تاسو ته دخپل بنده د روزنې توفیق درکړی او دا وخت یې درکړی چه تاسي وروسته له ځانه دخپل دین دنېا ځای ناستې پرېږدې.

۲- دوهمه غوښتنه او توصیه می دا ده، چې ماشوم مو هېڅکله قتل او ضایع نه کړئ د مور په ګېله کې یا وروسته تر پیدا کېدو دناپوهۍ، بې احتیاطۍ، فقر او اقتصادي مشکلاتو له وجې چې دغه ډول عمل بدترین سخت زړپټوب دی قرآن کریم په دې اړه لارښوونه کوي: ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾.^(۱)

ژباړه: هغه کسان په بې اندازه زیان کې دي چا چې خپل اولاد په نا پوهۍ کې دخپل حماقت له امله وواژه^(۲)، همدارنګه بل ځای کې فرمایي: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا﴾.^(۳)

ژباړه: اوخپل اولاد د فقر اولوېږې له وېرې مه وژنئ، موږ به هغوی ته هم روزي ورکړو او تاسو به به یې هم درکړو، رښتیا هم دا چې د اولاد وژل ډېره لویه ګناه ده.^(۴)

۳- دکوچنیانو له ویړلو ځان په کلکه وساتئ د کوچنیوالي دا ویره تر پایه پورې په دماغ کې حاکمه وي او داسې کوچنیان دکومې سترې کارنامې د سرته رسولو وړنه پاتې کېږي.

۴- دکوچنیانو له رټلو په هغوی له ظلم ځان وساتې، او تل له اولاد سره مېنه شفقت او نرمي کوی.

۱- سورة الأنعام، آية ۱۴۰.

۲- کابلی تفسیر، ص ۱۹۸.

۳- سورة الإسراء، آية ۳۱.

۴- کابلی تفسیر، ص ۲۹۸.

- ۵- خپلو ماشومانو سره داسې برخورد وکړئ چې تاسو ورته غوره نمونه او قدوه وگرځئ.
- ۶- خپل ماشومان دداسې مسلک په زده کولو چې شوق او علاقه یې نه لري مه مجبوروئ.
- ۷- ماشومان دالله (ﷻ) نعمت و گڼئ او شکرانه د هغوی په شه تربیه کولو سره اداء کړئ.
- ۸- د اسلامي امارت د مربوطه ادارو څخه مو غوښتنه داده چې د ماشومانو د حقوقو اړونده ځینې سمینارونه، کنفراسونه برابر کړي همداراز د حج، اوقاف وزارت څخه، امر بالمعروف او نهی عن المنکر او د دعوت او ارشاد له مسئولینو څخه مو غوښتنه ده چې د مساجدو او منبرونو له طریقه همدا راز د رسنیو له لاري د ماشومانو د حقوقو په اړه معلومات شریک کړي.

ماخذونه:

قرآن كريم

- ١- أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي (١٥٠هـ)، مسند أبي حنيفة رواية الحصكفي، كتاب الاحكام، تحقيق، عبد الرحمن حسن محمود، الناشر، الآداب - مصر و مطبعة مصطفى البابي الحلبي - مصر، الكتاب مرقم آليا غير موافق للمطبوع، بترقيم الشاملة آليا.
- ٢- ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي (١٤١٢هـ - ١٩٩٢م)، رد المحتار على الدر المختار، بيروت، دار الفكر.
- ٣- ابو الحسين احمد بن فارس (١٣٩٩هـ - ١٩٩٧م)، معجم مقاييس اللغة، لبنان، دار الفكر.
- ٤- الشيباني (١٤١٦هـ)، مسند احمد بن حنبل، القاهرة، دار الحديث.
- ٥- الترمذي (٢٧٩هـ)، محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك، سنن ترمذي، شركة مكتبة مسند احمد، دار الحديث - القاهرة.
- ٦- النشابوري، ابو الحسين مسلم بن الحجاج ابن مسلم القشيري، (١٣٤٧هـ)، صحيح مسلم، القاهرة، دار الجيل بيروت، دار الأفاق الجديدة، بيروت.
- ٧- البخاري، محمد بن اسمعيل (١٤٢٢هـ)، صحيح البخاري، بيروت، دار ابن كثير.
- ٨- البستي، محمد بن حبان (١٤١٤هـ) صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان، بيروت، مؤسسة الرسالة.
- ٩- السجستاني (١٤٣٠هـ - ٢٠٠٩م)، سنن أبي داود، بيروت، المكتبة العصرية.
- ١٠- الطبراني، أبو القاسم سليمان بن أحمد (١٤٢٧هـ)، المعجم الكبير، الموصل، مكتبة العلوم والحكم
- ١١- الطبراني أبو القاسم سليمان بن أحمد (٣٦٠هـ)، المعجم الاوسط، الناشر، دار الحرمين - القاهرة، ١٤١٥، تحقيق، طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني عدد الأجزاء، ١٠.
- ١٢- الطيالسي، سليمان بن داود بن الجارود الفارسي البصري (٢٠٤هـ)، مسند أبي داود الطيالسي، طبعة مزيدة بفهارس للاحاديث النبوية الشريفة دار الحديث بيروت - لبنان، مصدر الكتاب: موقع يعسوب
- ١٣- القزويني (١٤٣٠هـ)، سنن ابن ماجه، ت الأرئووط، بيروت، دار الرسالة العالمية.

- ۱۴- مجمع اللغة العربية بالقاهرة، إبراهيم مصطفى، أحمد الزيات، حامد عبد القادر، محمد النجار)، المعجم الوسيط، الناشر: دار الدعوة.
- ۱۵- كابلې تفسير، الشيخ الهند مولانا محمود حسن ديوبندی او علامه شبیر احمد عثمانی، مترجم پښتو، د افغانستان د سترو علماوو ټولگه، (۱۴۱۴هـ)، الناشر: ملک فهد.

د اسلامي همکارۍ د سازمان له یوه هیأت سره د عدلیې وزارت محترم وزیر صاحب کتنه

د عدلیې وزارت - وزارت عدلیه

د افغانستان اسلامي امارت د عدلیې وزارت سرپرست ښاغلي شیخ الحدیث مولوي صاحب عبدالحکیم شرعي د ذوالقعدې د میاشتې په ۲۲ نېټه د سه شنبې په ورځ د اسلامي فقهې د بین المللي اکاډمۍ د عمومي سرمنشي داکتر کوتوب مصطفی سانو په مشرۍ د اسلامي همکارۍ د سازمان د غړو هیوادونو د عالمانو په ګډون له یوه هیأت سره د دې وزارت په مقر کې وکتل او خبرې یې ورسره وکړې.

دغه هیأت د اسلامي همکارۍ د سازمان په استازیتوب افغانستان ته راغلی وو چې د اسلامي امارت له مقاماتو او عالمانو سره په دین کې د حجاب او د نجونو د زدکړې په ګډون د ډیرو مهمو موضوعاتو په باره کې خبرې وکړي.

دغه هیأت لومړی د اسلامي همکارۍ د سازمان په باره کې د عدلیې وزیر ته معلومات ورکړل. دغه راز د هغې سولې له امله چې په افغانستان کې تأمین شوې ده خوښي څرګنده کړه او په دغه هیواد کې یې د ثبات د دوام هیله وکړه.

په دې کتنه کې د نجونو د تعلیم او د حجاب د رعایتولو په باره کې خبرې وشوې. د عدلیې وزیر د افغانستان اقتصادي وضعیت او ستونزو باره چې معلومات ورکړل او د اسلامي عالمانو هیأت ته یې ډاډ ورکړ چې د افغانستان اسلامي امارت د اسلامي شریعت په چوکاټ کې د ټولو مسئولیتونو سرته رسولو او پلي کولو پلوی دی.

د عدلی وزیر ټینگار وکړ چې د اقتصادي ستونزو په اساس زیات کارونه ځنډېدلی دي. هغه زیاته کړه که چیرې د افغانستان اسلامي امارت په رسمیت وپېژندل شي زیاتره اوسنۍ ستونزې حل کېږي او افغانستان به په بیلابیلو برخو کې پرمختګ وکړي. دغه راز هغه وویل چې د اسلامي هیوادونو له پاره هیڅ عذر شتون نه لري چې اسلامي امارت په رسمیت و نه پېژني. په پای کې د اسلامي عالمانو هیأت ژمنه وکړه چې خپل دولت ته په افغانستان کې د تأمین شوي سولې او امنیت ډاډ ورکوي او له هغوی څخه به وغواړي چې له اسلامي امارت سره دوستانه اړیکې ټینګې کړي.

د عدلیې وزارت سرپرست ښاغلي شیخ الحدیث مولوي عبدالحکیم شرعي د عدلیې وزارت او خیریه بنسټونو ترمنځ د مشورتي او همغږۍ په ناسته کې د دغو بنسټونو په واسطې د اساسي او بنسټیزو کارونو د ترسره کولو په اړتیا ټینگار وکړ.

خیریه بنسټونو سره د عدلیې وزارت مشورتي او همغږۍ ناسته د رجب المرجب د میاشتې په ۲۹ نېټه د عدلیې وزارت د سرپرست ښاغلي شیخ الحدیث مولوي عبدالحکیم شرعي، د یاد وزارت د مسلکي معین شیخ الحدیث مولوي عبدالکریم حیدر او نورو مسئولینو او د هېواد په کچه د خیریه بنسټونو د مسوولینو په حضور سره د عدلیې وزارت په مقر کې جوړه شوه.

په یاده ناسته کې د عدلیې وزارت سرپرست وویل چې د خیریه بنسټونو د راپور له مخې، څه باندې ۱،۵ میلیارده افغانۍ د یادو بنسټونو له لارې د ټولنې له بې وزلو وگړو سره د مرستې رسونې په برخه کې لگول شوي دي؛ خو په دې برخه کې پام وړ بدلون نه دی راغلی.

نوموړي د خیریه بنسټونو له مسئولینو څخه وغوښتل، چې د یوې اتحادیې په جوړولو او بشپړې همغږۍ سره د اساسي کارونو لکه د روغتون، ښوونځي، مدرسې او د نورو خدماتي نهادونو جوړولو لپاره زمینه رامنځته کړي. د نوموړي په وینا، په دې صورت کې د خلکو لپاره کاري زمینه برابري او بې وزلي او ناداري به راکمه شي.

د عدلیې وزارت سرپرست له خیریه بنسټونو څخه وغوښتل چې خلکو ته د مرستې رسونې په برخه کې صادق و اوسي او خیانت و نه کړي، د مرستو له جریان څخه د ویلپوگانو په خپرولو سره د مستحقینو عزت او انساني کرامت تر پښو لاندې نه کړي او خپل نیتونه خالص کړي.

په ياده ناسته کې د عدليې وزارت مسلکي معين، شيخ الحديث مولوي عبدالکريم حيدر هم وينا وکړه او د يادې ناستې موخه يې د خيريه بنسټونو له مسئولينو سره پېژندگلوي او د بنسټونو په کارونو کې د نيمگړتياو لري کول ئي ياده کړه. نوموړي وويل چې مرسته او تعاون د هر مسلمان ديني او شرعي مسئوليت دی او خيريه بنسټونه چې دغه مرستې اړمنو ته رسوي، ډېر لوی مسئوليت لري. نوموړي زياته کړه چې له اړمنو سره د خيريه بنسټونو له خوا ترسره شوې مرستې د قدر وړ دي او ورته مهال ځينې نيمگړتياوې وجود لري چې بايد لري شي. د نوموړي په وينا د مرستې رسولو بهير لازياتې پياوړتيا او څارنې ته اړتيا لري ترڅو ډاډ ترلاسه شي چې مرستې اړمنو ته رسېږي. همداراز نوموړی د خيريه بنسټونو لپاره د هر اړخيزې کړنلارې د بشپړېدو خبر ورکړ ويې ويل چې دغه کړنلاره به د يادو خيريه بنسټونو مسئولينو ته په لاسرسۍ کې ورکړل شي.

په ياده ناسته کې د دوو خيريه بنسټونو رئيسانو احسان الله احساني او جاوید ابراهيمي د ټولو يادو خيريه بنسټونو په استازيتوب خبرې وکړې او د يادې ناستې د هرکلي ترڅنگ يې، د خيريه بنسټونو ترمنځ د همغږۍ ټينگښت لپاره مهمه وگڼله. دوی زياته کړه چې ياد بنسټونه د بې وزلې کمولو او د اړمنو هېوادوالو د اقتصادي اوضاع د ښه کولو په برخه کې ځانونه مسئول گڼي او په دې برخه کې به لا زياتې هلې ځلې وکړي.

دغه راز هغوی د خيريه بنسټونو يو لړ کاري ستونزې له دې جملې، له ادارو سره د همغږۍ، د مرستو د لېږد، د جواز اخيستو د تضمين او نور موارد د عدليې وزارت له مسئولينو سره شريک کړل او د ياد وزارت مسئولينو هم د هغو د حل په برخه کې ډاډ ورکړ.

د ناستې په پای کې د عدليې وزارت د انسجام لوی رئيس مولوي حافظ عبدالصمد عمري په دغه وزارت کې د ثبت شوو خيريه بنسټونو د فعاليتونو راپور وړاندې کړ.

محترم شیخ الحدیث مولوی عبدالحکیم شرعی، سرپرست وزارت عدلیه انتقاد تعدادی از کشورها مبنی بر موجودیت خلای قانون در افغانستان را در سخنرانی خویش در مراسم دستاربندی فارغان دوره کلان از مدرسة العدالة این وزارت بی اساس خواند.

مراسم دستاربندی و فراغت از دوره کلان حدیث روز شنبه، ۲۰ رمضان با حضور شیخ الحدیث مولوی عبدالحکیم شرعی، وزیر عدلیه، مولوی عبدالکریم حیدر، معین مسلکی، مولوی عبدالغنی فایق، معین مالی و اداری و رؤسای مرکزی این وزارت، فارغان دوره کلان و کارمندان وزارت در مقر این وزارت برگزار شد.

در این مراسم، محترم شیخ الحدیث مولوی عبدالحکیم شرعی، وزیر عدلیه، پیرامون موضوع صحبت نموده و فراغت فاضلان از دوره حدیث را به آنان تبریک گفته و برای آنان دعای موفقیت‌های بیشتر و خدمت در راه اسلام را نمود. همچنین وی در مراسم مذکور راجع به امام بخاری (رحمه الله تعالی) و کتاب بخاری شریف (اصح الکتب بعد کتاب الله) صحبت نموده و افزود که در کتاب مذکور تمام احادیثی وجود دارد که وسیله کامیابی دنیا و آخرت برای مسلمانان شده می‌تواند.

او درباره انتقادات برخی افراد و کشورها مبنی بر این که در افغانستان قانون اساسی وجود ندارد و این خلای قانون را به وجود آورده، گفت که کتاب الله (قرآن کریم)، احادیث رسول الله (صلی الله علیه وسلم) و در مسایل اجتهادی فقه حنفی قانون اساسی ما است. او افزود که در ۵ شماره جریده رسمی که اخیراً منتشر شده، قوانین بخش‌های مختلف و فرامین امیرالمؤمنین حفظه الله تعالی چاپ شده است و در سلسله تخریج تمامی قوانین منابع آن نیز ذکر شده است.

همچنان وی بر استرداد زمین های غصب شده تاکید نموده و افزود که در این زمینه قومیت، ملیت و زبان مطرح نیست و قانون بالایی همه یکسان تطبیق می شود. وی گفت که یک تعداد اشخاصی که زمین های امارتی را غصب نموده اند، خود را غاصب نمی پندارند و تطبیق قانون را برای خود بی احترامی می دانند.

همچنان شیخ الحدیث مولوی رکن الدین عتیق، معاون ریاست عمومی قانون گذاری نیز در این مراسم در باره موضوع صحبت نموده و به فاضلان تاکید کرد که با تکمیل این دوره مرتبه بزرگی را به دست آورده اند، و فعلاً آن ها در اصلاح جامعه و از بین بردن فساد مکلف اند. شیخ الحدیث مولوی عبدالکریم حیدر، معین مسلکی وزارت عدلیه در این مراسم درباره کتاب صحیح البخاری معلومات ارایه کرده و ختم بخاری شریف را انجام داد. از این دوره حدیث شریف که از طرف ریاست دعوت و ارشاد وزارت عدلیه از ماه شوال سال ۱۴۴۴ آغاز و الی رمضان ۱۴۴۵ ادامه داشت، ۶ تن از فاضلان فارغ گردیدند.

د اسلامي امارت عدلیې وزیر محترم شیخ الحدیث مولوي عبدالحکیم شرعي د ترکیبې هیواد د مذهبي چارو ریاست د مرستیال، سلیم ارگون په رهبرۍ د یاد هیواد د علماوو له یو پلاوي سره وکتل او خبرې ورسره وکړې. په دې هیئت کې د یاد هیواد د دیني سازمانونو رئیسان او د پوهنتونونو ښوونکي شامل دي چې افغانستان ته یې سفر کړی. په دې کتنه کې چې د صفرا مظفر د میاشتي په ۱۸ نېټه د پنجشنبې په ورځ د عدلیې وزارت په مقر کې ترسره شوه، د عدلیې وزیر یاد هیئت ته د ښه راغلاست ویلو ترڅنګ، افغانستان او ترکیه د دیني او مذهبي مشترکاتو لرونکي دوه هیوادونه وبلل. نوموړي زیاته کړه چې حنفي مذهب د دواړو هیوادونو له مشترکاتو څخه دی چې له سیاست څخه نیولې تر اقتصاد، د بشر حقونو او د حکومتولۍ نظام ټولې برخې پکښې شاملې دي.

دغه راز د اسلامي امارت، عدلیې وزیر په یاد هیواد کې د افغانستان له ولس سره د ترکیبې هیواد له هرکلي او همکارۍ قدرداني وکړه او زیاته یې کړه چې د ژوند د هغو آسانتیاو له کبله چې په ترکیبې هیواد کې برابر دي، افغانان لیوالتیا لري چې هلته ژوند وکړي.

نوموړي په افغانستان کې د قانون جوړونې او په هیواد کې د عدالت پلي کولو په اړه هم خبرې وکړې او ټینګار یې وکړ چې د افغانستان ټول قوانین د الله له کتاب، د رسول الله له سنتو او د حنفي فقهې له معتبرو سرچینو څخه تخریج کېږي او زیاته یې کړه چې د عدلیې وزارت په دې برخه کې په جدي توګه کار کوي.

له بلې خوا په دې کتنه کې د ترکیبې هیواد د علماوو د پلاوي رئیس او غړو وویل چې د افغانستان او ترکیبې اړیکې له سلو کالو څخه زیاته مخینه لري او دواړه هیوادونه په بېلابېلو برخو کې

همکاري لري. هغه وويل چې افغانستان او ترکيه دوه اسلامي هېوادونه دي چې کولای شي د يوبل له تجربو څخه ګټه پورته کړي.

هغوی وويل چې د عدليې وزارت دنده ستونزمنه ده ځکه چې د عدالت پلي کول آسانه کار نه دی او ډېر وګړي په تمه دي چې عدالت پلي شي او ټينګار يې وکړ چې د نظام او اقتصاد له پياوړتيا سره عدالت په سمه توګه تطبيق کېږي.

دغه راز د ترکيې هېواد علماوو وويل چې د ترکيې هېواد په افغانستان کې له اړوندو بنسټونو سره په حقوقي او د عدالت په ټولو برخو کې د همکاريو او تجربو شريکولو لپاره چمتو دی او د اسلامي امارت له تجربو څخه به هم ګټه پورته کړي

این دیدار روز چهارشنبه، ۲۲ ربیع الاول در مقر وزارت عدلیه صورت گرفت و محترم وزیر عدلیه در آن با اشاره به تفاهم نامه امضا شده میان این وزارت و شورای مهاجرین ناروی در زمینه مساعدت های حقوقی، تاکید کرد که مؤسسات همکار باید فعالیت های شان را مطابق تفاهم نامه و اصول امارت اسلامی به پیش ببرند.

از طرفی هم رئیس دفتر شورای مهاجران ناروی برای افغانستان گفت که این دفتر فعالیت‌هایش در بخش مساعدت‌های حقوقی در مرکز و ولایات را با هماهنگی وزارت عدلیه و ریاست‌های ولایتی، وزارت عدلیه ادامه می‌دهد.

د اسلامي امارت د عدليې وزير، محترم شيخ الحديث مولوي عبدالحكيم شرعي د اسلامي همکاريو د سازمان سفير او په افغانستان کې د ياد سازمان رئيس، ډاکټر محمد سعيد آل عياش او د هغه له مل پلاوي سره وکتل او خبرې ورسره وکړې.

دا کتنه د ربيع الاول د مياشتې په ۲۹ نېټه، د چهارشنبې په ورځ د عدليې وزارت په مقر کې ترسره شوه او د تقنيني سندونو د پراوونو تېرولو د څرنگوالي، د امر بالمعروف او نهی عن المنکر قانون، د شريعت لارښوونو د تطبيق او د يو لړ نورو موضوعاتو په اړه پکښې بحث او خبرې وشوې.

محترم مولوي عبدالحكيم شرعي د تقنيني سندونو د پراوونو تېرولو په تړاو د اسلامي همکاريو د سازمان محترم سفير ته معلومات وړاندې کړل ويې ويل چې، تقنيني سندونو د اړوندو ادارو لخوا تسويد کېږي او د عدليې وزارت ياد شوي سندونه تدقيق او له فقهي سرچينو څخه تخریج کوي.

نوموړي د امر بالمعروف او نهی عن المنکر قانون چې په دې وروستيو کې د عاليقدر اميرالمؤمنين حفظه الله تعالى له لوري توشېح شوی، د هغه شرعي سرچينو او د ياد قانون د پلي کېدو څرنگوالي په اړه هم د اسلامي همکاريو د سازمان محترم سفير ته معلومات ورکړل.

محترم محمد سعيد آل عياش اسلامي قوانين د اسلامي ټولنې له اړتياو څخه وبلل او له افغانستان سره يې د ياد سازمان د همکاريو د دوام ډاډ ورکړ.

وزیر محترم عدلیه با سفیر ترکیه در افغانستان دیدار کرد

محترم شیخ الحدیث مولوی عبدالحکیم شرعی، وزیر عدلیه امارت اسلامی با آقای جنگ اونال، سفیر کشور ترکیه در افغانستان و هیئت همراهش دیدار کرده و دو طرف بر ضرورت تقویت همکاری‌ها میان دو کشور اسلامی تأکید کردند.

در این دیدار که روز یکشنبه، ۱۸ رجب المرجب در مقر وزارت عدلیه صورت گرفت، معاون اداره امور دینی ترکیه (دیانت) و رئیس روابط خارجی اداره حج و اوقاف آن کشور نیز حضور داشتند.

وزیر عدلیه امارت اسلامی در این دیدار ضمن خوش آمد گویی به هیئت مذکور، افغانستان و ترکیه را دو کشور اسلامی با مشترکات دینی و فرهنگی خواند. او از همکاری ترکیه در بخش‌های مختلف با افغانستان قدردانی کرده و تأکید کرد که نیاز است همکاری‌ها میان امارت اسلامی و ترکیه بیشتر شود.

او همچنین گفت که امارت اسلامی متعهد به گسترش روابط خارجی خود با تمام کشورها به ویژه کشورهای اسلامی طبق اصول و ضوابط است.

از طرفی هم آقای جنگ اونال، سفیر ترکیه در کابل تأکید کرد که ترکیه و افغانستان کشورهای با هم برادر اند و کشورش متعهد است که در زمینه‌های مختلف با امارت اسلامی همکاری نماید.

وی افزود که رئیس جمهور ترکیه پیشرفت‌ها در افغانستان را به صورت مداوم تعقیب می‌کند و هدایت داده تا روابط با امارت اسلامی هرچه بیشتر تقویت شود.

د افغانستان اسلامي امارت د عدليې وزير، محترم شيخ الحديث مولوي عبدالحكيم شرعي د هېواد د سياسي مسايلو له يو شمېر شنونکو سره وکتل او د بېلابېلو موضوعاتو په اړه يې له هغوی سره خبرې وکړې.

په دې کتنه کې چې د پنجشنبې په ورځ، د رجب المرجب د مياشتې په ۸ نېټه د عدليې وزارت په مقر کې ترسره شوه، د عدليې وزير د نظام د پياوړتيا په موخه د خلکو او مسؤولينو پر هڅو ټينگار وکړ او په دې هکله يې د سياسي مسايلو د شنونکو او کارپوهانو رول مهم وباله.

په دې کتنه کې د هېواد سياسي شنونکو په بېلابېلو برخو کې د اسلامي امارت کړنې وستايلې او زياته يې کړه چې له نظام سره به همکار واوسي. دغه راز هغوی د ځمکو له غصب څخه مخنيوی اړين وباله او په دې هکله يې د ځمکو له غصب څخه د مخنيوي کمېسيون د فعاليتونو قدرداني وکړه. په دې کتنه کې سياسي کارپوهانو او شنونکو د تقنيني سندونو د مراحلو تېرولو په تړاو هم معلومات وغوښتل او د عدليې وزير په دې اړه هغوی ته لازم معلومات وړاندې کړل چې په يادو معلوماتو سره د سياسي کارپوهانو قناعت حاصل شو.

وزارت عدلیه امارت اسلامی افغانستان سمینار یک روزه تحت عنوان «تسوید، تخریج و ساختار مسوده اسناد تقنینی» را برای مسئولین و کارمندان بخش‌های تقنینی ۴۱ اداره امارتی برگزار کرد.

این سمینار روز دوشنبه، ۱۹ رجب المرجب در مقر وزارت عدلیه برگزار شد و محترم شیخ الحدیث مولوی عبدالحکیم شرعی، وزیر عدلیه امارت اسلامی در افتتاحیه آن سخنرانی کرد. او طی سخنانش هدف از این برنامه را رفع موانع و مشکلات بر سر راه قانون‌گذاری عنوان کرد و افزود که ادارات امارتی باید مسوده قوانین را طبق فرمان شماره (۹) عالیقدر امیرالمؤمنین حفظه الله تعالی تسوید کنند و برای طی مراحل به وزارت عدلیه بفرستند.

وی گفت که مشکلات در این عرصه باید بررسی و حل شود چون حفظ نظام و پیش برد امور اداری به قوانین و دیگر اسناد تقنینی نیاز جدی دارد. وزیر عدلیه از اشتراک کنندگان و نمایندگان ادارات امارتی خواست که به تسوید قوانین توجه خاص داشته باشند و طرح‌ها باید طبق هدایت امیرالمؤمنین حفظه الله تعالی باشد تا بعد از طی مراحل از جانب وی توشیح گردد.

وی افزود که به منظور ارایه خدمات بهتر به مردم و پیش برد امور، قانون‌گذاری باید تسریع و تقویت شود. او افزود که وظیفه ما قناعت دادن به جهان نه بلکه حاکم ساختن شریعت اسلامی است.

در این برنامه محترم مفتی فضل هادی صاحب زاده، رئیس عمومی امور قانون‌گذاری و تحقیقات علمی - حقوقی وزارت عدلیه و محترم محمد ادیس برمک، رئیس مطالعه، تشریح و

آموزش قوانین ریاست مذکور نیز حضور داشته و صحبت کردند. رئیس عمومی امور قانون‌گذاری گفت که روند قانون‌گذاری در کشور با حاکمیت امارت اسلامی شاهد تغییرات مثبت و گسترده بوده و اکنون همه قوانین توسط علماء و متخصصین تسوید و از منابع فقهی تخریج می‌شود. در این سمینار مفهوم و مصداق اسناد تقنینی، مراحل تسوید آن و منابع و روش تخریج اسناد مذکور برای بیش از ۲۰۰ تن از مسئولین و کارمندان بخش‌های تقنینی وزارت‌ها و ادارات امارتی آموزش داده شد. اشتراک‌کنندگان سمینار هم با قدردانی از برگزاری این سمینار، خواهان برگزاری چنین برنامه‌ها در آینده نیز گردیدند.

د اسلامي امارت د عدلي وزارت، محترم شيخ الحديث مولوي عبدالحكيم شرعي د روژې د مياشتې په ۶مه نېټه د پنجشنبې په ورځ (بناء الجسور بين المذاهب الإسلامية) په نړيوال کنفرانس کې چې د سعودي عربستان د مکې معظمې په ښار کې ترسره شو، د رسمي بلنې په اساس ځېدون او وينا وکړه. په دغه کنفرانس کې د افغانستان اسلامي امارت د عدلي وزارت وزير بشپړه وينا په لاندې ډول ده.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيد المرسلين و على آله و اصحابه اجمعين.
قال الله تعالى (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ...) سورة الحجارة آية (١٠).
وقال الله تعالى (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَادْكُرُوا اللَّهَ عَلَيْهِمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ فُلُوكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا...) سورة آل عمران (١٠٣). أما بعد:

في البداية أتقدم بتحية الإسلام الخالدة إلى مقام معالي الأمين العام لرابطة العالم الإسلامي ورئيس هيئة علماء المسلمين الدكتور محمد بن عبد الكريم العيسى وإلى أصحاب الفضيلة العلماء وأصحاب المعالي والسعادة - الضيوف الكرام الموجودين في قاعة المؤتمر -
فالسalam عليكم ورحمة الله وبركاته.

يُشرفني أن أكون حاضراً في هذا التجمع المبارك الذي شارك فيه علماء الأمة الإسلامية البارزين وكبار المسؤولين فيها، ويشرفني أن أكون مدعواً وحاضراً هنا نيابة عن بلدي أفغانستان بصفتي وزيراً للعدل في إمارة أفغانستان الإسلامية.

أنتهز هذه الفرصة وأتقدم بالشكر الجزيل إلى مقام خادم الحرمين الشريفين الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود - ملك المملكة العربية السعودية - حفظه الله ورعاه - وولى العهد ورئيس مجلس الوزراء صاحب السمو الأمير/ محمد بن سلمان على توجيههم لتنظيم هذا التجمع المبارك في المكان المبارك وفي الشهر المبارك، ودعوة علماء وشخصيات علمية عظيمة من العالم الإسلامي للمشاركة في هذا المؤتمر العظيم.

كما أتقدم بفائق التقدير إلى رابطة العالم الإسلامي على دعوتها الكريمة لي للمشاركة في هذا المؤتمر المبارك، وهو دليل على حرصها على التواصل والتعاون لما فيه خير الأمة الإسلامية. كما أثمنُ جهود الأمين العام لرابطة العالم الإسلامي ورئيس هيئة علماء المسلمين معالي الشيخ الدكتور محمد بن عبد الكريم العيسى، في تعزيز الحوار والتفاهم بين المسلمين والعالم أجمع.

نحن على يقين بأن عقد مثل هذه المؤتمرات الدينية تحت مظلة رابطة العالم الإسلامي، خدمة عظيمة للأمة الإسلامية، بل وللإنسانية جمعاء، وهي مبادرة جلية وابتكار عظيم من لدن قادة وعلماء هذه البلاد المباركة، ونرجو أن يحقق هذا المؤتمر نتائج فعالة ومؤثرة في خلق و إيجاد جو من الوحدة والتفاهم بين الدول الإسلامية وأتباع المذاهب الفقهية. نسأل الله تعالى أن يوفق قادة المملكة وعلماءها الكرام لبذل المزيد من الجهود الخيرة في خدمة الدين والوطن الإسلامي الكبير.

أيها الإخوة الكرام

بالتبابة عن إمارة أفغانستان الإسلامية، أود أن أوجه هذه الرسالة عبر منصة هذا المؤتمر أننا نسعى بشكل عام وصادق إلى إقامة علاقات طيبة مع كافة دول العالم، وخاصة الدول الإسلامية، ونحن نعتقد أن حكومة المملكة العربية السعودية قادرة على التعاون الكامل مع إمارة أفغانستان الإسلامية في تعزيز العلاقات مع العالم.

أيها الإخوة الأعزاء!

على الرغم من أن المذهب الفقهي السائد في أفغانستان هو مذهب الإمام أبي حنيفة رحمه الله، لكننا نعتقد أن التفاهم والتعاون بين أئمة وعلماء المذاهب الإسلامية أمر ضروري وحيوي لتحقيق

الأهداف المشتركة، وخاصةً في القضايا الكبرى التي تتطلب وحدة الرأي الشرعى، ولذلك فإننا نحترم أئمة وعلماء وأتباع كافة المذاهب الإسلامية في أفغانستان.

أيها الإخوة :

أقدم اليكم جميعاً تحيات سيدى امير المؤمنين الشيخ المولوى هبة الله اخندزاده حفظه الله و رعاه، و بخصوص قضية فلسطين هو يقول حفظه الله تعالى: لم نؤد مسؤوليتنا تجاه قضية فلسطين، فالقضية الفلسطينية هى قضية مشتركة، و قضية الامة الاسلامية جمعاء.

ايها العلماء، ايها الحكماء، ايها الفضلاء، انتم خيار الامة، و انتم زبدة الامة الاسلامية، اقول لكم: اقسم بالله العظيم، و اقسم بالله الواحد الاحد الفرد الصمد، الذى لم يلد و لم يولد، و لم يكن له كفوا احد. و انه لقسم عظيم، ما اديننا الحق الواجب علينا فى قضية فلسطين ايا ما كان. فلذا نعتذر الى الله الواحد القهار، و نعتذر الى رسول الله النبى المختار، ثم نعتذر فثم نعتذر الى شعب فلسطين.

وفى الختام أقدم لكم جميعاً أعلى مراتب الاحترام وأتمنى لكم المزيد من التوفيق فى المهام المفوضة إليكم.

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته

أخوكم فى الله

الشيخ عبد الحكيم الشرعى

وزير العدل فى إمارة أفغانستان الإسلامية

وزارت عدلیہ امارت اسلامی گزارش دستاوردهای یک ساله خود را در برنامه «تشریح دستاوردهای یک ساله ادارات امارتی» در مرکز اطلاعات و رسانه‌های حکومت ارایه کرد که بر بنیاد این گزارش، طی یک سال گذشته ۱۰۱ سند تقنینی از سوی این وزارت تسوید و تدقیق شده است.

این برنامه یکشنبه، ۲۹ محرم الحرام با حضور شیخ الحدیث مولوی عبدالکریم حیدر، معین مسلکی وزارت عدلیہ، مولوی سیدحبیب الحبیب، رئیس مالی و اداری، مولوی احسان‌الله وثیق، رئیس عمومی قضایای امارت، مفتی رحمت‌الله حلیم، رئیس امورکارکنان و سایر مسئولان این وزارت و رسانه‌ها و خبرنگاران برگزار شد.

معین مسلکی وزارت عدلیہ در سخنانش در این برنامه گفت که هر مسئول و امیر در رابطه به چگونگی حکومت‌داری بر مردم، مورد پرسش قرار می‌گیرد و مصداق آن، نشست امروز است که هر اداره از فعالیت خود به گونه شفاف و مستند به ملت حساب می‌دهد.

در ادامه، مولوی سیدحبیب الحبیب، رئیس مالی و اداری وزارت عدلیہ گزارش فعالیت‌ها و دستاوردهای این وزارت را ارایه کرد و گفت که وزارت عدلیہ در سال گذشته ۱۰۱ عنوان سند تقنینی را تسوید و تدقیق کرده که از این میان نود و پنج ۹۵ سند تقنینی مورد تخریج فقهی قرار گرفته است. او همچنین گفت که این وزارت یکصد و هشتاد و چهار ۱۸۴ مشوره حقوقی و قانونی

به ادارات امارتی ارایه کرده و پیرامون پینجا و نو ۵۹ تفاهم نامه و توافق نامه ابراز نظر قانونی کرده است.

وی اضافه کرد که در بخش دفاع از داریی های امارتی و عامه، هفت ۷ هزار و نوصد بیست و هشت ۹۲۸ قضیه ملکیت و دارایی منقول و غیر منقول از سوی این وزارت حل و فصل شده و از آن دفاع صورت گرفته که در نتیجه آن بیست و سه ۲۳ در بند حویلی، بیست و پنج ۲۵ باب دوکان، دو ۲ باب بلند منزل، یک باب کلینیک و دو ۲ دربند سرای، بیش از یک میلیارد افغانی و دو صد سی و چهار ۲۳۴ هزار دالر امریکایی از سوی محاکم به نفع امارت اسلامی فیصله شده است.

رئیس مالی و اداری وزارت عدلیه در بخشی دیگر از گزارش گفت که وزارت عدلیه طی سال گذشته جوازنامه های یک هزار پنجصد و نود ۱۵۹۰ وکیل مدافع را ثبت و تجدید کرده و نیز به دوصد و شست ۲۶۰ شکایت وکلای مدافع و موکلین آنها رسیدگی کرده است. در این مدت به دوصد و بیست ۲۲۰ اتحادیه و بنیاد خیریه و سه ۳ هزار ششصد و هفتاد و دو ۶۷۲ رهنمای معاملات نیز جواز صادر شده و بیش از چهارصد ۴۰۰ بنیاد خیریه و اتحادیه و پنج ۵ هزار و سه صد و بیست دو ۳۲۲ رهنمای معاملات مورد نظارت و ارزیابی قرار گرفته است.

ارایه آگاهی های حقوقی برای بیش از یکصد و ده ۱۱۰ هزار تن، ارایه مساعدت های حقوقی رایگان برای یک هزار و نوصد ۱۹۰۰ تن، مشوره دهی حقوقی برای یک هزار و هشت صد و سی ۱۸۳۰ و برائت حاصل نمودن پنجصد و هفتاد و هفت ۵۷۷ تن مظنون بی بضاعت بر اثر حکم محکمه که وزارت عدلیه از آنها دفاع کرده بود، از فعالیت های عمده دیگر وزارت عدلیه در سال ۱۴۰۲ است که از سوی مسئولان این وزارت به آن اشاره صورت گرفت.

در اخیر این برنامه مسئولان وزارت عدلیه به پرسش های خبرنگاران در رابطه به قوانین و دفاع از دارایی های عامه پاسخ های لازم را ارایه کردند.

وزارت عدلیه امارت اسلامی سومین نشست مشورتی و هماهنگی را با بنیادهای خیریه به منظور شریک ساختن مشکلات کاری بنیادهای مذکور و جستجوی راه حل برای آن، در مقر این وزارت برگزار کرد.

این نشست یکشنبه، ۳ ذوالقعدة با حضور معین مسلکی وزاری عدلیه، رییس عمومی انسجام و دیگر مسوولان این وزارت و مسوولان بنیادهای خیریه سراسر کشور در مقر وزارت عدلیه برگزار شد.

معین مسلکی وزارت عدلیه در این نشست گفت که بنیادهای خیریه از طبقه فقیر افغانستان نمایندگی می کنند و کارشان نهایت مهم است. او تاکید کرد که رسیدگی به مشکلات و فراهم کردن زمینه کمک رسانی برای بنیادهای خیریه وظیفه وزارت عدلیه است و این وزارت تلاش می کند تا در حد توان خود مشکلات موجود را حل کند.

او افزود که وزارت عدلیه مشکلات و چالش هایی که در برابر کار بنیادهای خیریه قرار دارد را با ادارات مربوطه امارتی در جلسات متعدد شریک ساخته تا در قسمت حل آن اقدامات لازم انجام شود. او همچنین گفت که وزارت عدلیه برای منظم ساختن بیشتر کار بنیادهای خیریه تلاش می کند و برنامه هایی را روی دست دارد.

معین مسلکی وزارت عدلیه در بخش دیگر سخنانش گفت که موضوع گداها و معتادین از مشکلات عمده کشور است که جان مردم، صحت مردم و عزت مردم را تهدید می کند و امارت اسلامی در این بخش توجه جدی دارد. او اضافه کرد که قانون جمع آوری گداها از سوی

امیرالمومنین حفظه الله تعالى توشیح شده و چند اداره به رهبری معینیت مبارزه با مواد مخدر وزارت امور داخله، مسوولیت رسیدگی به این موضوع را دارند.

وی گفت که وزارت عدلیه موظف است در این رابطه طریق بنیادهای خیریه ثبت شده در این وزارت همکاری کند. او از مسوولان و نمایندگان بنیادهای خیریه خواست هرچه زودتر معلومات خود را در رابطه به چگونگی همکاری در این موضوع، با وزارت عدلیه شریک سازند. در این نشست مولوی حافظ عبدالصمد عمری، رییس عمومی انسجام وزارت عدلیه نیز صحبت کرد و بر شفافیت در کار بنیادهای خیریه تاکید کرد. او از این بنیادها که گزارشهای شان را به صورت منظم با این وزارت شریک سازند.

از طرفی هم، مسئولین و نمایندگان بنیادهای خیریه فعال در ولایات مختلف کشور در این نشست مشکلات و چالشهای کاری شان را بیان کرده و خواستار تقویت هماهنگی با ادارات و رفع مشکلات موجود از سوی ادارات مربوطه شدند. مسئولین وزارت اطمینان دادند که از هیچ گونه سعی و تلاش برای حل این مشکلات دریغ نخواهند کرد.

د اسلامي امارت د عدليې وزارت، د دفاع وکالت د ستاژ دويمه دوره په شرايط برابر د وکالت جواز اخيستونکو لپاره په بريالتوب سره پای ته ورسوله او له دې دورې څخه ۱۰۶ تنه فارغ شوو. یاد وزارت د يادو ستاژانو د فراغت مراسم د صفراالمظفر د مياشتې په ۲۵ مه نېټه د پنجشنبې په ورځ ترسره کړل.

په دغو مراسمو کې چې د عدليې وزارت په مقر کې ترسره شو، د عدليې وزارت د قانون جوړونې د چارو عمومي رئيس مفتي فضل هادي صاحبزاده، د یاد رياست مرستيال مولوي رکن الدين، يو شمېر نورو مسؤولينو او د دفاع وکالت د ستاژ ستاژانو پکښې گډون درلود.

په دغو مراسمو کې د عدليې وزارت د قانون جوړونې د چارو عمومي رئيس مفتي فضل هادي صاحبزاده ستاژانو ته د فراغت د مبارکۍ ويلو ترڅنگ وويل چې د اسلامي امارت له موخو يوه موخه همدا ده چې ټولنې ته داسې کسان وړاندې کړي چې د اسلامي اصولو او د شريعت په رڼا کې خلکو ته خدمت وکړي.

همدارنگه هغه زياته کره چې عادي وگړي نه شي کولای له خپلو حقوقو څخه په محکمو کې په هغه ډول چې لازمه ده دفاع وکړي او دا د مسلکي او ژمن مدافع وکیل دنده ده چې له هغوی څخه دفاع وکړي.

د یادونې وړ ده چې د دفاع وکالت د ستاژ په دویمه دوره کې دوه سمستره شامل وو چې ۹ میاشتې مخکې د عدلیې وزارت د قانون جوړونې د چارو د عمومي ریاست او د مدافع وکیلانو د ریاست له خوا پیل شوه او ۱۷۴ تنو په کې ګډون کړی وو. له دې جملې څخه ۱۰۶ تنه ستاژان د بېلابېلو ازموینو په تېرولو د دې دورې پر بشپړولو باندې بریالي شوو.

هفتمین دور برنامه ستاژ تقنینی در وزارت عدلیه امارت اسلامی موفقانه به پایان رسید و برای ۷۸ ستاژ این دوره طی مجلسی، اسناد فراغت اعطا گردید.

در این مجلس که روز یکشنبه، ۳ شعبان المعظم ۱۴۴۶ هـ.ق در مقر وزارت عدلیه برگزار شد محترم شیخ الحدیث مولوی عبدالکریم حیدر، معین مسلکی، محترم شیخ رکن الدین عتیق، معاون ریاست عمومی امور قانون‌گذاری، محترم محمد ادریس برمک رئیس دیپارتمنت مطالعه و تشریح قوانین و سایر مسئولان این وزارت و ستاژران حضور داشتند.

معین مسلکی وزارت عدلیه در این مراسم ضمن تبریکی فراغت ستاژران، بر استفاده از دانش در راستای خدمت به مردم و نمایندگی درست از نظام اسلامی تاکید کرد. وی گفت که هدف و نیت ستاژران از آموزش این دوره پول و مقام نه بلکه خدمت به مردمی باشد که چهارونیم دهه مشکلات و سختی‌های فراوانی را متقبل شده اند.

او همچنین با اشاره به این که جامعه افغانستان یک جامعه اسلامی، انقلابی و جهادی است تاکید کرد که همه باید به اصول نظام اسلامی حاکم، وفادار باشیم.

محترم شیخ الحدیث مولوی عبدالکریم حیدر از ستاژان خواست تا از وزارت عدلیہ کہ سند آن را در دست دارند بہ صورت درست نمایندگی کنند و علاوہ بر دانش، با اخلاق نیک و حسنہ آراستہ باشند.

در این مراسم معاون ریاست عمومی امور قانون گذاری وزارت عدلیہ ہدف این برنامه ستاژ تقنینی را آموزش چگونگی تسوید و تخریج اسناد تقنینی خواند کہ روند قانون گذاری را در کشور تقویت و تسریع می کند.

در مراسم مذکور مسئولان وزارت عدلیہ از استادان ستاژ تقنینی نیز قدردانی کردہ و ابراز امیدواری کردند کہ فارغان این دور در بخش های تقنینی ادارات مربوطہ تغییرات لازم را بیاورند. این مراسم با توزیع تصدیق نامہ ها توسط مسئولین وزارت عدلیہ بہ ستاژان بہ پایان رسید. در این دور ستاژ تقنینی ۷۸ تن شامل کارمندان ادارات و فارغان رشته های واجد شرایط اشتراک داشتہ و برنامه مذکور را موفقانہ بہ پایان رسانیدند.

د عدليې وزارت مسلکي معين د ناروې د کډوالو شورا ته يو پلاوي سره د همکاريو د پياوړتيا په اړه خبرې کړې

د عدليې وزارت - وزارت عدليه

د اسلامي امارت د عدليې وزارت مسلکي معين، شيخ الحديث مولوي عبدالکريم حيدر د صفرا المظفر د مياشتې په ۱۶ نېټه د سه شنبې په ورځ د ناروې د کډوالو شورا د افغانستان څانگې له مسئولينو ښاغلي روبرت انزيکوا او نيل تورنر سره وکتل او له عدليې وزارت سره د يادې شورا د همکاريو د پياوړتيا په اړه يې له هغوی سره خبرې وکړې.

په دې کتنه کې د عدليې وزارت مسلکي معين د ناروې د کډوالو له شورا سره هېوادوالو ته د حقوقي مرستو وړاندې کولو په برخه کې د ياد وزارت هوکړه لیک ته په اشارې سره وويل چې اسلامي امارت په افغانستان کې له ټولو فعالو موسسو سره همکار دی او له هغوی سره د لاسليک شوي هوکړه لیک تطبيق ته ژمن دی.

نوموړي د ناروې د کډوالو شورا له هيئت څخه وغوښتل چې په خپلو ژمنو عمل وکړي او له هوکړه لیک سره سم له عدليې وزارت سره همکاري وکړي.

له بل لوري د ناروې د کډوالو شورا مسئولينو هم وويل چې دا شورا چمتو ده له مخکني هوکړه لیک سره سم د عدليې وزارت حقوقي مساعدينو لپاره د سيمينارونو جوړولو په برخه کې له دغه وزارت سره خپلو همکاريو ته دوام ورکړي.

د يادونې وړه ده چې د اسلامي امارت، عدليې وزارت له دې وړاندې د حقوقي مرستو، حقوقي مشورو وړاندې کولو او په نورو برخو کې د ناروې د کډوالو له شورا سره هوکړه لیک لاسليک کړی وو.

منبع: آمریت مطبوعات